

กรณีศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชาวกูยที่บ้านศาลากลาง
อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

ชื่อผู้วิจัย

น.ส.นพวรรณ สิริเวชกุล

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๑

กรณีศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชาวภูมที่บ้านตากกลาง
อำเภอท่าคันโท จังหวัดสุรินทร์

ชื่อผู้วิจัย

นางสาว บพวรรณ สิริเวชกุล

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๑

ชื่อเรื่องวิจัย : กรณีศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชาวภูยกุยที่บ้านตากกลาง
อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
ชื่อผู้วิจัย : นางสาวนพวรรณ สิริเวชกุล
ทุนวิจัย : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
ช่วงเวลาที่ทำเนิงาน : ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ - กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒

บทคัดย่อ

หลักการวิจัยทางมนุษยวิทยาในหัวข้อนิเวศวิทยาวัฒนธรรม(Cultural Ecology) ซึ่งกรอบแนวคิดนี้มองวัฒนธรรมว่า เป็นการปรับตัวต่อปัญหาเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่และการผลิต

ถือเป็นการตอบคำถามที่ว่าสังคมมนุษย์พัฒนาแบบแผนพฤติกรรมที่เฉพาะอย่างไร นั่นคือการมองวัฒนธรรมว่าเป็นระบบหนึ่งของพฤติกรรมที่ถ่ายทอดทางสังคม และมีหน้าที่เชื่อมโยงคนในชุมชนต่างๆให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเฉพาะ เป็นการเน้นวัฒนธรรมว่าเป็นระบบพฤติกรรมที่รวมเอาเทคโนโลยี การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและทางการเมือง การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ศาสนา ความเชื่อ การปฏิบัติและค่านิยมต่างๆไว้ด้วยกัน นับว่าเป็นการเน้นการมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางกายภาพของชุมชนหรือของสังคมนั้นๆได้อย่างจริงจัง

การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่ต้องการศึกษาพัฒนาการทางสังคมของชาวภูยกุยเลี้ยงช้างที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เนื่องจากชาวภูยกุยที่มีอยู่ในประเทศไทยโดยเฉพาะที่จังหวัดสุรินทร์นั้น เป็นชาติพันธุ์ที่มีชื่อเสียงทางการเลี้ยงช้าง สืบเนื่องมาจากชาวภูยกุย กวย โภย หรือกวย หรือส่วยตามที่สังคมส่วนใหญ่จะรู้จัก เป็นชนชาติที่อพยพมาจากบริเวณตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เนื่องจากประสบกับภัยทางธรรมชาติรวมทั้งภัยทางการเมือง

การอพยพเข้ามาทางแถบดินแดนประเทศไทยตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบัน เริ่มมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมีการอพยพครั้งใหญ่ใน

เขตจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษในยุคปลายของกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงสมัยธนบุรี

ชาวกูยที่บ้านตากกลางเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาในเขตจังหวัดสุรินทร์ตั้งแต่ช่วงเวลาที่ยกเข้ามา และได้มีพัฒนาการทางสังคมอย่างต่อเนื่อง และเมื่อทางราชการประกาศทำล่าสัตว์ป่าซึ่งหมายรวมถึงช้างป่าด้วยนั้น ทำให้ชาวกูยต้องยุติการล่าช้างป่าเพื่อมีฝักไปโดยปริยาย

ผลกระทบที่ตามมาคือ ระบบความเชื่อและประเพณีการโพนช้างของชาวกูยที่อดีตเป็นเครื่องบ่งบอกความสามารถและการเลื่อนตำแหน่งจากมะขางเป็นกำพลวงพืดได้ปัจจุบันชาวกูยส่วนใหญ่ จะนำช้างของตัวเองออกเร่ร่อนเข้ามาหากินในเขตกรุงเทพมหานครเนื่องจากพื้นที่ป่าสาธารณะในหมู่บ้านกลายเป็นป่าปลูกพืชเศรษฐกิจของนายทุนไปแล้ว ช้างจึงไม่มีอาหารกินที่เพียงพอในหมู่บ้าน

ซึ่งผลกระทบดังกล่าวจึงเป็นคล้ายดังลูกโซ่เมื่อชาวกูยนำช้างเข้ามาในเขตกรุงเทพ ย่อมเกิดผลกระทบตามมาเพราะจากสายตาของคนนอกจะมองเพียงว่า การนำช้างเข้ามาเดินในเมืองหลวงเป็นการทารุณสัตว์ ทำให้การจรรยาบรรณคิดว่าใครจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของชาวกูยกับช้างเลี้ยงเหล่านั้น เพราะพวกเขาไม่ได้เห็นว่าช้างเป็นเพียงสัตว์เลี้ยงหากแต่ทั้งสองมีความสัมพันธ์กันมากจนแทบจะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเลยทีเดียว ความผูกพันดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นสามสถานะคือ

- ผูกพันในฐานะที่ช้างเป็นมรดกทางวัฒนธรรม
- ผูกพันในฐานะที่ช้างเป็นทรัพย์สิน
- ผูกพันต่อช้างในฐานะที่เป็นสมาชิกในครอบครัว

งานวิจัยนี้จึง เน้นไปที่การเก็บบันทึกข้อมูลและศึกษาพัฒนาทางสังคมของชาวกูยบ้านตากกลางเป็นสำคัญ.

TOPIC : KUY COMMUNITY : CULTURAL ECOLOGY STUDIES OF
KUY PEOPLE AT BAN TA KLANG , TATOOM , SURIN
RESEARCHER : MISS NOPAWAN SIRIVEJKUL
COMMISSION: OFFICE OF THE NATIONAL CULTURE COMMISSION
DURATION : 1998 , OCTOBER - 1999, SEPTEMBER

ABSTRACT

Cultural Ecology has become one of the significantly popular issue to be studied in the field of Socio - Anthropology. This is because , the cultural ecology in this area is regarded to "cultural activities" which exposed to the context of survival , growth and mode of produce of human to their society. Society which is transiting from the old era to new creates inevitable confusion between local people and urban.

this research is based upon a field study of KUY ethnic minority group at Ban Ta klang Tatoon, Surin. KUY people is applicable to analyse the complex social and cultural constructs of this community. The paper talks about the main elements of social consture which portray the unique characteristics of KUY people which their expert on Elephant breeder, and trainer. However, the factors which erode their status according to the changes in contemporary society , are also examined , such as the aspect of their belief , traditional , moral values. More importantly , this paper tries to apply the basis of understanding from the background of KUY people , who's imigrated from South region of Loas to Thailand since the period of King NARAI MAHARAJA and located their community in

North East of Thailand. Especially in Surin and Sisaket, as well as KUY community at Ban Ta Klang.

According to their expertise and living, Kuy people has been realised that elephants are a part of their family, can grasp the real meaning of their life. The status of elephants and KUY people in Ban Ta Klang offers a complimentary view of their relationship such as

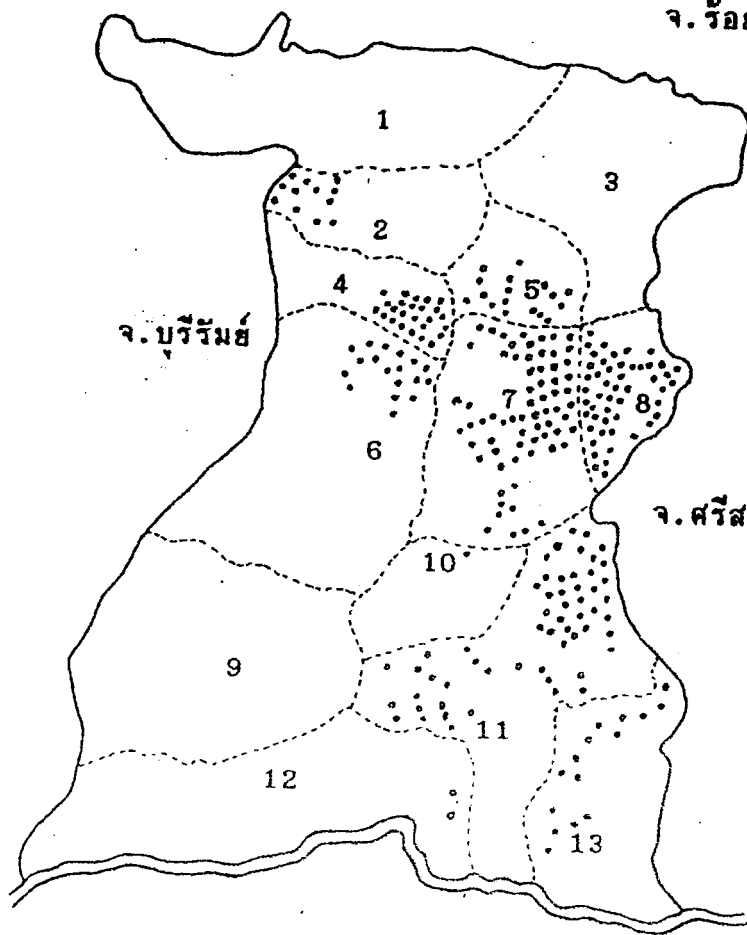
- relationship as its a cultural heritage
- relationship as its a property
- relationship as its a member of family

As part of research, this work proposes the approach to analyse to society, location, belief, tradition, environment which now causing by industrial society. The balance of nature has been destroyed and is now KUY people are facing the problem of the survival both elephants and breeders.

Finally, I hope that this research would contribute to restoring substantive cultural ecology in Ban Ta Klang, Surin and protection of the decline of tradition and cultural activities.

จ.มหาสารคาม

จ.ร้อยเอ็ด

รายชื่ออำเภอ

1. ชุมพลบุรี
2. ท่าตูม
3. รัตนบุรี
4. จอมพระ
5. สนม
6. เมืองสุรินทร์
7. ศีขรภูมิ
8. สำโรงทาบ
9. ปราสาท
10. ลำดวน
11. สังขะ
12. กาบเชิง
13. บัวเชด

กัมพูชาประชาธิปไตย

แผนที่แสดงการกระจายของชาวกูยในจังหวัดสุรินทร์

จากหนังสือเรียนภาษาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกูย - งาม (สวญ) จากบทสนทนา
สมทรง บุระพัฒน์

กิติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง กรณีศึกษาพัฒนาทางสังคมของชาวภูยกุ้ยที่บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์เรื่องนี้ สำเร็จออกมาได้เนื่องจากได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้ให้ความสนใจและได้สนับสนุนทุนวิจัยทั้งหมดในงานชิ้นนี้แก่ผู้วิจัย

การศึกษาครั้งนี้จะไม่สำเร็จลงได้ หากขาดความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชาวบ้านตากกลาง ต.กะโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ และผู้เกี่ยวข้องอีกหลายท่านที่ไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านวิทยากร ท่านผู้รู้ที่ให้ข้อมูลภาคสนามอย่างดียิ่ง

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้มีเวลาจำกัด เอกสารฉบับนี้อาจจะไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร แต่ผู้วิจัยก็ได้พยายามทำอย่างที่สุดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง โดยการเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามในหมู่บ้านตากกลางที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ให้การศึกษาพัฒนาการทางสังคมของชาวภูยกุ้ยในงานวิจัยชิ้นนี้

ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยเรื่อง กรณีศึกษาพัฒนาการทางสังคมของชาวภูยกุ้ยบ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ชิ้นนี้จะเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นๆต่อไป

นพวรรณ สิริเวชกุล

๑๙ กันยายน ๒๕๔๒

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	๑
แผนที่แสดงการกระจายของชาวกูยในจังหวัดสุรินทร์	๕
กิตติกรรมประกาศ	๖
สารบัญ	๗
บทนำ ความสำคัญปัญหาที่ทำการวิจัย	๘
จุดมุ่งหมายของการศึกษา	๙
กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
บทที่ ๑ ประวัติความเป็นมาของชาวกูย	๑๓
ถิ่นฐานของกูยในเมืองไทย	๑๘
รูปร่างลักษณะของชาวกูย	๒๐
ภาษาของกูย	๒๑
แผนที่แสดงการกระจายของชาวกูยในอำเภอท่าตูม	๒๕
บทที่ ๒ วิถีชีวิตของชาวกูย	๒๖
ที่อยู่อาศัยของชาวกูย	๒๙
อาหารการกิน	๓๒
การแต่งกาย	๓๓
บทที่ ๓ ประเพณีความเชื่อ	๓๘
ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน	๔๐
ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด	๔๔
พิธีการตาย	๔๕
พิธีชนยะจัวะฮ	๔๖
พิธีวันสารท	๔๘
พิธีแกลมถ	๔๙
บทที่ ๔ สภาพชีวิตของชาวกูยกับช้าง	๕๕
ที่มาของคำว่าส่วย	๕๗
กูยเลี้ยงช้าง	๕๙
เครื่องมือในการคล้องช้าง	๖๕

สารบัญ

	หน้า
พิธีกรรมก่อนออกจากบ้าน	๖๗
ภาษาผีปะกำ	๖๙
พิธีกรรมและการวางตัวบุคคล	๗๑
พิธีปะกำ	๗๒
เครื่องแต่งกายของหมอช้าง	๗๓
เรียนรู้ที่จะอยู่กับช้าง	๗๓
พิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง	๗๔
ข้อปฏิบัติของหมอช้าง	๗๕
ข้อปฏิบัติของภรรยาและลูกขณะอยู่บ้าน	๗๖
พิธีเบิกไพร	๗๗
วิธีปกครองของคนะหมอช้าง	๗๘
ตามรอยช้าง	๗๘
บทบาทของกุษกับช้างในปัจจุบัน	๘๐
ฟื้นฟูประเพณีทำหนังปะกำและบวงสรวงผีปะกำ	๘๓
บทที่ ๕ บทสรุปการพัฒนาทางสังคมของชาวกุษบ้านดาดกลาง	๘๗
ภาพประกอบ	๙๓
บรรณานุกรม	

บทนำ

ความสำคัญปัญหาที่ทำการวิจัย

ชาวกวย หรือ กวย หรือ กุย (KUY, KOUI, KUI) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาษา และวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งในจำนวนชนกลุ่มชาติพันธุ์อีกหลาย ๆกลุ่มในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย อย่างเช่น กลุ่มไท-ลาว กลุ่มไท-เขมร กลุ่ม ย้อ กลุ่มผู้ไท

ชาวกวยหรือที่คนทั่วไปเรียกกันว่า "ส่วย" นั้นเป็นกลุ่มชนที่อาศัยกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปทางตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในแถบจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และอุบลราชธานี ตามลำดับ

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีประปรายอยู่ในแถบจังหวัดมหาสารคาม ปราจีนบุรี และสุพรรณบุรี อีกด้วย ชาวกวยในประเทศไทยมีจำนวนประชากรประมาณเกือบสามแสนคน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ปะปนกับชุมชนชาวเขมรและลาว

เหตุที่มีคำเรียกชาวกวยว่าส่วยนั้น เพราะตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชนกลุ่มนี้ต้องส่งส่วยให้แก่ทางรัตนโกสินทร์เป็นประจำทุกปี เมื่อคนกวยพูดกับคนไทยจะใช้คำว่า "ส่วย" เพื่อให้คนไทยรู้ว่าเป็นคนส่วยพูดภาษาส่วย แต่จะใช้คำว่า กุย กุย โถย หรือกวย ภายในหมู่ของตัวเอง

ในวงวิชาภาษาศาสตร์ ส่วนใหญ่จะใช้คำว่า กุย เป็นคำกลางที่ใช้เรียกคนกลุ่มนี้ ด้วยเหตุที่ชาวกวยอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายในเขตภาคอีสานของไทย จึงทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆที่อยู่ใกล้เคียงกัน จนยากที่จะจำแนกชาติพันธุ์กันได้ ชาวกวยส่วนใหญ่จะมีวิถีชีวิตเช่นคนภาคอีสานทั่วไป แต่มีที่แตกต่างคือ ชาวกวยที่บ้านตากกลาง ต.กะโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านเลี้ยงช้างและกลายเป็นศูนย์กลางของกวยเลี้ยงช้าง รวมทั้งมีการก่อตั้งศูนย์คชศึกษาที่หมู่บ้านแห่งนี้ด้วย

ในสภาวะปัจจุบันนี้ ป่าไม้ในประเทศไทยนับวันจะลดน้อยลงไปทุกที ปริมาณช้างป่าในพื้นที่เหลือน้อยลงและมีกฎหมายห้ามจับช้างป่าในเขตประเทศไทยอีกต่อไป เป็นเหตุให้วิถีชีวิตของชาวกวยต้องเปลี่ยนแปลงชาติพันธุ์สืบทอดตำแหน่งครุฑาใหญ่ความ

ช่างตำแหน่งสูงสุดหรือกำทรวงพีต เนื่องจากการเลื่อนตำแหน่งของครูบาใหญ่ความ
ช่างนั้นจะต้องผ่านการเข้าพิธีปะชิ ขึ้นเป็นหมอช่างและต้องผ่านการสอบเลื่อนขั้นเป็น
ขั้นไป ด้วยการเข้าป่าหาจับช่างเพื่อผ่านการเข้าพิธีปะชิ จากตำแหน่งมะช่าง เมื่อ
สามารถจับช่างป่าได้ตามจำนวนที่บัญญัติไว้ มะช่างผู้นั้นก็จะเลื่อนขั้นขึ้นเป็นครูบา
ต่อไป โดยอาศัยความสามารถเฉพาะตัวในการจับช่างป่าเป็นหลัก ที่บ้านตากกลางแห่ง
นี้ยังไม่สามารถหาวิธีที่เหมาะสมและบุคคลที่เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวภูยเลี้ยงช่าง
ขึ้นมาสืบต่อครูบาใหญ่คนปัจจุบัน

และเมื่อจำนวนช่างเริ่มลดน้อยลง ชาวบ้านตากกลางไม่สามารถออกหาจับช่าง
ตามป่าเพื่อนำมาฝึกและขายได้อีกต่อไป พวกเขาจึงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองออก
ไป นอกเหนือจากการทำไร่ทำนาคือ ความช่างมักจะทำช่างของตัวออกเร่ร่อน เพื่อเข้า
มาหากินในถิ่นคนเมืองอย่างกรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตของหนุ่มสาวภูยรุ่นใหม่ที่บ้าน
ตากกลางเริ่มเปลี่ยนไป ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวภูยที่
บ้านตากกลางมากยิ่งขึ้น

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาวภูยในประเทศไทยปัจจุบันนี้เริ่มมีผู้ให้ความสนใจ
อย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องของภูยอะจิงหรือภูยเลี้ยงช่างนี้เองจากการศึกษาชาวภูยทำให้
ทราบว่า พวกเขายังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้ ด้วยการปรับเปลี่ยนพิธีกรรม
บางอย่างให้เข้ากับวิถีชีวิตและสังคมในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นเรื่องที่น่าสนใจและศึกษา
อย่างละเอียด

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้มุ่งศึกษาชนกลุ่มชาติพันธุ์ ภูย ที่บ้านตากกลางเป็นสำคัญด้วย
ต้องการบันทึกถึงการปรับตัวทางสังคมที่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว โดยได้แบ่ง
การศึกษาออกเป็น ๕ บทดังนี้

- บทที่ ๑ ประวัติความเป็นมาของชาวภูย
- บทที่ ๒ วิถีชีวิตของชาวภูย
- บทที่ ๓ พิธีกรรมต่างๆของชาวภูย
- บทที่ ๔ สภาพชีวิตของชาวภูยกับช่าง
- บทที่ ๕ บทสรุป การพัฒนาทางสังคมของชาวภูยที่บ้านตากกลาง

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

ในการศึกษากรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวกูยในภาคอีสานนี้ ทำให้เห็นแนวคิดที่เป็นปัจจัยด้านความรู้สึทางวัฒนธรรมและภาษาพูดคือภาษากูย ที่แตกต่างจากชาวอีสานส่วนใหญ่แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

ชาวอีสานยังมีความเชื่อว่า ในปัจจุบันชาวกูยยังมีวัฒนธรรมด้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ ทั้งนี้เพราะชาวกูยมีจำนวนไม่มากเท่ากับกลุ่มไท-เขมรและไท-ลาว อีกทั้งยังมีภาษาพูดและความเชื่อในลักษณะที่แตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มอื่น

ดังนั้นการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กูยจึงถือเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและจำเป็นต้องศึกษาพื้นฐานทางวัฒนธรรม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงปรับตัวทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และความเชื่อต่างๆ ไปตามทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์

ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้หลักการวิจัยทางมนุษยวิทยาในหัวข้อนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (*Cultural Ecology*) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่มองวัฒนธรรมว่าเป็นการปรับตัวต่อปัญหาเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการดำรงชีพเพื่อมีชีวิตอยู่และการผลิต ถือเป็นกรอบคำถามที่ว่า สังคมมนุษย์พัฒนาแบบแผนพฤติกรรมที่เฉพาะอย่างไร นั่นคือการมองวัฒนธรรมว่าเป็นระบบหนึ่งของพฤติกรรมที่ถ่ายทอดทางสังคมและมีหน้าที่เชื่อมโยงคนในชุมชนต่างๆ ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเฉพาะ เป็นการเน้นวัฒนธรรมว่าเป็นระบบพฤติกรรมที่รวมเอาเทคโนโลยี การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและทางการเมือง การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ศาสนา ความเชื่อ การปฏิบัติ และค่านิยมต่างๆ ไว้ด้วยกัน นับว่าเป็นการเน้นการมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางกายภาพของชุมชนหรือของสังคมนั้นได้อย่างจริงจัง

วัตถุประสงค์ในการทำวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชาวกูย
๒. เพื่อแสวงหาคัญภาพของชาวกูยในด้านต่างๆ เช่น
 - ด้านการรักษาประเพณีการคล้องช้างป่า
 - ด้านการทำการเกษตรเพื่อดำรงชีพ

๓. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาของชาวภูยในหมู่บ้านตากกลาง ในการรวมกลุ่มเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆในชุมชน
๔. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง การปรับตัวด้านต่างๆและการผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับสังคมยุคใหม่
๕. เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้พื้นถิ่นของชาวภูย สู่นานาชาติ

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะทั่วไปของชาวภูย และเลือกกรณีศึกษาที่บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ เกี่ยวกับการปรับตัวในวิถีชีวิตที่ผันเปลี่ยนของชาวข้างที่บ้านตากกลาง

โดยมุ่งเน้นไปที่สภาพความเป็นอยู่การปรับตัวเข้ากับสังคมปัจจุบันรวมถึงปัญหาเรื่องที่ดินสาธารณะในหมู่บ้านกลายเป็นพื้นที่ปลูกยูคาลิปตัส ส่งผลให้ข้างในหมู่บ้านไม่มีป่าสาธารณะเพื่อเป็นแหล่งอาหารในหมู่บ้าน

รวมทั้งปัญหาการสืบทอดกำหลวงพืด ที่หากไม่ได้ทำปะชีเช่นอดีตที่ผ่านมาแล้ว จะมีวิธีปรับเปลี่ยนเช่นไรในการเลือกกำหลวงพืดคนต่อไป

วิธีการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาโดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว ตามหลักฐานประวัติความเป็นมาของชาวภูยที่เป็นลายลักษณ์อักษรมาประมวลเข้ากับเหตุการณ์ที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ในพื้นที่เป้าหมายด้วยวิธีการทางมนุษยวิทยาโดยการสังเกตการณ์ร่วม (*Participant observation*) โดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงกับกลุ่มตัวอย่าง

ระยะเวลาการศึกษาวิจัย

ใช้เวลาในการทำวิจัยขั้นนี้ ๑ ปี โดยเน้นเฉพาะเรื่องประเพณีการสืบทอดกำหลวงพืดของชาวภูยบ้านตากกลางและการปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบันของชาวภูยบ้านตากกลางและกรณีห้ามข้างเข้ามาหากินในเขตกรุงเทพมหานครจะส่งผลกระทบต่ออย่างไรต่อชาวภูยและข้างเลี้ยงของเขา

โดยเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม - มกราคม ๒๕๔๒ เริ่มเก็บข้อมูลพื้นฐานที่เป็นลาย
ลักษณะอักษรเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทย

เดือนกุมภาพันธ์ - สิงหาคม ๒๕๔๒ เดินทางสำรวจและเก็บข้อมูล
ชาวภูมู่บ้านตากกลาง ทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ ปัญหาที่คนในหมู่บ้าน
ประสบร่วมกันเพื่อหาแนวทางแก้ไขและปรับเปลี่ยนสภาพตามกระแสสังคมหลัก

เดือนกันยายน ๒๕๔๒ รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลที่วิจัยเพื่อบันทึก
เป็นลายลักษณะอักษรเสนอต่อคณะกรรมการส่วนวิจัยและพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการ
การวัฒนธรรมแห่งชาติ

ข้อจำกัดทางกาวิจัย

เนื่องจากสังคมชาวภูมู่ที่บ้านตากกลาง เป็นสังคมที่ต้อนรับคนแปลกหน้าในรูป
แบบของนักท่องเที่ยวมากมาย รวมทั้งผู้ชายในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะออกไปหากินกับข้าง
ของตัวเองในต่างถิ่นอยู่เสมอ จึงทำให้ระยะแรกผู้วิจัยไม่สามารถทราบข้อมูลที่เป็นข้อ
เท็จจริงของวิถีชีวิตในหมู่บ้านได้เลย

ประกอบกับผลประโยชน์ที่ภาครัฐและเอกชนนำมาสนับสนุนให้กับหมู่บ้านแห่งนี้
ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อเป็นหมู่บ้านข้างตามที่คนทั่วไปรู้จัก ทำให้ผู้นำชาวบ้านเกิดการขัดผล
ประโยชน์กันค่อนข้างรุนแรง จึงทำให้การลงพื้นที่ภาคสนามค่อนข้างต้องใช้ความระมัด
ระวังเป็นพิเศษ

บทที่ ๑ ประวัติความเป็นมาของชาวกูย

มีเรื่องเล่ามุขปาฐะกล่าวถึงความเป็นมาของชาวกูยไว้ว่า
....ครั้งหนึ่งเทพเจ้าได้มีบัญชาให้มนุษย์ไปรับเอาตัวหนังสือมา กลุ่มชาวกูยก็เดินทาง
ร่วมกับกลุ่มชนอื่น ๆ เพื่อไปรับตัวหนังสือเหมือนกัน โดยจะจารตัวหนังสือลงบนหนัง
ควายกลับมา เมื่อได้ตัวหนังสือกันมาเรียบร้อยแล้วจึงพากันเดินทางกลับ เมื่อมาถึง
กลางทางก็เกิดกระแสน้ำชาวกูยจึงวางเอาหนังควายที่จารตัวหนังสือไว้
แล้วบนโขดหิน สุนัขจึงพากันมากินหนังควายหมดไป ครั้นชาวกูยหันกลับมาเห็นสุนัข
กำลังกินหนังควายนั่นอยู่จึงพูดว่า อาจออาณิม แปลว่าสุนัขกินหมด ตั้งแต่นั้นเป็นต้น
มาชาวกูยจึงไม่มีตัวหนังสือเป็นของตนเอง....

และมีอีกตำนานหนึ่งที่กล่าวไว้ถึงสาเหตุที่ชาวกูยไม่มีภาษาเป็นของตนเองใน
สมาคมชาวสุรินทร์ (๒๕๐๓ : ๕๕) เขียนไว้เป็นเรื่องราวที่เล่าต่อกันมาว่า

ครั้งหนึ่ง มีขบวนอพยพของส่วยได้หยุดพักในป่าแห่งหนึ่ง โดยผูกช้างไว้ที่โคน
ต้นไม้ แล้วนำหนังรองหลังช้างที่มีการบันทึกเหตุการณ์ไว้นั้นลงมาด้วย บังเอิญส่วยที่
มาในขบวนอพยพนี้ได้กลับไหลไปด้วยความเมื่อยล้าตลอดคืน เมื่อตื่นขึ้นมาก็เห็นสุนัข
กัดทะหนังโคที่บันทึกเหตุการณ์กินไปหมด เหลืออยู่นิดเดียว ซึ่งเป็นตอนที่ไม่ได้
เขียนอะไรไว้เสียด้วย ในที่สุดเรื่องราวต่างๆของส่วยได้เข้าไปอยู่ในท้องสุนัขเสียสิ้น....

จากเรื่องเล่าที่เป็นนิทานดังกล่าว ไม่อาจเป็นหลักฐานยืนยันได้แน่นอนว่าชาวกูย
มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ใด แต่ก็มิบังควรที่สนใจศึกษาความเป็นมาของชาวกูยหลายท่าน
ที่ได้พยายามหาคำตอบและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเช่นพันตำรวจตรีอิริค
ไซเดนฟาเดน ครูฝึกหัดตำรวจในมณฑลอีสาน(จังหวัดอุบลราชธานี) ในสมัยรัชกาลที่
๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ศึกษาเรื่องราวของชาวกูยในเขมรและสยาม

(The Kul People of Gambudia and Siam) ได้กล่าวถึงการอพยพของชาวกูย จากตอนเหนือของประเทศอินเดียมาทางตะวันออก เข้าเขตพม่าและไทยเมื่อราว ๑,๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาลหรือประมาณ ๓,๐๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ตลอดระยะเวลาที่ชาวกูย ได้เคลื่อนย้ายกระจายอยู่ในแถบตอนเหนือของเขมรและตอนใต้ของลาวและทางตอน ใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

หากเป็นอย่างเช่นคำกล่าวของอิริค ไฮเดนฟาเดน ก็สามารถแสดงให้เห็นได้ว่า กลุ่มชาวกูยเป็นกลุ่มชนที่เก่าแก่กลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแถบดังกล่าวมานานกว่า ๓,๐๐๐ ปี แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดเพราะเป็นเพียงการสันนิษฐานจากการเปรียบเทียบถึงวัฒนธรรมบางอย่างที่ชาวกูยบังเอิญไปพ้องกับชาวมุนด์ คือมี วัฒนธรรมการจับช้างหรือคล้องช้างเหมือนกับชาวกูยในแถบอีสานตอนใต้ของไทยและ แถบเขมรและวัฒนธรรมทางด้านภาษาโดยเฉพาะภาษาในพิธีกรรมหรือภาษาโองการ

นอกจากนี้ไฮเดนฟาเดน ยังได้ศึกษาถึงภาษากูยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ตาม สำเนียงพูดในเชิงภาษาศาสตร์ โดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๙๕ คือกลุ่ม กูยไม , กูย-อิมลอ , กูยเยอ , กูยอิม-ลัวและกลุ่มชาวกูยที่อาศัยอยู่ใกล้กับกลุ่มชาวลาว ก็รับเอาวัฒนธรรมและภาษาลาวเรียกว่า ลาว-ส่วย (Lao - Soid) ส่วยชาวกูยที่ยังรักษา เอกลักษณ์ของตัวเองเหมือนในอดีตก็จะเรียกตัวเองว่า กูย(Kuy) ซึ่งมีความหมายว่า "คน"

นอกจากนี้ยังมีนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสชื่อ มงสิเออร์ เลวี (M.Levy) ได้ บันทึกถึงการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกูยว่ามีหลายครั้งโดยผ่านตำนาน ที่เล่าสืบต่อกันมาพอสรุปได้ว่า ในอดีตดินแดนที่อาศัยของชาวกูยนั้นอยู่ทางตอนเหนือของเมือง กัมบงทม ได้เกิดแผ่นดินไหว ชาวกูยจึงได้อพยพหนีภัยขึ้นไปทางเหนือและได้ตกอยู่ ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของลาวสมัยเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ชาวกูยถูกบังคับ ภาษีเกณฑ์แรงงานและให้ส่งส่วย จึงพากันหนีอพยพมาอยู่ในแถบเทือกเขาตงเร็กทั้งใน เขตที่เป็นดินแดนเขมรและดินแดนภาคอีสานของไทยในปัจจุบัน

จากบันทึกของมงสิเออร์ เลวี กล่าวได้ว่าชาวกูยนั้นเป็นกลุ่มชนที่รักอิสระและ ความสงบ ไม่ชอบสู้รบและมีความขัดแย้งกับใคร จึงได้พากันอพยพไปหาแหล่งที่ทำกิน เพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เป็นอิสระไม่ขึ้นตรงต่อใคร

หลักฐานที่พอจะสืบค้นได้คือชาวญวนมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตอนเหนือของเมือง
กัมปงทม ประเทศกัมพูชา รวมทั้งยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่า
ชนชาติญวนนั้นเคยตั้งเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นต่อใครในราวช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ รวมทั้งยัง
เคยส่งทูตมาค้าขายกับราชสำนักอยุธยาและยังเคยช่วยกษัตริย์เขมรแห่งนครธมปราบ
ขบถดังมีพงศาวดารเมืองละแวกได้กล่าวถึงชนเผ่าญวนว่า

...ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ กษัตริย์เขมรแห่งนครธมได้ขอให้เจ้ากวยแห่งตะบองชะมุม
(ชุมชนญวนด้านใต้นครจำปาศักดิ์) ส่งกำลังไปปราบขบถที่นครธมทั้งสองเมืองได้ร่วมกัน
ขับไล่ศัตรูจนบ้านเมืองเขมรเข้าสู่ภาวะปกติสุข (กรมศิลปากร, ๒๕๐๐ : ๑๙ - ๒๐)

ต่อมาชาวเขมรได้ใช้อำนาจทางทหารปราบปรามชาวญวนเพื่อผนวกเอาอาณาจักร
กวยในช่วงนั้น เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรตนเอง ตั้งแต่นั้นมาชาวญวนก็ไม่สามารถ
ที่จะตั้งตนเป็นรัฐอิสระได้อีกต่อไป

เอกสารที่เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่ยืนยันว่าญวนเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในแถบนี้
และเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมคือ เอกสารของปราชญ์ไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นเอกสารของข้าหลวงและข้าราชการคือหม่อมอมร
วงศ์วิจิตร (พ.ศ. ๒๔๔๓) พระยาประจักษ์จกรจักร (พ.ศ. ๒๔๔๗) และสมเด็จพระมหา
วีรวงศ์ (ดิศโลอิน) ปราชญ์ทั้งสามท่านต่างให้ความเห็นที่สอดคล้องกันว่ากลุ่มชนที่
อาศัยอยู่ดั้งเดิมในเขตภาคอีสานได้แก่กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรและมีชาวญวน
เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมสายกวยที่ส่งอิทธิพลต่อจังหวัดสุรินทร์
ได้กล่าวว่า ชนชาติกวยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ณ บริเวณแนวเขาพนมดงเร็กประมาณ
๓,๐๐๐ ปีและอีกครั้งหนึ่งเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ชาวกวยที่แคว้นอัสสัม
ถูกรุกรานทางวัฒนธรรมและบูรณภาพโดยชนเผ่าอนารยะ จนบางส่วนต้องละทิ้งถิ่น
ฐานอพยพลงมาตามลำน้ำโขง

ประวัติศาสตร์อินเดียระบุสาเหตุสำคัญของการละทิ้งถิ่นฐานของชนชาตินี้
ว่า ได้แก่การแย่งชิงความเป็นใหญ่ของมหाराชาแคว้นต่างๆ ในอินเดียเฉพาะอย่างยิ่ง
การล่มสลายของราชวงศ์คุปตะที่มีสัมพันธไมตรีอย่างแนบแน่นกับญวนมาตลอด

กวยตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวเขาพนมดงเร็กและตลอดแนวลุ่มแม่น้ำโขง คือชนชาติที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ดินแดนส่วนนี้

กลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือกวยมีความเจริญอย่างอิสระมาก่อนที่จะถูกอำนาจทางการเมืองของเขมรและไทยปกครอง ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆเช่น ผู้ไท โส้ แสก กะเลิง ย้อย และอื่นๆได้อพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเมื่อร้อยกว่าปีมานี้ โดยนโยบายทางการเมืองการปกครองของรัฐบาลสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๒๗)

ชาวกวยเป็นกลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ เพื่อแสวงหาที่ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก นอกเหนือจากอยู่ในประเทศกัมพูชาแล้ว ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากคือในภาคเหนือบริเวณเมืองมลูโพร สองฝั่งปากแม่น้ำสตั้งแสน ดิดเทือกเขาดงเร็ก ตรงข้ามอำเภอซุขันธ์จังหวัดศรีสะเกษลงมาจนถึงเหนือเมืองกำปงธม ชาวเขมรเรียกเขาว่า โถย (จิตร ภูมิศักดิ์ ๒๕๒๔ ความเป็นมาของคำสยาม ไทยลาวและขอม) แล้วชาวกวยตามคำที่เขาเรียกตัวเองยังได้อพยพขึ้นเหนือเข้าสู่บริเวณเมืองอัตตะปือ แสนปาง จำปาศักดิ์และสารวัน ในบริเวณตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่เนื่องจากต้องประสบกับภัยธรรมชาติ เช่นน้ำท่วมหรือฝนแล้ง รวมทั้งภัยทางการเมืองชาวกวยจึงอพยพข้ามลำน้ำโขงเข้าสู่ภาคอีสาน โดยเฉพาะทางด้านแก่งสะพือ ซึ่งชาวกวยเรียกว่าแก่งกะชัยผิดแปลว่าแก่งสูงใหญ่ และในเขตอำเภอโขงเจียมซึ่งชาวกวยเรียกว่าโขงเจียมแปลว่าทุ่งข้าง หลังจากนั้น ลูกหลานชาวกวยก็แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านนาบอนจ้อ ซึ่งเป็นภาษากวยแปลว่าบ้านนาลูกหมา ปัจจุบันคือที่ตั้งของอำเภวารินชำราบ บ้านเจียงอี ซึ่งเป็นภาษากวยแปลว่าบ้านข้างปวย ในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน นับว่าในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์กวย ลาว เขมร ชาวกวยเป็นชนดั้งเดิมที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในพื้นที่ของอีสานได้เป็นกลุ่มแรก (ไพฑูริย์ มีกุล ๒๕๓๓)

หากจะกล่าวถึงการอพยพของชาวกวยที่เข้ามาทางประเทศไทยบริเวณตอนล่างของภาคอีสานนั้น เริ่มมาตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) และได้มีการอพยพครั้งใหญ่เข้ามาในจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษอีก ในยุคปลายของกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงสมัยธนบุรี(พ.ศ. ๒๒๔๕ - ๒๓๒๖) ชาวกวยแต่ละกลุ่มที่อพยพมา มีหัวหน้าของตนเองสาเหตุอื่นๆของการอพยพสันนิษฐานว่าเนื่องมาจาก

- ไม่พอใจผู้ปกครองเก่า
- อพยพตามกองทัพไทยที่ไปตีลาวในครั้งนั้นมา
- ชาวภูยกู้ภัยพยามาก่อนชักชวนให้มา
- ทหาบริเวณล่าช้างแหล่งใหม่ เนื่องจากชาวภูยกู้ภัยจะมีความชำนาญในการล่าช้างและฝึกช้างป่า

การอพยพของชาวภูยกู้ภัยที่เข้ามาในประเทศไทยยุคลงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ในเวลาต่อมาก็ได้มีการโยกย้ายไปยังจังหวัดใกล้เคียงอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี บุรีรัมย์ มหาสารคามและนครราชสีมา

ชาวภูยกู้ภัยที่ยังคงอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษเรียกพวกที่อพยพไปอยู่ที่อื่นว่าเป็น "หมู่บ้านใหม่" การติดต่อสื่อสารระหว่างชาวภูยกู้ภัยที่ต่าง ๆ ที่แยกตัวไปตั้งถิ่นฐานใหม่นั้นยังสื่อสารกันได้ดี เพราะมีการติดต่อกันตลอดมา จากหลักฐานสมัยกรุงธนบุรี คนไทยหรือคนสยามในสมัยนั้นจะเรียกชาวภูยกู้ภัยว่า "เขมรป่าดง" สันนิษฐานว่าเพราะบริเวณตั้งแต่ลุ่มน้ำมูลในเขตจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและบางพื้นที่ของอุบลราชธานี ไปจนถึงจัมปาสัก สาละวันและอัตตะปือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นที่อยู่ของชาวภูยกู้ภัยนั้นมีภูมิประเทศเป็นป่าดง และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครองของราชอาณาจักรไทย

ต่อเมื่อดินแดนเขมรป่าดง ถูกผนวกเขาไปเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยแล้วในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพิจารณาเห็นว่า ถ้าจะเกณฑ์แรงงานผู้คนที่ย้ายอยู่ในบริเวณเขมรป่าดงในระบบเลิกไพร่ธรรมดาเช่นเดียวกับชาวไทยกลุ่มอื่นๆ คงจะไม่ได้ผลเต็มที่ เพราะมีอุปสรรคที่ภูมิประเทศและการคมนาคม จึงได้มีการนำเอาระบบไพร่ส่วยมาใช้ โดยกำหนดให้ชาวเขมรป่าดงส่งส่วยแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน เช่นส่งครั่ง ไม้เนื้อหอม และของป่าอื่นๆ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการเรียกชาวภูยกู้ภัยซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขมรป่าดงว่า "ส่วย" (จิตร ภูมิศักดิ์ ๒๕๒๔)

จิตร ภูมิศักดิ์ (๒๕๒๔) ไขคำว่า ส่วย เรียกชาวภูยกู้ภัย และกล่าวถึงบริเวณที่อยู่ของชาวภูยกู้ภัยว่า อยู่บริเวณพื้นที่ป่าดงระหว่างแม่น้ำมูลกับเทือกเขาดงเร็ก นับตั้งแต่จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ไปจนถึงอุบลราชธานี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นทางผ่านตอนใต้

ชาวกูยเดินทางอพยพมาจากทางตอนใต้ของประเทศลาว

ชาวกูยที่อยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีจึงเป็นชาวกูยที่ตกค้างอยู่ที่นั่นตั้งแต่ อพยพมาจากลาว(ประเสริฐ ศรีวิเศษ ๒๕๒๑) ชาวกูยจะอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นทางฝั่ง ใต้แม่น้ำมูลลงมา จังหวัดที่มีชาวกูยอยู่หนาแน่นที่สุดคือ จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ โดยเฉพาะที่ศรีสะเกษนั้น ถือเป็นจังหวัดที่มีชาวกูยอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น เพราะเมื่อ ราวพ.ศ. ๒๔๕๐ ขึ้นไป ศรีสะเกษยังเป็นเมืองที่มีชาวกูยอยู่ทั้งเมือง และมีพวกลาว สาขาเวียงจันทน์ เข้าไปตั้งหมู่บ้านอยู่แทรกกับพวกกูยไม่กี่แห่ง แต่เป็นเพราะ วัฒนธรรมลาวที่สูงกว่าจึงทำให้ชาวกูยหันมาใช้ชีวิตแบบลาว พูดภาษาลาวและชาวกูย เป็นพวกที่ปรับตัวได้เร็วมากร่องรอยที่เรายังเห็นว่าศรีสะเกษเดิมเป็นเมืองของชาวกูยนั้น จะเห็นได้จากตัวเลขสำมะโนครัวสมัยก่อน

ถิ่นฐานของกูยในเมืองไทย

เนื่องจากชาวกูยจะตั้งถิ่นฐานปะปนอยู่กับชาวไท-เขมรหรือเขมรสูงและลาว จึง มีการติดต่อแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมกันตามวิถี และทำให้ชาวกูยถูกกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเขมรสูงและวัฒนธรรมลาว

จะเห็นได้จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เมื่อครั้งที่ตั้งเมืองสุรินทร์ใหม่นั้น จะมี คนกูยอยู่ทั้งเมือง พวกเขมรที่อพยพมีแทรกอยู่บ้างเล็กน้อย แต่เนื่องจากเขมรมี วัฒนธรรมที่สูงกว่า จึงกลืนพวกกูยเข้าไปเป็นคนเขมรเสียก่อนเมืองสุรินทร์ เขมรใหม่นี้ ไทยเรียกว่า "เขมรสูง" คงเป็นการตั้งชื่อตามภูมิประเทศ เพราะบริเวณที่เขมรในไทย อาศัยอยู่นั้นจะสูงกว่าพื้นที่ในกัมพูชาที่มีชาวเขมรอาศัยอยู่ด้วย จึงได้ชื่อว่าเขมรต่ำ (ประเสริฐ ศรีวิเศษ ๒๕๒๑)

เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๐ ศรีสะเกษยังเป็นเมืองที่มีชาวกูยอยู่กันทั้งเมือง มีพวกลาวเวียง (สาขาเวียงจันทน์) ปะปนอยู่บ้างบางหมู่บ้าน แต่เนื่องจากวัฒนธรรมของลาวสูงกว่า และการผลิตของลาวสูงกว่า จึงทำให้พวกกูยหรือส่วยมากลมกลืนเข้ากับลาว พูดภาษา ลาวด้วยสำเนียงส่วยโดยสามารถใช้สระเอื้อได้ ในขณะที่ภาษาลาวเวียงเดิมมีแต่สระเอื้อ ร่องรอยที่แสดงว่าศรีสะเกษเดิมเป็นเมืองที่พวกส่วยอยู่กันทั้งเมืองก็คือตัวเลข

สำมะโนครัวสมัยนั้นและการเรียกขานชาวศรีสะเกษว่า 'ส่วยศรีสะเกษ' อยู่จนทุกวันนี้ (จิตร ภูมิศักดิ์ ๒๕๒๔)

คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าชาวกูยหรือส่วยนี้เป็นกลุ่มชนที่ไม่มีการศึกษาไม่มีตัวอักษรที่จะใช้เขียนภาษาของตัวเอง เป็นกลุ่มชนที่ขี้เกียจค้มแต่เหล่าเมื่อมาเหล่าแล้ว จะมีการทะเลาะวิวาทเป็นประจำ สภาพสังคมล่มสลาย ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกชาวกูยว่า พวกเขมรป่าดง ทักษะคติในทางลบที่มีต่อชาวกูยในสายตาของคนข้างนอกมีมานานแล้วดังข้อความที่ขอยกมาซึ่งบันทึกโดย พันตำรวจตรี อีริค ไฮเดนฟาเดน ในปีพ.ศ. ๒๔๙๕ ว่า...

The broad stretch of country River ,which we have spoken of as the country of the Kui , is far from being uniformly occupied by this people. In all the ampho (districts) there are living side by side with the kui either Thai or Khmer. This living together of several ethnic elements has led very much to the denationalization of the kui who, in contrast to their countrymen in Cambodia , do not respect their own language or customs. Still , as we shall see , in 1997 there were at least a hundred thousand Kui speaking people left.

Generally speaking , the Kui give the impression of being a very decadent , dirty and morally low ' standing lot with some few exceptions , and their change to Lao or Khmer language and culture does mean a real advance for them. (Seidenfaden 1952 : 159)

ข้อความข้างต้นนี้ กล่าวถึงชาวกูยในแง่ที่ว่าเป็นกลุ่มชนที่ไม่มีความภาคภูมิใจในภาษาและประเพณีของตนเอง โดยทั่วไปชาวกูยจะถูกมองว่าเป็นคนไม่ดี มีศีลธรรมต่ำและจะอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับคนไทยและเขมร ทำให้สามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นรวมเป็นชาติได้ การเปลี่ยนภาษาและวัฒนธรรมของตนเองไปเป็นลาวหรือเขมร ก็เพื่อจะทำให้ชาวกูยมีความก้าวหน้าขึ้น

ความคิดเกี่ยวกับชาวกวยในทัศนะดังกล่าวนี้เกิดขึ้นก็เพราะไม่มีใครเข้าใจวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของพวกเขา วิถีชีวิตดั้งเดิมของกวยไม่ใช่ทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นสังคมหยุดนิ่ง แต่กวยเป็นสังคมที่ต้องเคลื่อนที่ เพราะมีอาชีพจับช้าง ซึ่งต้องมีการรักษาระเบียบอย่างเคร่งครัด มีข้อปฏิบัติสำหรับสิ่งของต้องห้ามต่างๆ สมาชิกในครอบครัวก็ต้องปฏิบัติตามข้อควรปฏิบัติ และข้อห้ามต่างๆ ทำให้ชีวิตเคร่งเครียด พิธีกรรมต่างๆ ก็จะใช้เหล่าประกอบพิธี เมื่อเสร็จแล้วจึงนำเหล่านั้นมาต้ม

ต่อมาวิถีชีวิตของพวกเขาเปลี่ยนมาเป็นสังคมเกษตรกรรม ทำนา ชีวิตที่เคยเคลื่อนไหวก็ต้องหยุดนิ่ง ทำให้พวกเขาปรับตัวไม่ได้ จึงก่อให้เกิดความล่าช้าหลังชาวเขมรและลาว ชาวกวยเกิดปมด้อย จึงหันไปดื่มเหล้ามากขึ้น ต่อมาเมื่อมีการจัดแสดงช้างเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในเขตจังหวัดสุรินทร์แล้ว ชาวกวยจึงนำช้างของตัวเองออกไปแสดงในรูปแบบต่างๆ เมื่อมีรายได้พวกเขาก็จะนำไปซื้อเหล้ามาดื่มอีก เป็นเช่นนี้อยู่เสมอมา วิถีชีวิตเช่นนี้ ปัจจุบันลดลงกว่าที่เคยเป็นอยู่ไปค่อนข้างมาก

รูปร่างลักษณะของชาวกวย

รูปร่างของชาวกวยดั้งเดิมจะมีลักษณะคล้ายกับพวกเขม็งหรือเงาะ หรือที่เรียกกันว่า ซาไก ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในป่าที่บึงของประเทศมาเลเซียและทางภาคใต้ของไทย กล่าวคือ ชาวกวยดั้งเดิมจะมีผมดกหยิกหยอย จมูกแบน ริมฝีปากบาง ผิวดำ สูงปานกลาง เฉลี่ยประมาณ ๕ ฟุต ๒ นิ้ว หรือ ๑๖๐ เซนติเมตร แต่กระบวนการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการแต่งงานข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมทำให้เกิดการถ่ายเททางพันธุกรรม ทำให้ชาวกวยกลายเป็นแบบมอญ - เขมร คือมีร่างกายสูงใหญ่ ไหล่กว้างเป็นเหลี่ยม ปัจจุบันพบว่ารูปร่างลักษณะของชาวกวยจะเหมือนชาวชนบทในภาคอีสานของไทยเราทั่วไป

จิตร ภูมิศักดิ์ได้กล่าวไว้ในความเป็นมาของคำสยาม, ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติว่า ลักษณะหน้าตาและเรือนร่างของพวกกวยหรือส่วนนี้มีปะปนกันทั้งแบบเนกริโต หรือเมลานีเซียนซึ่งรูปร่างหน้าตาเป็นแบบพวกเขม็งหรือเงาะ ดังที่กล่าวไปแล้ว และมีทั้งแบบอารยัน คือจมูกโด่งเป็นสันสูง หน้าผากสูง ปากเล็กแต่พมน้อย และมีทั้งแบบเวดดิค-อินโดนีเซียน คือผิวขาว หัวยาว แต่ที่มีมากที่สุด

เป็นส่วนใหญ่ที่เดียวนั้นคือแบบออสโตรเอเชียียน คือแบบมอญ-เขมร ซึ่งมีร่างกายใหญ่
โหลกว้างเป็นเหลี่ยม

ภาษาของมอญ

ภาษามอญหรือภาษาส่วยหรือภาษาชว เป็นภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกสาขา
กะตือกภาษาหนึ่ง นับเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกใน ๖
จังหวัดภาคอีสานของไทย มีมากที่จังหวัด สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และมีอยู่บ้างที่
จังหวัดอุบลราชธานี นครราชสีมา และมหาสารคาม

ภาษามอญเป็นภาษาไม่มีระดับเสียงวรรณยุกต์และใช้ลักษณะน้ำเสียงเป็นลักษณะ
สำคัญทางเสียงของภาษาเช่นเดียวกับภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกส่วนใหญ่

จิตร ภูมิศักดิ์ (๒๕๒๔ : ๔๓๓) กล่าวว่าภาษาที่ชาวมอญพูดส่วนใหญ่อยู่ในตระกูล
มอญ - เขมร มีคำที่คล้ายคลึงกับมอญและเขมรบ้าง แต่ส่วนใหญ่เป็นคำของตนเอง
แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากวัฒนธรรมของลาวสูงกว่า การผลิตของลาวก็สูงกว่า จึงดึงดูด
เอาพวกมอญหันมาใช้ชีวิตแบบลาว พูดภาษาลาว และพวกมอญปรับตัวได้เร็วมาก
จนสามารถลื่นไปกับชาวลาวได้ พวกมอญที่หันมาพูดภาษาลาวนั้น ทั้งภาษาเดิมของตน
เองอย่างสิ้นเชิง และหันมาพูดภาษาลาวแบบสำเนียงมอญ คือจะมีความสามารถในการ
ใช้เอื้อได้มากกว่าคนลาวเอง

นอกจากข้อมูลดังกล่าวแล้วพระยาประจักษ์จักรจักร(ม.ป.ป.๓) ยังได้กล่าวถึง
ภาษาส่วยหรือมอญในหนังสือเรื่อง "ว่าด้วยแม่น้ำมูลและเมืองตะวันออก" ไว้ว่า

*อนึ่งส่วยกับไทยนั้น ภาษาก็ต่างกัน ภาษาส่วยนั้นถ้อยคำเจือมาใน จำพวกขอม
โบราณ เช่น เขมร ชมู มอญและช่า ต่างๆ นอกจากช่าจะร้ายกับช่าระแคว เพราะ
ภาษาช่าจะร้าย ช่าระแคว ก็ดี เขมรใหม่ในปัจจุบันนี้ก็ดี ภาคภาษามักไปเจือกับภาษา
ชาวเกาะสุมาตรา ชาว มลายู โดยมาก ภาษาจึงแจกต่างกันไปฝ่ายพวกส่วยนั้น ภาษา
เปลี่ยนแปลงมาปนกับภาษาไทย โดยมากภาษาเดิมก็ออกจะบกพร่องกลายเป็นเหมือน
กัน เพราะฉะนั้นภาษาส่วยกับภาษาเขมรจึงพูดไม่ใครเข้าใจกัน*

หนังสือของเลอรับาร์และคนอื่นๆ(๑๙๖๔) หน้า ๑๕๙ บอกว่ามีคนที่พูดภาษาญอ
อยู่ในประเทศไทยประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน ส่วนเบอလာห์ เอ็ม จอห์นสตัน
(Beulah M. Johnston) ในหนังสือเรื่อง Phonemes and Orthography
(ค.ศ. ๑๙๗๖) บอกว่ามี ๑๕๐,๐๐๐ คน ที่มีจำนวนมากเพราะว่าได้อพยพเข้ามาใน
ประเทศไทยเป็นเวลานานแล้วคือตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินของ
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั่นเอง

คนญอในเมืองไทยอพยพมาจากอัครบิดร จัมปาสัก และสารวัน ในลาว ในเขมร
ก็มีคนญออยู่ทางเหนือ ของเสียมเรียบ และกำปงธม

คานำของพจนานุกรมญอ (ส่วย) - ไทย - อังกฤษ พิมพ์ที่จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๑ ๔๓๔ หน้า ได้กล่าวถึงการอพยพของชาวญอที่เข้ามาใน
ประเทศไทยไว้อย่างละเอียด และมีแผนที่แสดงลงไปถึงระดับอำเภอทางภาคอีสานที่มี
ภาษาญอพูดและบอกจำนวนหมู่บ้านในแต่ละอำเภอที่มีผู้พูดภาษานี้ไว้ด้วย เมื่อนับรวม ๖
จังหวัดแล้วมีหมู่บ้านญออยู่ถึงประมาณ ๔๖๕ หมู่บ้าน จังหวัดที่มีชาวญออาศัยอยู่มากที่
สุดคือจังหวัดสุรินทร์ คือมีอยู่ด้วยกัน ๑๑ อำเภอ โดยกระจายตัวกันอยู่ในพื้นที่ของ
จังหวัดสุรินทร์ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๘,๗๘๕ ตารางกิโลเมตรดังต่อไปนี้

อำเภอท่าตูม	ที่ตำบลกะโพ	
อำเภอสำโรงทาบ	ที่ตำบลกระออม	ตำบลศรีสุข
	ตำบลหนองไผ่ล้อม	ตำบลสำโรงทาบ
	ตำบลหมื่นศรี	ตำบลเกาะแก้ว
	ตำบลเสม็ด	
อำเภอรัตนบุรี	ตำบลหนองเทพ	ตำบลหนองหลวง
อำเภอจอมพระ	ตำบลเป็นสุข	ตำบลลุ่มระวี
	ตำบลจอมพระ	ตำบลหนองสนิท
	ตำบลบ้านฝื่อ	ตำบลบุแกรง
	ตำบลเมืองสิง	
อำเภอลำดวน	ตำบลโชคเหนือ	

อำเภอสังขะ	ตำบลสังขะ	ตำบลตรวจ
	ตำบลแจนแวน	ตำบลศรีสุข
	ตำบลรงค์	ตำบลขอนแก่น
	ตำบลพระแก้ว	ตำบลสะภาค
	ตำบลบ้านขบ	ตำบลกระเทียม
	ตำบลบ้านจาน	
อำเภอสนม	ตำบลหนองระฆัง	ตำบลนานวน
	ตำบลห้วยวัง	
อำเภอเมือง	ตำบลตั้งใจ	ตำบลบึง
	ตำบลนาดี	ตำบลตากูก
อำเภอศีร์ษะภูมิ	ตำบลหนองบัว	ตำบลคาละแมะ
	ตำบลแตล	ตำบลขวาวใหญ่
	ตำบลตรีม	ตำบลหนองขวาว
	ตำบลนารุ่ง	ตำบลยาง
	ตำบลตรมไพร	ตำบลหนองเหล็ก
	ตำบลระแงง	
อำเภอกาบเชิง	ตำบลตาน	
อำเภอบัวเขต	ตำบลตารัง	ตำบลสะเดา
	ตำบลบัวเขต	ตำบลตาโพน

หากจะพิจารณาโครงสร้างทางภาษาและระบบความเชื่อของกลุ่มชนก็พอจะมองเห็นวิวัฒนาการทางสังคมของชาวภูยได้ กล่าวคือ กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัยใกล้กับชุมชนชาวเขมรก็จะรับเอาวัฒนธรรมทางภาษาและระบบความเชื่อบางอย่างมาจากกลุ่มชนชาวเขมร กลุ่มนี้จะเรียกตัวเองว่า "กวย" กลุ่มชาวกวยจะถือความเชื่อในเรื่องผีปะกำ สำคัญกว่า ผีบรรพบุรุษ ดังคำบอกเล่าของครูบาใหญ่สา ศาลางามที่บ้านกะโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ที่เล่าว่าเมื่อครั้งยังหนุ่มนั้นตนเองเคยไปล่าข้างป่าแถว

ภูเขาแดงเร็กในดินแดนประเทศกัมพูชาปัจจุบัน แสดงว่ากลุ่มชาวกวยหรือกวยที่เลี้ยงช้าง กลุ่มนี้ ต้องมีการปะทะสังสรรค์กับกลุ่มชาวเขมรอย่างต่อเนื่อง และได้รับเอา วัฒนธรรมบางอย่างจากกลุ่มชาวเขมรมาถือเป็นแนวปฏิบัติ กระทั่งกลายเป็นประเพณี สืบต่อมา

อีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกตัวเองว่ากวยและเยอ มีความเชื่อเรื่องผีมือและผีแม่สะเอ็ง ซึ่ง พิธีกรรมดังกล่าวมีการประกอบพิธีคล้ายกันจะผิดกันเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเล็กน้อยสิ่งหนึ่งที่พิธีทั้งสองอย่าง เหมือนกันคือ ไข่แคนประกอบการเล่นและใช้ภาษาลาว เป็นสื่อในวงพิธีกรรม พอจะกล่าวได้ว่ากลุ่มกวยและเยอนั้น รับอิทธิพลในกลุ่มชนที่พูด ภาษาลาว มีการติดต่อกับกลุ่มชนชาวลาวอย่างไม่น่าสงสัย

กล่าวโดยสรุปได้ว่ากลุ่มชาวกวยเดิมมีถิ่นฐานอยู่แถบนี้ ต่อมากลุ่มชาวกวยอีก ส่วนหนึ่งที่อพยพเข้ามาในแถบจังหวัดศรีสะเกษและสุรินทร์ในเวลาต่อมา และเส้นทาง ที่อพยพมานั้นพอจะสันนิษฐานได้ว่าคงเลียบลำน้ำมูลมาเรื่อยๆ พอพบปะกลุ่มชนตัว เองก็ตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานทำมาหากินต่อไป เมื่อมีประชากรหนาแน่นขึ้น ที่ทำกินมีน้อย ลงจึงต้องอพยพไปหาที่ทำกินใหม่ เช่น ชาวกวย อำเภอยะแยง จังหวัดนครราชสีมา และชาวกวย อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ก็อพยพไปจากชาวกวยบ้านตะเคียน บ้านอาลี บ้านอาวูธ และบ้านสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์

ไม่ว่าชาวกวย กวย ส่วย เยอ จะมีความเป็นมาที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เพียงใด ก็ตา หากพิจารณาถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในเชิงพลวัตมัน กล่าวคือสังคมของชาวกวยต้องมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันจะหาความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กวยที่บริสุทธิ์นั้นคงหาได้ยากยิ่ง แม้แต่กวย ส่วย เยอ ก็แทบจะหาร่องรอยความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บริสุทธิ์ไม่ได้เช่นกัน ทั้งนี้อาจเกิดจาก สาเหตุหลายประการ เช่น เกิดจากการแต่งงานข้ามกลุ่มวัฒนธรรม เช่นชาวกวยไป แต่งงานกับชาวเขมร ก็รับเอาระบบความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างเข้ามา ด้วย หรือชาวกวยไปแต่งงานกับชาวลาว ก็ต้องรับเอาระบบความเชื่อและพิธีกรรมบาง อย่างของลาวเข้ามาเช่นเดียวกัน จนกลายเป็นจารีตถือปฏิบัติของกลุ่มคนสืบต่อกันมา เพราะระบบความเชื่อของกลุ่มชนทั้งหลายที่กล่าวมา มีแนวปฏิบัติและบทบาทต่อสังคม คล้ายกันนั่นเอง

บทที่ ๒

วิถีชีวิตของชาวกวย

จังหวัดสุรินทร์นั้นตามที่ทราบกันดีแล้วว่าเป็นจังหวัดที่มีประชากรอาศัยอยู่ถึง ๓ กลุ่มวัฒนธรรมคือ วัฒนธรรมไทย-เขมร วัฒนธรรมไทย-ลาวและวัฒนธรรมไทย-กวย โดยกลุ่มชาติพันธุ์กวยในเขตจังหวัดสุรินทร์นั้น เป็นชนชาติที่คนไทยส่วนใหญ่เรียกเขาว่า ลัว ลาวและพม่าจะเรียกพวกเขาว่า ซ่า เท่าที่มีการสืบค้นเผ่าพงศกฏยกระจัดกระจายอยู่ที่ทุกขอบไหล่อินโดจีนและสุวรรณภูมิ ประมาณ ๒๗ สาขา แต่ละสาขามีภาษาพูดผิดแผกหรือเพี้ยนกันไปสุดแต่อิทธิพลของภาษาข้างเคียงที่รับเข้ามา แต่คำหรือภาษาก็จัดอยู่ในตระกูลมอญ-เขมร ถึงฐานหลักๆ ที่พบเห็นชาวกวยอาศัยอยู่ในปริมาณหนาแน่นคือ บริเวณรอยต่อพรมแดนพม่ากับจีน ลาวตอนบน บริเวณตอนลุ่มของลาว คือแขวงจำปาสัก เวียงทอง อัดตะปือ บริเวณอำเภอรอบนอกของจังหวัด นครพนมและมุกดาหาร และในพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำมูลทั้งที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ มีชาวกวยจำนวนไม่น้อยตั้งถิ่นฐานอยู่ด้านใต้เทือกเขาพนมดงรัก ในเขตราชอาณาจักรกัมพูชา

(รศ.เจริญ ไวรวัจนกุล : ประวัติศาสตร์สุรินทร์ การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วิทยา ๒๕๔๑)

ในเขตจังหวัดสุรินทร์นั้น มีชาวกวยอาศัยอยู่มากที่สุดประมาณ ๓๕๒ หมู่บ้าน โดยเฉพาะในเขตอำเภอท่าตูมนั้นมีหมู่บ้านชาวกวยอยู่ ๑๓ หมู่บ้านกระจายอยู่ในตำบลกะโพดังนี้

- บ้านหัวแตก	- บ้านโนนโพ
- บ้านศาลา	- บ้านบุรี
- บ้านภูติ	- บ้านตระมุง
- บ้านกะโพ	- บ้านบอน

- บ้านค่าน
- บ้านคันทิตย์
- บ้านบัว
- บ้านจินดา
- บ้านตากกลาง

(วรรณมา เทียนมี : การกระจายของภาษาญายในประเทศไทย)

ญายที่พบเห็นตามที่ต่าง ๆ จะมีชื่อเรียกที่ผิดแผกกันไป เพราะชื่อเหล่านั้นไม่ใช่พวกเขาตั้งกันขึ้นมาเองโดยจะถูกเรียกจากชนเผ่าอื่นเช่น ลาวและเขมรเป็นต้น ชาวของ ญาย ช่วย จะไร คือกลุ่มที่พบในประเทศเขมรและไทยบนเทือกเขาที่ไม่สูง ภาษาพูดของกลุ่มนี้บางกลุ่มเช่น จะไร ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มภาษามลายู - โพลินีเซียน (Malayo - Polynesian) บางกลุ่มเช่น ของ ญาย ช่วย ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มมอญ-เขมร (Mon - Khmer) บางกลุ่มมีผมหยิกและเชื้อชาตินิกริทยอด กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนจามและเขมร

ชาวญายส่วนใหญ่นิยมจัดตั้งครัวเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มเล็กๆ ไม่นิยมทำไร่ทำนา บางกลุ่มจะทำไร่เลื่อนลอย ปลูกข้าวไร่และพืชหัว เลี้ยงสัตว์ ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมา ชาวญายจึงถูกรังเกียจจากเผ่าพันธุ์อื่นๆ ถึงขนาดถูกล่าและฆ่าทิ้ง เพราะชาวญายชอบแอบขโมยผลผลิตและสัตว์เลี้ยงชนเผ่าอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากลาวและไท จึงถูกสองชนเผ่านี้เรียกกลุ่มชาวญายประดุจเป็นสัตว์ มีชาวญายจำนวนไม่น้อยในอดีตที่ถูกล่าเพื่อนำมาเป็นข้าทาส ดังคำว่า ข้า ซึ่งกร่อนมาจากคำว่า ข้าในภาษาลาวซึ่งก็คือ ข้าในสำเนียงภาษาไทยนั่นเอง

มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชาวญายมาเป็นระยะเวลาาน หลายชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดคือ อุบลราชธานี ศรีสะเกษและสุรินทร์ เป็นชุมชนญายโบราณขนาดใหญ่ มีคูคันดินหรือแหล่งน้ำขนาดใหญ่ สอบถามจากคนเฒ่าคนแก่ในแต่ละพื้นที่ก็จะได้อาตอบว่า เมื่อพวกเขาล้มตาดูโลกและจำความได้ ก็จะพบชุมชนที่ตนเองเติบโตมาอยู่แล้ว และไม่มีการอพยพจากคนนอกที่ไทย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ลาวได้สถาปนาราชธานี แห่งที่สามขึ้นที่นครจัมปาสัก ซึ่งเป็นบริวารของชุมชนญายอยู่ก่อนจะถูกลาวครอบครอง

เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ปฐมกษัตริย์แห่งจัมปาสัก ทรงแต่งตั้งจารโสมเข้าไปควบคุมการจับและฝึกช้างที่ชุมชนชาวป่าของกวยคือเมืองออตตือ และแสนปาง เหตุนี้เองที่ทำให้กวยเลี้ยงช้างพวกหนึ่ง ทนความทารุณและเสียเปรียบไม่ได้ จึงพากันอพยพหนีเข้ามาอยู่กับพี่น้องชาวกวยในเขตจังหวัดศรีสะเกษและสุรินทร์ในปัจจุบัน

ชาวกวยที่เลี้ยงช้างจะมีความผูกพันกับกวยดำหรือที่แขวงอุดรมิชัยในอาณาจักรกัมพูชา เมื่อข้ามไปจับช้างนอกจากจะต้องเสียค่าภาคหลวงให้เจ้าหน้าที่กัมพูชารายละ ๒๐ บาทแล้วยังได้รับการต้อนรับเงินญาติมิตรจากพี่น้องชาวกวยที่นั่นอีกด้วย

ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวกวยเคยเล่าให้ลูกหลานตัวเองฟังไว้ถึงคราวที่เดินทางเข้าไปโพนช้างในป่า เมื่อได้ทำเลเหมาะที่จะตั้งขมรมชั่วคราวแล้ว พวกเขามักจะได้ยินเสียงที่หาตัวตนไม่พบ ชาวกวยอะจิง พากันเรียกเสียงนั้นว่าเป็นเสียงของป่า เทพอารักษ์ที่เป็นเจ้าของโขลงช้างป่า ก่อนจะโพนช้างพวกเขาจะต้องทำพิธีเช่นไหว้ก่อนทุกครั้งเครื่องบัตร์พลีจะต้องเป็นของสุกกินได้ มีรสชาติอร่อยเพราะระยะแรก ๆ ที่ทำการเช่นไหว้

กวยเลี้ยงช้างในเขตจังหวัดสุรินทร์ ปรากฏในพระราชพงศาวดารสยามในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เมื่อแสดงเปิดเผยตนเองในฐานะคนจับและฝึกช้าง ชาวบ้านที่อพยพมาจากแขวงจัมปาสักของลาวต่างได้รับการปูนความชอบจากพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์กันทั่วหน้า

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและรัชกาลที่ ๑ และ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กวยอะจิงบริเวณพื้นที่เขมรป่าดงอยู่ในฐานะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ถูกเกณฑ์แรงงานเช่นเดียวกับพวกอื่นๆของประเทศ ขณะเดียวกันก็มีการกำหนดพื้นที่ ๓ จังหวัดคือ อุบลราชธานี ศรีสะเกษและสุรินทร์เป็นพื้นที่รองรับกวยหรือข้าที่กวาดต้อนมาจากแขวงจัมปาสักด้วย

นับแต่ปลายแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ และตลอดช่วงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การเกณฑ์แรงงานกวยในพื้นที่เขมรป่าดงเริ่มประสบความยุ่งยาก เพราะหมู่ฉกรรจ์ชาวกวยมักหลบหนีการเกณฑ์บางครั้งดักขุมโจมตีแล้วหนีเข้าป่า จนเมื่อพระราชสงคราม พ.ศ. ๒๓๖๙ สิ้นสุดให้จัดส่งของป่าหายากแทน ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ แขวงจัมปาสักซึ่งตอนนั้นเป็นหัวเมืองประเทศราชก็ประสบกับปัญหาการจัดส่งทองถึง ๙ ตาลึงต่อปี ทางจัมปาสักจัดหาให้ไม่ได้ จึงมีการแก้ไขกฎมณเฑียรบาลลักษณะลู่หน้

ใหม่ คือให้จัมปาส่งเงินแทน การเกณฑ์แรงงานคนละ ๑๔ บาทต่อปี และมีเงื่อนไขว่ากรณีไม่ สามารถส่งจ่ายเงินตามเกณฑ์ในพระราชสำนักกำหนดได้จะต้องจัดส่งไพร่ส่งมาแทน เหตุนี้เองทำให้ชาหรือกวยจัมปาถูกส่งตัวเข้ามาในพระราชอาณาจักรประมาณปีละ ๒๐,๐๐๐ คน เมื่อคนเหล่านี้ถูกกำหนดให้มาตั้งภูมิลำเนาในพื้นที่เขมรป่าดงทั้ง ๓ จังหวัดดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้ชาวกวยเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามลำดับ

ต่อมารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ประกาศสมุหเทศาภิบาลว่าด้วยการแบ่งเขตปกครองหัวเมืองลาว และได้กำหนดให้สุรินทร์เป็น ๑ ชั้น ๑๑ หัวเมืองชั้นนอกในเขตหัวเมืองลาวตะวันตก โดยมีศูนย์บัญชาการอยู่ที่นครจัมปาสัก โดยมีหลักฐานสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ตรงชื่อถนนจากตะวันออกหน้าโรงพยาบาลจังหวัดสุรินทร์ถึงศาลเจ้าพ่อหลักเมืองชื่อถนนอุปฮาด

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวกวยไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปนัก อาจจะเป็นเพราะชาวกวยไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ การเมืองในปัจจุบัน และสังคมส่วนใหญ่จะรู้จักชาวกวยในฐานะของผู้ชำนาญในการเลี้ยงช้างเท่านั้น

ที่อยู่อาศัยของชาวกวย

แต่เดิมบ้านเรือนของชาวกวยจะยกเรือนสูง ขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง หลังคามุงด้วยหญ้าคา บางหลังอาจมุงสังกะสี ครอบครัวส่วนมากอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ แต่จะมีขนาดของชุมชนที่จำกัดไม่ใหญ่จนเกินไป มีชีวิตประจำวันที่จำเจ ดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาตัวเอง ส่วนมากจะทำอาชีพคล้าย ๆ กัน เช่น ทำไร่ หรือทำนา

บ้านชาวกวยที่เลี้ยงช้างจะยกส่วนด้านหน้าให้สูงกว่าส่วนอื่น เพื่อให้ช้างลอดหรือยืนอยู่ได้ โดยปรับดินใต้เรือนในส่วนนั้นให้มีลักษณะเป็นหมอน สำหรับข้างท่อนนอนกลางคืน

ครอบครัวของชาวกวยจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่และให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโส ผู้น้อยจะอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ มีความรักใคร่สามัคคีกันเป็นอย่างดี สิ่งหนึ่ง

ที่ชาวภูมียึดความเชื่อและถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน คือครอบครัวที่ขยายใหม่นั้นหากตั้ง อยู่บริเวณเรือนพ่อ - แม่ จะต้องไม่สร้างบ้านเรือนอยู่ทางทิศใต้ของเรือนพ่อ-แม่ เพราะ ถ้าทำอย่างนั้นจะถือเป็นการลบหลู่ผีบรรพบุรุษ คือหิ้งผีจะตั้งอยู่มุมใดมุมหนึ่งทางทิศใต้ ของตัวเรือนส่วนมากจะไว้ในมุมทางทิศตะวันออกของตัวเรือนและหันหน้าหิ้งผีไปทาง ทิศเหนือเสมอ จากลักษณะการตั้งบ้านเรือนดังกล่าว ทำให้ทราบว่ากลุ่มบ้านเรือนที่ตั้ง บริเวณใกล้เคียงกันมา มีความสัมพันธ์กันในสายตระกูลและทำให้ทราบว่ากลุ่มบุคคล เหล่านั้น นับถือผีหรือยะจัวะย หรือเป็นคนในสายตระกูลเดียวกัน

การสร้างบ้านเรือนหรือคุง ของชาวภูมียึดลักษณะเป็นเรือนไม้เสา ๔ ต้น แบ่ง เป็นสามห้อง ใต้ถุนสูง ใต้ทำเป็นที่เลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ควาย เล้าไก่ เล้าเป็ด และใช้เป็น ที่ผลิตหัตถกรรมไว้ใช้ในครัวเรือนเช่น เป็นที่ทอผ้าสาวไหม เลี้ยงไหม สานกระบุงตะกร้า หรือแม้แต่การปักผืนยามว่างก็ใช้ใต้ถุนบ้านทั้งสิ้น

ลักษณะของบ้านเรือนชาวภูม ในอดีตจะใช้วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาปลูก สร้างเช่น ไม้จากป่าที่ขึ้นตามไร่นาของตัวเอง การใช้วัสดุในการก่อสร้างสามารถ บ่งบอกถึงฐานะทางสังคมและลักษณะของครอบครัวที่เป็นครอบครัวที่มีคนอาศัยอยู่ มากผู้มีฐานะดีและมีสมาชิกในครอบครัวมากจะปลูกสร้างบ้านที่มีลักษณะเรือนแฝด สองหลังหรือสามหลัง กล่าวคือ มีจั่ว ๒ จั่วหรือ ๓ จั่ว ต่อกันมองคู่คล้ายมีบ้านสอง หลังติดกัน มีบันไดขึ้นเพียงบันไดเดียว มีช่องลมรอบบ้านเพื่อเป็นช่องสำหรับแสงสว่าง และระบายลมด้วย เพราะชาวภูมียึดนิยมทำหน้าต่าง เพียงแต่เจาะช่องเล็กๆ เพียง ๑ - ๒ ช่อง เพื่อระบายลมและเป็นช่องสำหรับมองออกไปข้างนอก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า สมัยโบราณอุปกรณ์การติดตั้งประตูหน้าต่างยังไม่มีหรือเพื่อป้องกันขโมยขึ้นบ้านอีกด้วย ส่วนประตูบ้านนั้นจะใช้เชือกหรือเถาวัลย์ที่มีความเหนียวคงทนผูกกับไม้ที่มีมัดหรือใช้ลิ้ม ตอกเป็นเสาหรือวงกบที่บันไดขึ้นบ้านเท่านั้น และจะทำสลักคานข้างในอีกชั้นหนึ่งนับ เป็นการนำเอาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาประดิษฐ์ใช้เองด้วยภูมิปัญญาอันเกิดจาก ประสบการณ์และการเรียนรู้ของกลุ่มชน

การปลูกบ้านของชาวภูมียึดปลูกด้วยเสา ๔ ต้น สามห้องโดยหันหน้าไปทาง ทิศตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ แต่หากมีความจำเป็นเนื่องจากเนื้อที่ในการปลูกบ้านมี จำนวนจำกัดหรือที่ดินมีลักษณะยาวขวางดวงอาทิตย์ คือแนวยาวจากเหนือจรดใต้

ก็จะปลูกเรือนให้หันไปทางทิศเหนือหรือใต้ สุดแล้วแต่ว่าทิศที่หันไปนั้นมีบ้านเรือนอยู่หรือไม่

หากมีบ้านปลูกอยู่แล้วก็มักจะหันหน้าไปยังบ้านใกล้เคียง แต่ไม่นิยมปลูกเรือนหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เพราะถือว่าเป็นทิศตะวันตกเป็นทิศอัปมงคล คำว่าหน้าเรือนหรือหน้าบ้านนั้น หมายถึงทางขึ้นลงจากบันไดบ้าน การนอนมักจะหันศีรษะไปทางทิศใต้หรือเหนือ ชาวภูยจะนอนตามระนาบขนานกับพื้นกระดาน จะไม่นอนขวางพื้นกระดาน เพราะเชื่อว่าจะเกิดการขัดข้องในการดำเนินชีวิต คนโบราณถือว่าคนที่นอนขวางไม้กระดานจะหาความเจริญให้กับตัวไม่ได้

การแบ่งพื้นที่ใช้สอยในบ้านเรือนของชาวภูยโดยทั่วไป จะแบ่งเป็น ๓ ห้อง ในกรณีนอนทางด้านทิศใต้ของตัวเรือน ห้องสุดท้ายจะอยู่ทางทิศตะวันตก เป็นห้องนอนลูกสาว ห้องกลางจะเป็นห้องของพ่อแม่ โดยกันห้องลูกสาวให้เป็นสัดส่วนแข็งแรง ส่วนห้องแรกอยู่ด้านหน้าสุดจะเป็นห้องของลูกชาย และหิ้งผีหรือหิ้งพระ

ด้านทิศเหนือของบ้านจะเป็นที่โล่ง สำหรับนั่งทำงานหรือกินข้าว ชาวภูยจะต่อบ้านคล้ายระเบียบวัดด้านหลังทางทิศตะวันตก สำหรับหุงหาอาหาร เก็บตุ๋มน้ำสำหรับน้ำดื่มมาใช้

ถ้าในกรณีที่นอนหันศีรษะไปทางทิศเหนือจะมีลักษณะคล้ายกัน เพียงแต่ไปอยู่คนละด้านกับทางทิศใต้ สำหรับชาวภูยที่มีฐานะยากจน พื้นที่ใช้สอยก็จะลดอัตราส่วนตามความเหมาะสม คือจะแบ่งออกเป็น ๒ ห้อง ห้องสุดท้ายจะเป็นห้องของลูกสาว ห้องแรกจะเป็นห้องนอนของพ่อแม่และหิ้งผีตั้งอยู่บนมุมห้องที่ติดกับห้องลูกสาว ส่วนลูกชายก็จะนอนในที่โล่งทางทิศเหนือบ้าน ซึ่งใช้สำหรับประกอบอาหาร นั่งกินข้าวและนั่งทำงานในยามค่ำคืน

ปัจจุบันชาวภูยที่มีสถานภาพทางสังคมสูง คือมีฐานะทางครอบครัวดีก็จะปลูกบ้านทรงสมัยใหม่ มีลักษณะสองชั้น กึ่งไม้กึ่งปูน หรือบางบ้านก็จะก่อปูนทั้งหลังชั้นบนสำหรับหลับนอน ส่วนชั้นล่างจะเป็นที่พักผ่อนและทำงาน สำหรับครอบครัวที่ขัดสนจะปลูกบ้านคล้ายเพิงหรือกระท่อมสังกะสีหรืออาจจะมีฝาผนังสานขัดแตะด้วยไม้ไผ่ พื้นบ้านจะปูด้วยไม้เนื้อแข็ง บันไดชักขึ้นไวนบนเรือนขณะเป็นเวลานอนหรือเข้าของไม่อยู่ เพราะนอกจากจะบ่อนักขโมยแล้วยังป้องกันไม่ให้สัตว์ขึ้นไปบนบ้านอีกด้วย

ชาวภูยกัยมักชอบอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหย่อม ๆ ตามหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งมีลำธารและป่าอยู่ใกล้ๆบ้านเรือน ส่วนมากจะยกพื้นสูง ปลูกอย่างง่าย ๆ และค่อนข้างสกปรก หลังคาที่มุงด้วยหญ้าคาปัจจุบันจะหันมามุงด้วยสังกะสีแทน

ในอดีตชาวภูยกัยจะมีนิสัยชอบย้ายถิ่น เพราะรักสงบจะโยกย้ายถิ่นฐานของตัวเองไปเรื่อยๆ หากว่าพวกเขา รู้สึกสูญเสียความปลอดภัย เป็นที่เชื่อกันว่าเมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมารชาวภูยกัยจะอาศัยอยู่ตามป่า และหาอาหารจากของป่า ต่อมาเมื่อรู้จักวิธีปลูกข้าวและถางป่ารวมทั้งเผาป่าตามวิธีการปลูกข้าวแบบไร่เลื่อนลอย จนกระทั่งป่าเริ่มลดน้อยลงชาวภูยกัยจึงยุติการย้ายถิ่นฐานและมีการตั้งบ้านเรือนเพื่อทำนาปลูกข้าวนาปี

ในอดีตชาวภูยกัยจะเป็นผู้ที่ซุกแร่เหล็กและเป็นช่างตีเหล็กที่ชำนาญการ นอกจากจะมีฝีมือทางด้านการตีเหล็กแล้ว ในอดีตชาวภูยกัยยังรู้จักวิธีการทำกระบวยน้ำและเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีว่ากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ภูยกัยอยู่มาก่อนนี้รู้จักทอผ้าและย้อมไหมรวมทั้งฝ้ายมาเป็นเวลานานแล้ว ทุกวันนี้ชาวภูยกัยส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก

การสืบทอดมรดกทางที่ดิน บ้านและอื่นๆตามปกติ จะตกทอดแก่สตรีในครอบครัว การแต่งงาน ครอบครัวฝ่ายชายจะเป็นผู้สู่ขอ คู่สามีภรรยาจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ผู้ปกครองฝ่ายหญิงก่อนเป็นเวลาอย่างน้อย ๑ ปี หลังจากนั้นจึงอาจจะสร้างครอบครัวของตนเองได้

อาหารการกิน

สภาพสังคมของชาวภูยกัยจัดได้ว่าเป็นลักษณะสังคมชาวนาดั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะดำเนินชีวิตเรียบง่ายด้วยวิถีหาอาหารจากธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคเอง อีกทั้งยังแบ่งปันกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงในลักษณะพึ่งพาตนเองในกลุ่มชน แม้ปัจจุบันการพึ่งพาดังกล่าวจะลดจำนวนน้อยลงกว่าอดีต แต่ก็ยังพอหลงเหลืออยู่ในวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันบ้าง

ชาวภูยกัยทั่วไปรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก และจะรับประทานข้าวเหนียวเป็นครั้งคราว อาหารที่พบว่ารับประทานกันเป็นประจำคือ พริกตำและแกงกบหรือกบอย่าง พริก

ตำจะใส่พริกสด เกลือ หัวหอม ตำเข้าด้วยกัน แยกบจะมีลักษณะเหมือนต้มโคล้ง ใส่ใบที่มีรสเปรี้ยวเช่น ใบมะขาม ใส่พริกสด ใส่หัวหอม กับข้าวเหล่านี้จะรับประทานกับพืชผักตามรั้วเท่าที่หาได้

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกผักสวนครัว เช่น ผักชี กระเพรา ต้นหอม ใว้ที่บ้านของตัวเอง การจับกบช่วงหน้าเกี่ยวข้าวจะใช้เหล็กที่เรียกว่า *คาว์* เกี่ยวเอากบออกมาจากคูหน้าฝนจะจับกบโดยวางเบ็ดสั้น ๆ เรียกว่า *ตะบะย* ใว้ตามเนินดินในทุ่งนา

นอกจากกบแล้วกับข้าวอื่นๆ อาจจะเป็นสัตว์หรือแมลงที่จับได้ในท้องถิ่นนั้น เช่น เขียด กิ้งก่า เอามาย่าง สับและตำพริก หนุณาเอามาย่างบ้างแกงบ้าง งูเห่าหรืองูอื่นๆ ที่จับได้ตามท้องถิ่นเอามาสับ ทำแกงคั่ว ใส่ข้าวคั่วตำ ใส่ใบกะสัง ตะไคร้ ผักชีฝรั่ง รสเผ็ดเปรี้ยว มอแดงที่ทำรังตามต้นสะแก ต้นมะม่วง ก็เอามาคั่วใส่พริก มะนาว น้ำปลา กะปิ หรือเอามาคั่วใส่เกลือก็ได้ ไข่มัดแดงมักจะรับประทานดิบๆหรือบางคนเอาต้ม ตำพริก แมงกิ้งกูน หรือที่ชาวภูยจะเรียกว่า *กัมเจียงเจียงหรือแมงข้าง* จะอาศัยอยู่ตามใบอ่อนของต้นจบก เอามาคั่ว ตำพริก หรือต้มแกง ใส่หน่อไม้ ใส่พริกเผ็ดๆให้มีรสเปรี้ยว แมงกูดจี หรือที่ชาวภูยเรียกว่า *กัมอิมไมง* จะอยู่ตามขี้ควายก็เอามาทำอาหารเหมือนแมงอื่นๆ

นอกจากนี้ชาวภูยบางบ้านจะเลี้ยงหมู ไก่และเปิดไว้เพื่อรับประทาน การรับประทานอาหารดิบยังพอเป็นที่นิยมของนักดื่มสุรา อาหารดิบที่เ้าคือกึ่งตัวเล็ก ๆ ปลาชิวหรือที่ชาวภูยเรียกว่า *กาหุ่* ปลาชิวและกึ่งฝอยนี้จะจับได้จากหนองน้ำในนาวิถี การปรุงก็จะทำเช่นเดียวกับลาบ คือใส่น้ำปลา มะนาว พริกป่น ผักชีฝรั่งและสระระหนั ผู้หญิงสูงอายุส่วนมากจะเคี้ยวหมากและพลู และจะปลูกต้นพลูไว้ที่บ้านกันมาก นอกจากนี้บางคนจะเก็บลูกไม้ชนิดหนึ่งมาเคี้ยวกับหมากและพลูเรียกว่า ปลัย - การ มีลักษณะเป็นสีเขียวอ่อนเจือขาว กะเทาะออกมาจากฝักยาวสีดำแล้วนำมาตากไว้

การแต่งกาย

ในปัจจุบันตามหมู่บ้านต่างๆในชนบทของไทย มักจะนิยมุ่งห่มเครื่องแต่งกายตามสมัยนิยม การซื้อเสื้อผ้าจากตลาดถือเป็นวัฒนธรรมใหม่ในยุคหนึ่งซึ่งหากใครในหมู่บ้าน

บ้านได้สวมใส่จะถือเป็นคนทันสมัย จนกระทั่งปัจจุบันการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่วางขายทั่วไปถือเป็นเรื่องปกติภายในหมู่บ้านเช่นเดียวกับชาวภูยในหลายๆหมู่บ้านด้วยกัน

แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้หญิงชาวภูยแต่ละหมู่บ้านยังไม่ทอดทิ้งไปจากตัวเองคือการทอผ้าไหมในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงสูงอายุชาวภูยส่วนใหญ่จะนุ่งผ้าที่มีลายเป็นแบบเฉพาะของชาวภูย และใส่เสื้อคอกระเช้าธรรมดา บางคนก็จะใส่เสื้อแบบชาวบ้านทั่วไป หญิงสูงอายุมักจะชอบใส่สร้อยคอลูกปัดพลาสติกบ้าง เงินบ้าง ที่หูจะนิยมใส่ดอกไม้หอมไว้ที่ตี่งหูที่เจาะเอาไว้ เช่นดอกมหาหงษ์หรือที่ภาคอีสานเรียกดอกสะเลเต หรือบางคนก็จะใส่ตุ้มหูเงิน

ในอดีตหญิงชาวภูยนอกจากจะเลี้ยงไหมปลูกหม่อนแล้ว ยังมีการเลี้ยงครั่งไว้ใช้ในการย้อมผ้าไหม เพราะสีของครั่งจะทำให้เส้นไหมมีความเงางามและเหนียวยิ่งขึ้น รวมทั้งสีของครั่งก็คงทนไม่ตกสีง่าย ยิ่งซักจะยิ่งสวยคู่ดีเนื้อผ้าที่ย้อมด้วยครั่งก็จะนุ่มเนียนแม้เก่าก็ไม่เปื่อยยุ่ย ครั้งนั้นเป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งในการนำมาย้อมผ้า นอกจากครั่งแล้วก็มีต้นคราม สมอ ขมิ้น ผลมะเกลือ

ธรรมเนียมดั้งเดิมของชาวภูยนั้นกำหนดว่าลูกหลานจะต้องมีหน้าที่ดูแลการแต่งกายของแม่โดยให้แม่ซึ่งมีอายุมากแล้ว ได้นุ่งผ้า นุ่งไหมลายพื้นเมือง บ้านใดที่ผู้สูงอายุ นุ่งผ้าด้วยธรรมดาแสดงว่าลูกหลาน ขาดการเอาใจใส่ ไม่ช่วยรักษาศักดิ์ศรีของพ่อแม่ (เครือจิต ศรีบุญนาค ๒๕๓๖)

ผ้าไหมเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทอขึ้นใช้เองในครอบครัวเมื่อมีเวลาว่างจากการทำนา แม่จะสอนให้ลูกสาวทอผ้าไหมเมื่อเข้าวัยสาว เมื่อแต่งงานออกเรือนพ่อแม่ก็จะแบ่งผ้าไหม ผ้าสีธง ผ้าสไบ ให้เป็นมรดก รองจากมรดกประเภทที่ที่ดินหรือช้าง นอกจากนี้พ่อแม่ยังมอบเรือนพักอาศัยพร้อมที่ถัก ทูทอผ้า และอุปกรณ์การทอไหมให้แก่ลูกสาวคนสุดท้ายอีกด้วย

ในปัจจุบันการทอผ้าฝ้ายและผ้าไหมเริ่มลดน้อยลง ชาวภูยส่วนใหญ่นิยมที่จะซื้อผ้าจากตลาดมาทอเพราะสะดวกกว่า หมู่บ้านที่ยังคงมีการทอผ้าฝ้ายและไหมอยู่จะมีอยู่ไม่กี่บ้าน อย่างที่บ้านตากกลางเอง ผู้หญิงที่ทอผ้าไหมส่วนใหญ่จะไปสีเส้นไหมจากตลาดที่ขายเป็นใจและสีเคมีจากตลาดเพื่อนำมาย้อมผ้าไหม

ผ้านุ่งของผู้หญิง มักนิยมทอหมีคันเป็นทางแนวตั้ง ไซ้ไหมควบ ยืนพื้นสีน้ำตาลอมดำ มีหัวขึ้น ที่ยืนพื้นสีแดงลายขีด ตีนขึ้นพื้นดำขนาด ๒ - ๓ นิ้ว มีริ้วสีขาวเหลืองแดง

ผ้าสไบโพกหัว หรือที่เรียกว่า สไบเจียดครุย ทอด้วยพื้มีขนาด ๑๒ ลีบ เก็บลายขีด ๔ - ๕ ลาย จัดระยะสวยเป็นระบบ มีชายครุยทั้งสองข้างห้อยลูกบิดเล็กๆเรียกว่า ปอนจี้ ไซ้โพกศีรษะทั้งชายและหญิง เวลาออกงาน เช่นงานบวชนาค

ผ้าคาดเอวผู้ชาย ทอเหมือนหัวขึ้นแต่มีความกว้างมากกว่า เช่นหัวขึ้นขนาดพื้น ๔ - ๕ ลีบ แต่ผ้าคาดเอวจะไซ้พื้ขนาด ๗ - ๘ ลีบ โดยยืนพื้นสีแดงเช่นกัน เก็บลายเป็นขีดเป็นระยะๆ วิธีไซ้จะทำผ้าขับในก่อน แล้วนำวางหรือเครื่องกลางของหลังที่ถือว่าเป็นของดีสำหรับป้องกันอันตรายต่างๆ มาทอด้วยผ้าผืนนี้ แล้วไซ้เขาวงซึ่งเป็นกวางหรือแก้งหรือเงาวงซึ่งเป็นแถววัลย์บางชนิด มามัดเป็นแปดขลอะ ห่างกันเป็นระยะๆ ไว้คาดเอวเวลาจะออกไปจับช้างในป่า ซึ่งผู้ชายชาวภูย ถือว่าการมัดเป็นแปดขลอะโดยเขาวงหรือเงาวงนั้น มีความหมายมาก คือ ต่างก็เชื่อว่าสิ่งที่เป็นวงกลมนั้น แทนความวนเวียน เมื่อเห็นช้าง ช้างก็จะเห็นเรา แล้วจะวนกลับมาหาเราใหม่ โดยชาวภูยจะคิดว่าของดีที่ไซ้ป้องกันตัวนั้นจะต้องไซ้คาดเอว ผ้าคาดเอวของชายชาวภูยจะแขวนไว้ในที่สูง และห้ามผู้หญิงแตะต้อง

ผ้าสไบหรือเบี่ยง ผู้ชายจะไซ้ผ้าขาวมา ๒ ผืน เป็นผ้าเบี่ยงในการแต่งกายออกงานพิธี ผู้หญิงไซ้ผ้าไหมดอกสีด้าหรือสีขาวเป็นผ้าเบี่ยง เรียกว่า สไบแวงแปลว่าดำหรือจะไซ้สไบบัวจะแปลว่าขาว

คำว่า จิก มีความหมายว่า ผ้า ส่วนคำว่า ไซด หมายถึง ไหม จิกไซด ก็คือผ้าไหมนั่นเอง ผ้าไหมของชาวภูยถูกแบ่งออกดังนี้

ผ้านุ่งจิกกะน้อบ เป็นผ้าที่มีลักษณะคล้ายผ้าทางกระรอกหรือผ้ากะเนียวของไท-เขมร เป็นสีล้วน ลักษณะจะออกเหลืองมัน เป็นผ้าสำหรับผู้ชายนุ่งในพิธีการสำคัญต่างๆ ลักษณะการนุ่งจะนุ่งพับจับจีบด้านหน้า เหมือนการนุ่งใส่รงของกลุ่มไท - เขมร นอกจากนี้ผ้าจิกกะน้อบยังมีความสำคัญด้วยว่าถูกนำไปใช้ในการคลุมศพคนเสียชีวิตด้วย

ผ้าใสร่ง เป็นผ้าตารางสี่เหลี่ยมใหญ่มีหลายสี ในการทอผ้าจะนำเส้นไหมมา กวี หรือมาควกันสองเส้น เพื่อให้เกิดความมันและหนา ลักษณะการทอเหมือนกับผ้าใสร่งของไทย - ลาว หรือ ไทย - เขมร

ผ้าจะกวี เป็นผ้าที่ลักษณะคล้ายผ้าอันลูเซียมของไทย - เขมร จะมีลายทางยาว เป็นร่องเล็ก ๆ เป็นผ้าที่ผู้หญิงไขนุ่งในงานสำคัญๆ เช่น งานแต่งงานหรือเป็นผ้าที่ผู้หญิงทอให้เป็นของกำนัลแด่ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายเพื่อไหว้บูชาย่า ผู้ที่เป็นสะโก้จะจ้องทอเข็มเบิลคือหัวขึ้น และเจิงคือตีนขึ้น มอบให้ด้วยโดยไม่ต้องเย็บต่อกับจะกวีหรือผ้าถุง ในพิธีแต่งงานของชาวภูยสิ่งที่ไม่ได้คือ เคียวเกี่ยวข้าว โดยจะให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวถือเคียวอันเดียวกัน การนำเคียวเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้ในพิธีแต่งงานเข้าใจว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความเกี่ยวพันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ผ้าจิกไฮล เป็นประเภทผ้ามัดหมี่ ลายต่างๆเรียกว่า จิกไฮล การนุ่งผ้าประเภทนี้จะต้องต่อเจิงคือตีนขึ้น และอิมเบิลคือหัวขึ้น เช่นเดียวกับจะกวี ความเป็นมาของผ้าที่มีลักษณะคล้ายตะขอนั้น ก็คือการนำเอาลายมาจากเคียวเกี่ยวข้าวนั่นเอง

ผ้าสไบ ที่ใช้พาดบ่าหรือเป็นผ้าเบี่ยงของชาวภูย จะทอเป็นผ้ายกดอกหรือยกเขาเรียกว่า ตะกอ ชาวภูยจะเรียกผ้านี้ว่า ผ้าแก็บ จะทอแล้วนำมาตัดเป็นตัวเสื้อและผ้าสไบ ส่วนมากตัวเสื้อจะนิยมสีดำ โดยนำผ้าไหมที่ทอเป็นสีขาวหรือเหลือง ตามลักษณะของไหม แล้วไปย้อมมะเกลือให้เป็นสีดำ

วิธีการย้อมก็คือนำผลมะเกลือมาโขลกกับครกไม้แล้วแช่น้ำจนเน่าเปื่อย แล้วจึงนำผ้าไหมหรือผ้าแก็บหรือที่เรียกว่า อือจิกแก็บคือผ้ายกดอก ลงแช่ทิ้งไว้แล้วนำมาตากประมาณ ๒ - ๓ ครั้ง จนกว่าผ้าไหมที่นำมาย้อมจะเป็นสีดำสนิท แล้วจึงนำผ้าที่ย้อมแล้วนั้นไปตัดเสื้อเรียกว่า ฮับแก็บ ซึ่งจะเป็นเสื้อแขนยาวคอกลม กระเป๋าคอจะข้างขวาสมัยก่อนจะติดกระดุมเงินก่อน ฮับแก็บจะใส่เฉพาะคนที่แต่งงานแล้ว ส่วนสาว ๆ จะไม่นิยมใส่เพราะชาวภูยจะถือว่าคนที่ใส่ฮับแก็บจะบอกรสสถานภาพของการแต่งงานด้วย กรณีนี้จะยกเว้นสำหรับหญิงชราที่ยังไม่แต่งงาน หญิงชาวภูยจะนิยมสวมเสื้อฮับแก็บนี้ในทุกๆงานไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรือไม่ก็ตาม เพราะคนที่มีผ้าฮับแก็บนี้จะบ่งบอกถึงความ เป็นคนขยันและมีฝีมือในการทอผ้าอีกด้วย

ผ้าหัวขึ้น เรียกว่า อิมเปิลนั้น จะทอเป็นลายขีด คล้ายของชาวไทยลาวใช้ สำหรับต่อเป็นหัวขึ้น เวลานุ่งจะทิ้งชายลงมาให้ห้อยเป็นพกไว้ใส่เงิน หรือ สิ่งของอย่างอื่นที่จำเป็น

ผ้าตีนขึ้นมีอยู่สองชนิดด้วยกันคือ เจริงหรือยิง เป็นตีนขึ้นที่มีความกว้างประมาณ ๒ นิ้ว นิยมเป็นสีดำ โดยจะทอเป็นผ้าฝ้าย ริมขอบล่างสุดใช้ไหมสีเหลือง แดง เข้าใจว่าการนำเส้นไหมมาทอเป็นริมของตีนขึ้น เพราะไหมทนและเหนียวกว่าฝ้าย ส่วนการใช้ผ้าฝ้ายทอเป็นเชิงนั้นต้องการให้ผ้าขึ้นมีน้ำหนักเวลานุ่งแล้วไม่ปลิว

อีกชนิดหนึ่งคือกระบูลเป็นตีนขึ้นที่มีลายเป็นผ้ามัดหมี่หรือกะโบลของชาวไท - เขมร ซึ่งชาวภูยกูยอาจจะรับเอาวัฒนธรรมมาจากชาวไท - เขมรมาก็เป็นได้ เพราะชาวภูยกูยจะเรียกผ้าที่มีลวดลายทั้งหลายว่า ผ้าโฮลหรือจิกโฮล

ผู้หญิงชาวภูยกูยนี้จะมีความสามารถในการทอผ้าแทบทุกคนทั้งประเภทขีดและมัดหมี่ สมัยก่อนเมื่อผู้ชายจะออกไปคล่องข้างนั้น ผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่ทางบ้านแทนทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการทำนาหรือเกี่ยวข้าวแต่สิ่งที่ผู้หญิงชาวภูยกูยแต่อดีตไม่เคยละทิ้งเลยก็คือการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้านั่นเอง

ผ้านอกจากจะเป็นปัจจัยหนึ่งในการสร้างความอบอุ่นแก่มนุษย์แล้ว ยังมีความหมายถึงการเจริญก้าวหน้าอีกทางหนึ่ง การผลิตผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนของผู้หญิงได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตออกไปจากอดีตที่ผ่านมา เนื่องจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการผลิต การทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและเก็บไว้ให้ลูกหลานเวลาออกเรือนในอดีตกลายเป็นการทอผ้าเพื่อขาย โดยซื้อเส้นไหมจากตลาดและสีเคมีย้อมผ้าเข้ามาแทนที่ เนื่องจากตลาดต้องการเส้นไหมที่เนียนเรียบไม่มีปมของเส้นไหมธรรมชาติที่ใช้สาวจากเครื่องสาวไหมชาวบ้าน และสีเคมีที่สั่งได้ตามที่ตลาดของลูกค้าต้องการ สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้เกิดลวดลายผสมผสานระหว่างลวดลายของไทย - เขมร ลวดลายของไทย - ลาว เข้ามาเป็นมัดหมี่ลายแปลกใหม่มากมาย เพราะหากไม่ทำเช่นนั้นก็จะขายในท้องตลาดไม่ได้ราคาที่ดีปัจจุบันการทอผ้าของชาวภูยกูยกลายเป็นสินค้าที่มีบทบาทสำคัญในเชิงเศรษฐกิจชุมชน เป็นอาชีพเสริมหลังฤดูการทำนา

บทที่ ๓

ประเพณีและความเชื่อ

ชุมชนเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่วางกฎระเบียบต่างๆ ไว้เพื่อเป็นแนวปฏิบัติ กฎระเบียบต่างๆ จะสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ เพื่อให้กลุ่มคนในสังคมถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ระบบความเชื่อต่างๆ ไม่ได้บังคับให้ทุกคนยอมรับและปฏิบัติตาม แต่ถือเป็นจารีตที่จะต้องปฏิบัติ เพราะหากไม่ทำตาม ถือว่าไม่ใช่เป็นกลุ่มชนหรือพวกเดียวกัน และอาจได้รับการลงโทษจากสังคมได้หากไม่ถือปฏิบัติตาม

ชาวกูยเมื่ออายุถึงคราวบวชเป็นภिक्षุในศาสนาพุทธ ก็จะต้องบวชเรียนให้กับพ่อและแม่ เพื่อเป็นการทดแทนพระคุณต่อบุพการีและยังถือเป็นการขัดเกลาทางสังคมอีกทางหนึ่ง ผู้บวชเรียนจะได้ศึกษาธรรมะในพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตได้อย่างสันติสุข นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน ทำให้กลุ่มคนได้เรียนรู้ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ นับเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของชีวิตจริงในกลุ่มชน

ที่บ้านตากกลางและหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลกะโพจะมีประเพณีบวชนาคที่ยิ่งใหญ่ในช่วงก่อนวันวิสาขบูชาหนึ่งวัน โดยนาคทุกคนจะต้องขีห่างจากบ้านของตัวเองแท้ไปเป็นขบวนเพื่อเดินทางไปยังวัดในการทำพิธีอุปสมบท และจะต้องขีห่างเดินไปที่ศาลปู่ตาหรือยะจ๊ะสเพ็รียมของหมู่บ้านเพื่อทำพิธีเช่นสรวง ที่บ้านตากกลางศาลปู่ตาจะตั้งอยู่ที่บริเวณวังทะลุห่างจากหมู่บ้านออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๓ กิโลเมตร

พิธีบวชนาคที่ไ้ห่างเป็นพาหนะเข้าอุปสมบทนั้น เริ่มรื้อฟื้นขึ้นมาตั้งแต่หลวงปู่สา เมื่อกว่า ๕๐ ปีมาแล้วที่ทำให้เกิดเป็นพิธีนี้ขึ้นมา แต่ก่อนชาวกูยตำบลกะโพจะบวชพระกันที่ดอนบวชท้ายหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลปู่ตาด้วย เป็นตอนที่ตั้งอยู่กลางลำน้ำสองสายที่มารบรจบกันตรงนี้คือแม่น้ำมูลกับลำชี ซึ่งทำให้สามอำเภอหันหน้าเข้าหากันคือ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอยุยมลบุรีและอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ชาวกูยที่บ้านตากกลางนับถือน้ำตรงนั้นเสมือนแม่น้ำคงคา ซึ่งพวกเขาจะนำเอาผักใส่

บาตรแล้วนำมาเทศน์มหาชาติ

ผู้ใหญ่ว่า จงใจงาม อดีตผู้ใหญ่บ้านตากกลางเล่าให้ฟังถึงพิธีกรรมนี้ "ครูบาอาจารย์เขาพาผมทำมาตั้งแต่ผมอายุได้ ๒๐ ปีแล้ววชมานี้ ตอนนั้นครูบาอาจารย์พาบวชมาเดือนพฤษภาคม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำเป็นวันบวชของหมู่บ้านเป็นความเชื่อของทุกหมู่บ้านทั้งเขตตำบลกะโปนนี้ด้วย "

ระหว่างที่นาคทำพิธีอยู่นั้น ช่วงที่พวกเขาซึ่งมากก็จะได้ลงเล่นน้ำตรงบริเวณที่ลำน้ำชีกับแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบกันพอดีตรงนี้

ศาสนาและพิธีกรรมของชาวกูยยังมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและการนับถือผี ภายในชุมชนชาวกูยจึงมีทั้งวัดและศาลผีประจำหมู่บ้าน ชาวกูยจะบูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งเรียกว่า ยะจัวะส บนบ้านจะมีหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ มีรูปเทียนและกรวยที่เย็บจากใบตอง บางบ้านก็จะสร้างเป็นศาลผีบรรพบุรุษไว้ใกล้กับศาลเจ้าที่ บ้านที่ไม่มีหิ้งหรือศาลก็อาจจะไปหิ้งผีบรรพบุรุษที่หิ้งหรือศาลของญาติพี่น้อง บ้านส่วนใหญ่จะมีหิ้งบูชาพระพุทธรูปไว้ในบ้านและจะสร้างศาลผีบรรพบุรุษไว้ใกล้บ้าน การเซ่นผีบรรพบุรุษจะทำอย่างน้อยปีละครั้ง

ความเชื่อดั้งเดิมของกูยนั้น เริ่มมาจากการที่มนุษย์พยายามเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัว เพื่อทำความเข้าใจกับสภาพแวดล้อมเพื่อการปรับตัวให้อยู่รอดเป็นเบื้องต้น ความซับซ้อนของอำนาจเหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้น บางอย่างมีผลกระทบต่อตัวมนุษย์เอง มนุษย์จึงพยายามหาเหตุผล เพื่อให้ได้คำตอบแต่บางครั้งที่ทำคำตอบและเหตุผลยังไม่ได้ว่า ทำไมมนุษย์จึงเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น เป็นอำนาจลึกลับ เป็นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทำให้มนุษย์เกิดความกลัวในเรื่องดังกล่าว ความกลัว ความไม่รู้ เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อซึ่งเป็นรากฐานของสังคมมนุษย์ ได้แก่การยอมรับอำนาจของธรรมชาติที่เสมือนอำนาจลึกลับ ความเชื่อที่สืบทอดจากบรรพบุรุษที่ส่งผลให้เกิดประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ และกำหนดให้เป็นจารีตไปในที่สุด

ชาวกูยที่บ้านตากกลาง จะถือว่าปะกำเป็นสิ่งกลางที่สำคัญระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ศาลปะกำจะถูกสร้างและตั้งอยู่บริเวณหน้าบ้านเกือบทุกหลังที่มีสายตระกูลเลี้ยงช้าง ศาลปะกำจึงเป็นเสมือนศูนย์รวมแห่งจิตใจ

ส่วน ยะจิวะฮ ในความเชื่อของพวกเขา หมายถึง ผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แบ่งเป็นสองประเภทคือ ยะจิวะฮเพรียมหรือผีปู่ตา และยะจิวะฮคือผีบรรพบุรุษในสายตระกูล ทั้งสองยะจิวะฮนี้ยังถือว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของชาว กูยมาจนถึงปัจจุบัน

ชาวกูยไม่นิยมให้คนแปลกหน้ามาพักแรมอยู่ในบ้านของตนเพราะส่วนหนึ่งเขาถือว่าคนแปลกหน้าจะเป็นนับถือ ยะจิวะฮ คนละสายกับเขา ทั้งนี้ในปัจจุบันถึงแม้ว่าสังคมได้พัฒนาไปมากแล้วก็ตาม ชาวกูยบางคนยังถือข้อห้ามนี้อยู่แต่มีบางบ้านที่อนุโลมโดยการบอกกล่าวที่ศาลยะจิวะฮของตน ถึงการมาพักแรมของคนแปลกหน้าก่อนให้เข้ามาพักในบ้านได้

ยะจิวะฮเพรียมหรือผีปู่ตา จะเป็นที่เคารพสักการะของคนทั้งหมู่บ้านเพราะถือเป็นเทพารักษ์ประจำหมู่บ้าน ชาวกูยจะปลุกศาลไว้ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เช่นที่บ้านตากลางก็จะปลุกศาลยะจิวะฮไว้ตรงบริเวณวังทะเลซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำมูลและน้ำชีไหลมาบรรจบกันและเป็นบริเวณป่าสาธารณะของหมู่บ้านด้วย ทุกวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ จะมีการเซ่นสรวงที่เรียกกันว่า แซนยะจิวะฮ เพื่อขอบคุณปู่ตาที่ได้ให้ผลผลิตจากการทำนาและสามารถเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางได้

ในโคตรหนึ่งจะมีระเบียบแบบแผนที่ต่างกัน แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่หนีห่างกันเท่าไร คนโคตรหนึ่งจะมีชายอาวุโสสูงสุด มีความประพฤติดี สามารถว่ากล่าวทุกคนในโคตรได้ คนนี้จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็น โคตรใหญ่หรือ โชดบีด

ในการแต่งงาน ฝ่ายชายและหญิงจะต้องไม่อยู่โคตรเดียวกัน โดยโคตรใหญ่จะเป็นผู้ลำดับญาติและห้ามมีการแต่งงานในโคตรเดียวกันเด็ดขาด

ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน

ในอดีตก่อนจะมีพิธีการแต่งงานของชาวกูย หนุ่มสาวที่รักชอบพอกันจะเริ่มต้นจาก การคุยสาว(วาวกะมอ) การสู่ขอหรือการหมั้น การแต่งงาน ตลอดจนการปรับตัวของเขยใหม่ และการถือผี

- การคุยสาว เมื่อชายหนุ่มและหญิงสาวเติบโตจนเป็นวัยเจริญพันธุ์แล้ว ชาวบ้านจะเรียกว่า ไปละ - กมอr ชายหนุ่มจะมีหน้าที่เดินเลาะไปตามบ้านของสาว ๆ

เพื่อคุยกันและแบ่งการคุยออกเป็น

- พบและคุยทักทายกัน
- พบและคุยกันเป็นกลุ่มหลาย ๆ คน
- คุยกันสองต่อสองไปจนถึงเสียตัว

เมื่อคุยกันจนถึงขั้นพอใจกันแล้วความสัมพันธ์จะดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ จะขึ้นอยู่กับฝ่ายผู้หญิง เพราะเมื่อผู้หญิงพอใจผู้ชายคนไหนแล้วก็จะยอมพูดคุยกับผู้ชายคนนั้นคนเดียว หากถ้าเป็นผู้ชายที่ผู้หญิงสาวไม่สนใจก็สามารถเดินหนีและแสดงท่าทีไม่สนใจให้เห็นได้ การพบปะพูดคุยกันนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับคนทั้งคู่ แต่จะคอยเพียงว่าเมื่อไหร่ลูกสาวของตัวเองจะบอกว่ารักและพอใจใคร

ส่วนมากพ่อแม่มักจะถามลูกสาวของตัวเองอยู่เสมอ และจะมีการสู่ขอก็ต่อเมื่อลูกสาวได้เอ่ยปากบอกกับพ่อแม่ของตัวเอง ถ้าลูกสาวไม่เอ่ยปากพ่อแม่ก็ไม่สามารถจัดการสิ่งใดได้ บางครั้งและหลายคู่ที่ชายหญิงจะคุยกันสองต่อสองเป็นเชิงเกี่ยวขำ ๆ กันหลายคืนเพื่อแสดงความรักและคุยกันถึงห้องนอนของหญิงสาวและมีการเสียตัวจนกระทั่งตั้งครรภ์แล้วจึงบอกพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็มี

- การสู่ขอ เมื่อทราบความจากลูกสาวแล้ว พ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะพากันไปหานายใจหรือเด้าแก่ ซึ่งเป็นฝ่ายชายสองคนเป็นผู้ที่มีลูกเมีย และมีความสุขในชีวิตครอบครัวดี ขอให้ไปติดต่อกับชายหนุ่มผู้ที่มาได้ลูกสาวของตน นายใจ จะทำหน้าที่ของตัวใน การที่จะไปตามัวคือผู้ชาย มาให้ฝ่ายหญิง นายใจทั้งสองคน จะจุดได้เดินไปที่บ้านของฝ่ายชาย เพื่อตามัวหรือกะโปนโก เมื่อไปถึงบ้านชายหนุ่มแล้ว ก็จะดับได้ที่เชิงบันได แล้วตะโกนถามบนบ้านว่าเห็นวัวมาทางนี้ไหม บางแห่งก็จะถามว่า เห็นเด้ามาทางนี้ไหม ผ่านบนบ้านก็จะตอบว่าไม่เห็น นายใจก็ต้องระบุว่า บ้านนี้แน่

จากนั้นจึงเดินขึ้นไปบนบ้าน ทักทายกับคนเด้าคนแก่บนบ้านด้วยถ้อยคำไพเราะเป็นกลอนคล้องจองกัน ต่อจากนั้นนายใจก็จะบอกความต้องการของตน ถามถึงความต้องการของชายหนุ่มต่อหญิงนั้นว่า จะรับผิดชอบหรือไม่ เริ่มตั้งแต่คุยเกี่ยวเฉย ๆ หรือเกี่ยวข้องจริงๆ ได้เสียกันเล่น ๆ หรือว่าได้เสียกันจริงๆ และชายหนุ่มคนนั้นจะ

ต้องเสียผีเป็นเงินและเครื่องเซ่น เช่น

- คุยกันเล่นๆ ไม่รักใคร่ ในอดีตเสียผีเป็นเงิน ๑ บาท
- เสียตัวให้แก่กันแล้วแต่ไม่คิดจะขอเป็นภรรยาเสียเงิน ๔ บาท
- ถ้าตกลงรับเป็นภรรยาจะต้องเสียผีทั้งสองฝ่ายทั้งชายและหญิงฝ่ายละ ๕ บาท
- ถ้าฝ่ายหญิงตั้งครรภ์แล้วฝ่ายชายไม่ยินยอมรับเป็นภรรยาต้องเสียเงิน ๑๒

บาทเมื่อเสียผีให้แล้ว จะเริ่มต้นคุยกันใหม่ก็ได้อีก จนกว่าผู้เป็นนายใจจะถูกตามตัวอีกครั้งหนึ่งหรืออาจจะถูกตามอยู่เรื่อยๆ ถ้าหนุ่มคนนั้นไม่ไปคุยกับสาวอีก ผู้หญิงคนนั้นก็จะมีสิทธิที่จะไปคุยกับชายอื่นได้ถ้าเสียผีไปแล้ว ๔ บาท หรือบางราย

เมื่อเสียผีทั้งสองฝ่ายคนละ ๕ บาทแล้ว ฝ่ายชายอาจจะหอมผ้าไปอยู่กับฝ่ายหญิงเลยก็ได้ โดยไม่ต้องตกลงเรื่องแต่งงาน

ในกรณีที่ผู้หญิงคนไทยมีการเสียผีบ่อยๆ พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะถือว่าลูกสาวของตัวเองนั้น *หมวม* คือนำโชคนำลาภมาให้เป็นคนสวย มีชายหนุ่มผลัดมาคุยมากมาย เมื่อลูกสาวตั้งครรภ์โดยฝ่ายชายไม่ยอมรับก็ไม่ถือว่าเสียหายแต่ประการใด เพราะเด็กที่เกิดใหม่นั้นก็จะอยู่ตระกูลของฝ่ายหญิงต่อไปและหญิงคนนั้นก็สามารรมีสามีใหม่ได้แล้วแต่ความพอใจของเธอ

การแต่งงาน

เมื่อตกลงใจจะมีการแต่งงานกัน ก็จะต้องให้คนเฒ่าคนแก่ไปขอฤกษ์ยามจากจารย์หรืออาจารย์ ผู้รู้วันดี เป็นผู้กำหนดให้ เมื่อถึงวัน ชายหนุ่มก็จะเข้าขบวนแห่จากบ้านของตนเองไปบ้านฝ่ายหญิง ขนทรัพย์สมบัติที่พ่อแม่ฝ่ายชายให้ไปด้วย ฝ่ายเจ้าสาวเรียกว่า *มาลเจ้าไซ* คือทรัพย์มาสู่ เจ้าบ่าวจะเดินถ่วงรุ่มอยู่หน้าขบวนเมื่อถึงบ้านเจ้าสาวก็จะเข้าไปนั่งอยู่ที่ประจำที่ฝ่ายเจ้าสาวทำไว้รับเจ้าบ่าวที่เชิงบันไดบ้าน

นายใจจะเริ่มเจรจาเรื่องสินสอดที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ตกลงกันใหม่ว่าจะมอบให้ในวันนั้นเท่าใด เป็นหนี้ค้างไว้เท่าใด ซึ่งลูกเขยจะต้องเป็นฝ่ายให้หนี้แม่ยายเรียกว่า *แทนเขาแทนโรง* เป็นเงินที่ไม่ต้องให้อีก แต่ถ้าหย่าร้างกันโดยฝ่ายชายขอหย่าก็จะ

ต้องส่งเงินที่ค้างนั้นไว้จนครบ ถ้าฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายขอหย่าเอง ผู้ชายก็ไม่ต้องให้เงินนั้นอีกต่อไป เมื่อตกลงเรื่องเงินกันได้เรียบร้อยแล้วพ่อแม่เจ้าบ่าวจะเรียกตัวเจ้าสาวลงมาจากบ้าน มาหาฝ่ายชายนั่งเรียงกันหันหน้าเข้าหาขันม้ายี่ มีครุฑมาสาวดเป็นภาษาญวเพื่อเป็นการให้ศิลาให้พรแก่คู่บ่าวสาวให้อยู่เย็นเป็นสุข

การเรียกขวัญในการแต่งงานของชาวญวในอดีตเป็นการพูดจาให้ศิลาให้พรกันอย่างง่าย ๆ ต่อมาจึงได้รับประเพณีของไทย - ลาว มาใช้ในพิธีเรียกว่าการสู่ขวัญ จึงมีคำสาวดและทำนองเป็นแบบไทย - ลาว เมื่อสาวดจบแล้วอาจารย์ที่ถูกเชิญมาสาวดให้พรก็จะเป็นผู้ผูกแขนด้วยสายสิญจน์ให้คู่บ่าวสาว พร้อมกับปอกไข่ขวัญเพื่อพิจารณาไข่ที่ต้มว่าเต็มบริบูรณ์หรือไม่ ถ้าไข่เต็มแสดงว่า คู่บ่าวสาวจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตลอดไป แล้วอาจารย์ก็จะเป็นผู้แบ่งไข่ให้คู่บ่าวสาวกินคนละครึ่งลูกและให้แต่ละฝ่ายป้อนไข่ส่วนที่อยู่ที่มีมือของตนให้อีกฝ่ายหนึ่ง แล้วอาจารย์ก็จะแนะนำให้เจ้าบ่าวนำดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมาพ่อแม่และโคตรวงศ์ของฝ่ายหญิง

จากนั้นเจ้าสาวก็จะให้หัวแม่มือขวาเกี่ยวหัวแม่มือขวาของเจ้าบ่าวเดินขึ้นไปบนบ้านเจ้าสาวหรือเรือนหอ เป็นอันเสร็จพิธี

ในปัจจุบันนี้ประเพณีการแต่งงานของชาวญวเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว เนื่องจากบางคนได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมมาจากกลุ่มไทย - ลาว ในการประกอบพิธีกรรมหรือการแสดงออกทางความรักของหนุ่มสาวยุคใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนด้านต่าง ๆ ที่เผยแพร่การแสดงออกทางความรักของคนกลุ่มอื่น ๆ ให้ได้เห็น หรือแม้กระทั่งภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ชายหนุ่มและหญิงสาวมีโอกาสดูทางออกจากหมู่บ้านของตนเองอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้นประเพณีการคู่สาวอย่างแต่เดิมจึงค่อย ๆ เลือนไป คงเหลือแต่ชายหนุ่มคนไหนชอบพอกับใครก็จะสามารถคู่กันได้ อย่างเปิด.ผยและตรงไปตรงมาและดำเนินต่อไปจนถึงขั้นแต่งงานซึ่งยังไม่นิยมแต่งงานในวังเจ้าพรรษา

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด

เมื่อหนุ่มสาวแต่งงานอยู่กินกัน จนกระทั่งกำเนิดชีวิตใหม่ ในช่วงระยะเวลาที่ตั้งครรภ์นั้นมีข้อห้ามบางประการสำหรับหญิงที่ตั้งครรภ์ซึ่ง ชาวภูยถือว่าหากไม่ทำตามข้อห้ามนั้นจะมีผลกระทบต่อถึงชีวิตทีเดียว คือ

- ห้ามนั่งขวางประตู เพราะเชื่อว่าจะทำให้คลอดลูกยาก
- ห้ามออกมาดู จันทร์ปราดา หรือ สุริยุปราดา เพราะเชื่อว่าลูกเกิดมาจะพิการ
- ห้ามนั่งตรงบันได เพราะจะทำให้คลอดลูกยาก

ข้อห้ามเหล่านี้ จะมีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของหญิงที่ตั้งครรภ์เป็นหลัก เพราะตำแหน่งของประตูหรือบันไดที่ห้ามนั่งนั้นเป็นที่ขึ้นลงหรือเข้าออกของคนทั้งบ้านและเป็นทางแคบ หากว่าหญิงที่ตั้งครรภ์นั่งตรงนั้นอาจจะกระทบกระแทกกับคนอื่นได้

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดหรือการอยู่ไฟ ซึ่งชาวภูยเรียกว่า ก้าวัว เป็นประเพณีที่ยังปฏิบัติกันอยู่ แม้ว่าปัจจุบันความเจริญทางด้านอื่น ๆ รวมทั้งสาธารณสุขจะเข้าไปถึงหมู่บ้านแล้วก็ตาม เมื่อผู้หญิงท้องใกล้จะคลอดลูก ญาติหรือสามีจะไปตามก้ามอบหรือหมอบตำแย ที่บ้าน ห้องคลอดจะไขห้องนอน หรือมุมหนึ่งของบ้าน ที่ญาติได้เตรียมไว้ เมื่อปวดท้องใกล้คลอดแม่ฝ่ายหญิง หรือญาติที่เป็นหญิง จะคอยดูแลอย่างใกล้ชิด ส่วนผู้ชายหรือสามี จะถูกห้ามไม่ให้เข้าใกล้ นอกจากจะเป็นคนเตรียมไฟและต้มน้ำให้ภรรยาของตัว เครื่องมือที่ใช้ในการทำคลอดประกอบด้วย

- เปลือกหอยกาบที่ลับให้คม หรือไม้ไผ่ ผ่าซีกที่เหลาจนคม ทุกวันนี้จะใช้มีดโกนแทน
- ด้ายสีดำ เพื่อผูกสายสะดือ
- เสียม ที่ใช้ขุดฝังรก จะเก็บรักษาไว้จนกว่าแม่เด็กจะพ้นจากการอยู่ไฟ

เมื่อเด็กคลอดแล้ว ก้ามอบ จะผูกสายสะดือเด็กประมาณ ๕ - ๓ นิ้ว ห่างจากสะดือ เอาสายรวางบนก้อนถ่าน แล้วตัดด้วยเปลือกหอยหรือมีดโกนที่เตรียมมาให้

สายรกขาดออกจากกันแล้วทำความสะอาดให้เด็ก รกที่ตัดออกจะเก็บไว้ในขันคว่ำลง เพื่อรอไปฝังใต้อุณบ้านพร้อมกับก่อไฟไว้ที่ปากหลุม เพื่อป้องกัน มะณะหรือผีปอบ ซึ่ง ชาวภูยเชื่อว่าจะมากินรกเด็ก บางหมู่บ้านนิยมใช้หนามมาปกคลุมไว้

นอกจากนั้นชาวภูยยังมีความเชื่อว่า รกนั้นเป็นที่อยู่ของเด็กที่คลอดออกมา การฝังรกจึงจะฝังให้มีชีวิต เนื่องจากมีความเชื่อว่าจะทำให้เด็กที่เกิดมาพ้นจากอันตราย การอยู่ไฟของแม่ นั้น จะนอนบนแคร่ไม้ไผ่สูงประมาณ ๑ เมตร โดยก่อไฟอยู่ข้างใต้แคร่ เพื่อให้ความร้อนจากกองไฟ รมขึ้นทั่วร่างขณะอยู่ไฟนั้นแม่ลูกอ่อนจะดื่มน้ำร้อนและ อาบน้ำร้อน จนกว่าจะออกไฟ ระยะการอยู่ไฟจะอยู่ประมาณ ๗ - ๑๐ วัน การกิน อาหารจะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คือห้ามกินปลาหางแดง ห้ามกินเนื้อวัวและควาย ส่วนใหญ่จะให้กินข้าวกับเกลือ หรือกินข้าวกับปลาแห้งเมื่ออยู่ไฟครบกำหนดแล้ว จะมี การบูชาครู หรือยกครู ซึ่งชาวภูยเรียกว่า พิธี

ประชากรอนงา โดยญาติพี่น้องจะเชิญกำม้อบไปที่บ้าน พิธีเริ่ม โดยการนำกรวยที่เย็บ ด้วยใบตองกล้วย เสียบด้วยดอกไม้พร้อมเงิน ๑๐ - ๒๐ บาท เป็นเครื่องยกครูแก่ กำม้อบ ญาติของแม่ลูกอ่อนจะช่วยกัน อาบน้ำ ทาแป้ง ทาขมิ้น ทวีผมให้กำม้อบด้วยความยินดีกำม้อบจะผูกข้อมือเด็ก และแม่พร้อมกันอวยพรให้มีความสุข ในขณะที่อยู่กับที่ จะหรือเรื่องการตั้งชื่อเด็กด้วย โดยปกติการตั้งชื่อจะเป็นพยางค์เดียว

ส่วนการอบรมเลี้ยงดูลูกนั้น แต่ละครอบครัวจะอบรมสั่งสอนลูกของตัวเองจาก ประสบการณ์ของพ่อและแม่ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษอีกต่อหนึ่ง ซึ่งจะ กระทำได้โดยการเรียนรู้และเลียนแบบได้เป็นอย่างดี เช่นถ้า พ่อเป็นช่างไม้ลูกชายก็จะ เป็นช่างไม้ตามพ่อ ถ้าแม่เป็นคนเลี้ยงไหมและทอผ้าได้สวยลูกสาวก็จะเป็นเช่นนั้นเมื่อ โตขึ้นมา การศึกษาอบรมในระบบครอบครัวจึงเป็นการถ่ายทอดตามแบบประเพณีที่ เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา คือการเรียนโดยการกระทำ โดยดูการกระทำและคำบอกของ พ่อแม่และผู้อาวุโสในหมู่บ้านเรียกว่าการศึกษาตามแบบประเพณี

พิธีกวาดตาย

ในสังคมชาวภูย เมื่อมีคนตายในบ้าน ลูกหลานจะบอกกล่าวคนข้างเคียง ญาติ

พี่น้องและคนในหมู่บ้าน ช่วยกันจัดงานศพ เจ้าภาพไปตามสัปเทร่อ มาจัดการเกี่ยวกับศพร่วมกับลูกหลานของผู้ตาย มีการอาบน้ำศพ และเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ ถ้าเป็นชายลูกหรือว่าญาติที่เป็นฝ่ายชายจะเป็นผู้จัดการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้ ถ้าเป็นฝ่ายหญิงก็ให้ผู้หญิงเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ จากนั้นจึงให้สพนอนหงายหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก จากนั้นญาติพี่น้องช่วยกันทำโลงศพและจัดเครื่องใช้ เช่น กระเชอ ถ้วย ชาม หม้อ มุ้ง หมอนและเสื้อผ้าสำหรับให้ผู้ตายได้ใช้สอย

เมื่อนำศพใส่โลง สัปเทร่อจะพูดว่า จะให้ไปทางตรง เมื่อเดินทางไปไหนเห็นอะไรขออย่าได้หยิบฉวย เพราะจะเป็นเวรเป็นกรรม ไม่ได้ไปผูกไปเกิด ให้ลูกชายจับศีรษะ ลูกสาวจับเท้าช่วยกันประคองศพใส่โลง จัดวางโพนอนหงาย เอาใจใหม่มัดสอดตรงไว้ได้คาง แล้วจึงช่วยกันเปิดโลง

หลังจากนั้นจะมีการประกอบพิธีทางพุทธศาสนาปะปนกันไป อาจจะมีการทำบุญเลี้ยงพระและสวดมนต์ การทำศพลงเรือนั้น อาจารย์ผู้นำทางพิธีกรรมจะเป็นผู้กำหนดว่าวันไหนดีหรือไม่

พิธีเซ่นยะจัวะฮ

เป็นพิธีเซ่นปู่ตา เป็นการบวงสรวงต่อผู้ที่มีอำนาจลึกลับในท้องถิ่น มีทั้งผีประจำหมู่บ้านและผีบรรพบุรุษ ชาวภูยจะบวงสรวงก่อนจะเริ่มลงมือทำนาและหลังจากทำนาแล้ว

การเซ่นยะจัวะฮนี้จะมีขึ้นในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ เดือน ๖ และเดือน ๘ ของทุกปี การเซ่นในเดือน ๓ นั้นเพื่อขอบคุณยะจัวะฮ ที่ช่วยให้ผลผลิตจากการทำนาอุดมสมบูรณ์ ช่วยดูแลขับไล่ศัตรูของผลผลิตผลการเกษตรทั้งหลายออกไป จนมีข้าวขึ้นยุงฉางเพียงพอที่จะบริโภคทั้งปี เป็นการเซ่นสรวงหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากที่นา และนำเข้กับในยุงฉางเรียบร้อยแล้ว การเซ่นในเดือน ๓ นี้เรียกว่า ฤดูปี

การเซ่นในเดือน ๖ เป็นการเซ่นขอความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ ก่อนที่จะเริ่มทำนา เมื่ออย่างเข้าสู่ฤดูฝน ฝนเริ่มตก ชาวภูยจะเริ่มออกไปทำนา จึงมีการจัดพิธีกรรมเพื่อความ เป็นสิริมงคล และเป็นการบอกกล่าว ยะจัวะฮ พิธีตอนนี้เรียกว่า ฤดูมีเตียม

การเช่นในเดือน ๘ เป็นการเช่นเพื่อของความอุดมสมบูรณ์ ขอความพหุเหมาะ
พอดีและขออำนาจในการลดบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลเป็นปกติ อย่าให้ฝน
แล้งหรือเกิดน้ำท่วม ซึ่งจะยังความเสียหายแก่ข้าวในนา เรียกพิธีนี้ว่า กะโยงเกิ้ล

การประกอบพิธีนั้นจะลงมือทำในเช้ามือ บริเวณที่มีศาลยะจ๊ะฮ ตั้งอยู่ เรียกว่า
ยะจ๊ะฮเพรียม ชาวบ้านจะเตรียมเครื่องประกอบดังนี้

- ข้าว ๑ จาน
- โกงต้ม ๑ ตัว
- น้ำ ๑ แก้ว
- เหล้า ๑ ขวด
- หมากพลู ๒ คำ
- บุหรี่ ๒ มวน
- ข้าวเปลือก ๒ ถ้วย
- เงิน ๑๒ บาท

ในตอนเช้ามือของวันที่จะประกอบพิธี ชาวบ้านจะนำเครื่องเช่นดังกล่าวออกไป
ที่ศาลยะจ๊ะฮ ซึ่งจะอยู่นอกหมู่บ้าน ที่บ้านดากลางก็จะอยู่ที่บริเวณวังทะเลลูที่ออกไป
ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ผู้ทำพิธี เรียกว่า เตมาจ่า จะทำพิธีเสี่ยงทาย โดยถอดกระดูก
คางไก่ตัวที่ไขเป็นเครื่องเช่นออกมาดู เพื่อทำนายฝนฟ้าว่าน้ำจะท่วมหรือจะแล้งในปีนั้น
หรือไม่

การทำนายขึ้นอยู่กับคางไก่ เช่น ทำนายฝนว่าจะเป็นอย่างไร จะดูคางไก่อ่าเป็น
อย่างไร ตรงกับลักษณะใด คำทำนายดังมีดังนี้

- ถ้าคางไก่เหยียดตรง ทำนายว่าปีนั้นฝนจะตกน้อย น้ำน้อยคือ คือจะแห้งแล้ง
มาก เนื่องจากไก่หงนคางดูฟ้า คอยดูว่าเมื่อไรฝนจะตกลงมา จึงทำให้กระดูกคางไก่
ตั้งตรง

- ถ้าคางโกไค้งลง ทำนายว่าฝนจะตกอุดมสมบูรณ์ เพราะไค้ก้มลงกินน้ำและหา
กินตามปกติ จึงทำให้กระดูกคางไค้งลง

คำทำนายดังกล่าวนี้ชาวบ้านในหมู่บ้านจะถือเป็นเกณฑ์ในการเตรียมการเพาะปลูก
พืชผล ตลอดจนการเก็บสะสมจัดหาพืชพันธุ์ เพื่อเตรียมตัวรับกับเหตุการณ์ที่ได้ทำนาย
ไว้ล่วงหน้าแล้ว

พิธีวันสารท

วันสารทหรือไอซึก เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อเชนสรวงดวงวิญญาณของ
บรรพบุรุษ เป็นการรำลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว บางทีก็เรียกว่า งานเดือนสิบ
ส่วนใหญ่จะจัดสองครั้งคือ ครั้งแรกเป็นวันสารทน้อยทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐
ชาวบ้านจะพากันไปทำบุญที่วัด

ครั้งที่สองจะตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เรียกว่าวันสารทใหญ่ ชาวบ้าน
จะเตรียมพิธี ประกอบด้วยข้าวปลาอาหาร และนำไปรวมกันที่บ้านของผู้ที่เป็นใหญ่ใน
ตระกูล เป็นผู้อาวุโสในตระกูลซึ่งเรียกว่า ไชคผัด หรือโคตรใหญ่ ของวงศ์ตระกูล สิ่ง
ที่นำไปก็จะมี ข้าวต้ม กล้วย เหล้า ปลา ไก่ เพื่อทำพิธีเซ่นไหว้ บอกกล่าวดวงวิญญาณ
บรรพบุรุษให้มากินอาหาร ที่ลูกหลานจัดมาเชนสรวงเรียกว่า เซนยะจ๊ะฮ เมื่อเสร็จพิธี
ลูกหลานก็จะแจกจ่ายอาหาร เหล้า ขนมต่าง ๆ แก่ญาติพี่น้องที่มาร่วมพิธี ตอนกลาง
คืนจะพากันไปวัดเพื่อสวดมนต์ รุ่งเช้าวันแรม ๑๕ ค่ำ ก็จะไปทำบุญตักบาตรที่
วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษอีก

ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวกูยนั้น ยะจ๊ะฮ คือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ที่
ชาวกูยให้ความสำคัญและเคารพยำเกรงมาก จะทำอะไรหรือต้องการอะไรก็จะบอก
กล่าวให้ยะจ๊ะฮ ทราบ ถึงแม้ไม่มีตัวตนก็ตาม ชาวกูยก็จะถือว่าหากได้บอกกล่าวแล้ว
จะได้ดังประสงค์ทำอะไรก็ลุล่วงไปด้วยดี

การนับถือยะจ๊ะฮของชาวกูยนั้นจะมีสองลักษณะหนึ่งในนั้นคือ

ยะจ๊ะฮเพรียม หรือศาลปู่ตาของคนทั้งหมู่บ้าน ซึ่งที่ศาลากลางก็จะอยู่ทาง

ด้านทิศตะวันออก ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ ๓ กิโลเมตรแต่ก่อนยะจ๊ะจะส เปรียมของบ้านตากกลางจะอยู่เป็นเกาะกลางน้ำบริเวณวังทะเล เวลาที่จะขึ้นไหวแต่ละ ครั้งก็ต้องพายเรือกันออกไปหรือหากน้ำไม่ขึ้นมากก็จะเดินลุยน้ำข้ามฝั่งไป แต่ปัจจุบันคนในหมู่บ้านตากกลางลงความเห็นกันว่าให้ย้ายศาลมาไว้บนฝั่ง บริเวณริม น้ำแถบวังทะเลเช่นเดิม งานบวชนาคที่ไร่ข้างเป็นพาหนะซึ่งถือเป็นงานใหญ่ของชาวภูย ที่บ้านตากกลาง ก็จะต้องเดินทางมาเคารพยะจ๊ะจะส ทุกครั้งไป

แม้ว่าชาวภูยจะไม่รู้ว่ายะจ๊ะจะสอยู่ที่ไหน มีตัวตนหรือไม่ แต่เมื่อใดที่เกิด เหตุการณ์ ขึ้นในครอบครัวหรือตระกูล ไม่ว่าดีหรือร้าย พวกเขา ก็จะนึกไปถึงยะจ๊ะจะส เสมอ เพราะทุกคนจะให้ความเคารพยำเกรงยะจ๊ะจะสเสมอ โดยผ่านทางโชดผีดี เป็นสื่อ ระหว่างบุคคลในสายตระกูลกับผีบรรพบุรุษที่เป็นสิ่งที่อยู่เหนือกฎธรรมชาติ

จากเหตุการณ์ที่วามบุญสร้างพิธีกรรมขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของ สังคม พิธีเช่นยะจ๊ะจะสจึงมีบทบาทหน้าที่ครอบคลุมโครงสร้างของวิถีชีวิตและความเชื่อ ของชุมชนทั้งหมด และบทบาทของพิธีดังกล่าวนี้อีกประการหนึ่งก็คือ สร้างความมั่นใจ ให้แก่สมาชิกในครอบครัวสายตระกูลในชุมชนในการดำเนินชีวิตประกอบกิจการต่าง ๆ เพื่อครอบครัวมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

พิธีแกลมอ

แกลมอมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชนกลุ่มนี้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในสังคม ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เกิดขึ้น ใน ชีวิตประจำวัน อาจจะมีสิ่งผิดปกติหรือไม่เป็นไปตามควรที่จะเป็นเช่น สิ่งของสำคัญ สูญหาย เกิดการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงต้องหาวิธีการผ่อนคลายความกังวลใจ ความวิตกกังวลให้ลดน้อยลง

สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันที่ผิดปกติดังกล่าว ส่วนมากจะไม่มีที่มาที่ไปคือไม่ ทราบสาเหตุ จึงทำให้พากันเชื่อว่าเป็นการกระทำของสิ่งที่ไม่มีความดี การเจ็บป่วยของ คนเราเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนา แต่บางครั้งก็สุดวิสัยที่จะหลีกเลี่ยงได้ เมื่อชาวบ้าน เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมากก็จะคิดว่าเป็นเรื่องของกรรมกระทำของญาติ หรือคนป่วยคน นั้นไปทำผิดผีเข้า

แกลมอจึงเป็นพิธีกรรมที่รักษาอาการป่วย ที่พวกเขาไม่ทราบสาเหตุ แต่จะผ่านกรรมวิธีการให้หมอดู เสียหายแล้วว่า เป็นการกระทำจากสิ่งที่ไม่มีความดีและเชื่อว่ามียุติโทษต่อการดำรงชีวิตของคนในครอบครัวหรือในสายตระกูล

องค์ประกอบของแกลมอ

- ประรำพิธีคือบริเวณพิธี
- เครื่องเซ่น
- เครื่องดนตรี
- การแต่งกาย
- ผู้เล่น

ประรำพิธี

- เป็นโรงไม้สร้างขึ้นกลางลานบ้าน มีเสา ๔ เสา บักเป็น ๔ มุมกว้างยาวประมาณด้านละ ๓ เมตร มุงหลังคาด้วยใบมะพร้าว

- กลางประรำจะสร้างร้านโดยปักเสา ๔ เสา กว้างยาวประมาณ ๒ ฟุต เสาของร้านนี้จะสูงจนถึงหลังคาของประรำ ปลายเสาจะเอนเข้าหากันพอประมาณ

- ร้านกลางประรำพิธีนี้จะสูงจากพื้นประมาณ ๒ เมตร ทำด้วยไม้ไผ่ สานขัดแตะเป็นตาห่างๆ มีพื้นและฝาทั้ง ๔ ด้าน มีด้านหนึ่งจะเปิดเป็นช่องว่างคล้ายกับประตูเอาไว้ ด้านบนของร้านเปิดโล่ง ตามขอบของร้านจะมีก้านกล้วยมัดรัดเอาไว้

- มุมของร้านทั้ง ๔ จะประดับด้วยดอกไม้ใบไม้ที่มีอยู่กับท้องถิ่น เช่น ดอกกลิ่นหอม

- ตามเสาทั้ง ๔ ด้าน จะตกแต่งด้วยใบมะพร้าว ตัดแต่งให้สวยงามโค้งตามรูปและแขวนนกที่สานด้วยใบมะพร้าว มุมเสาจะประดับดอกไม้โดยรอบ ภายในประรำจะปูด้วยเสื่อสำหรับให้ผู้เล่นได้เข้าไปนั่งทำพิธี ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องห้ามเข้าบริเวณดังกล่าวโดยเฉพาะผู้ชายห้ามเด็ดขาด

เครื่องเซ่น

- เครื่องเซ่นบนธรรมาวาสจัดเป็น ๒ ชุดแต่ละชุดจะประกอบด้วย กล้วยน้ำว่า ข้าวต้มมัด ข้าวตอก ตรงกลางถาดเครื่องเซ่นจะทำเป็นบายศรีทำด้วย ใบตองสดวางเครื่องเซ่นไว้ด้านละ ๑ ชุด นอกจากนี้มีดอกกล้าเจียกวางไว้ตรงช่องของ ธรรมาวาส

- เครื่องเซ่นที่วางอยู่ใต้ธรรมาวาส ประกอบด้วย กระจับปี่กล้วยน้ำว่า ๘ ลูก เหล้าขาว ๑ ขวด แล้วใช้ธาดครอบไว้ด้านบน แล้วปูลาดด้วยผ้าไหมขาว จัด วางไว้ด้วยจานใส่ข้าวสาร ๑ ใบ มีกรวยใบตองคว่ำไว้ตรงกลาง มีกำไลเงินสวมไว้ใน กรวยมีไขไก่ดิบ ๑ ฟอง และมีกรวยเล็กๆ ๔ อันปักไว้โดยรอบกรวยใหญ่ รอบๆจาน ข้าวสารจะจัดวางกระจับปี่ แป้ง น้ำมันทาผม กล้วย ข้าวต้มมัด กรวยใส่ดอกไม้ น้ำ อีก ๑ ขวด

- เทียน ๒ ขนาด คือเทียนขาวและเทียนสีเหลือง ไม่จำกัดจำนวน ให้เพียงพอ ในการทำพิธีโดยตลอด รูป หมาก พลู บุหรี่

- ด้ายสายสิญจน์

- ผ้าถุงไหม ผ้าสไบสีขาว อย่างละ ๑ ผืน

- มีด ๑ เล่ม

- เงิน ๒๔ บาท

- ใช้น้ำมันตะไคร้ในน้ำมันตะไคร้จะใส่ว่านหอมแข่ไว้ด้วย โดยหั่นเป็นแว่นๆชั้นใส่ข้าวสาร ทั้งอย่างวางไว้ข้างกระจับปี่ กระจับปี่เครื่องเซ่น

- ชั้นใส่เทียนไข หมากพลู และข้าวสาร ๒ ใบ สำหรับทำพิธีเชิญครุฑกำเนิด ประทับทรง

เครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญมากในการประกอบพิธีกรรมแกลมอ จะ มีกลองโทน ๒ ใบ แคนอีก ๑ ตัว นำไปวางไว้ข้างกระจับปี่เครื่องเซ่นให้แคนวางพาดไว้ บนกลอง

เครื่องแต่งกาย

ผู้เล่นจะแต่งกายไม่คอยจำกัดรูปแบบ เพียงแต่จะต้องนุ่งผ้าขึ้นใหม่ กับเสื้อสีหรือแบบใดก็ได้ และผ้าสไบพาดบ่าอีก ๑ ผืน

ผู้ที่มาเล่นดนตรีไทยไม่จำกัดรูปแบบการแต่งกายเช่นเดียวกัน

ผู้เล่น

ผู้ที่เข้าร่วมพิธีการเล่นแกลมอนี่จะมีดังนี้

แม่ครูหรือครูบา ๑ คน และลูกศิษย์อีก ๒ คน

รวมทั้งจะมีลูกศิษย์อื่นๆหรือบริวารอีกไม่จำกัดจำนวน

ขั้นตอนการเล่น

- แม่ครูจะจัดดอกไม้ปักไว้ปลายแคนแล้วผูกด้วยด้ายสายสิญจน์ วางแคนทับบนกลองทั้ง ๒ ใบ

- จากนั้นผู้เล่นก็จะนั่งล้อมวงรอบร้านด้านใน รอบๆเครื่องเช่น

- แม่ครูจุดเทียนขาว ๒ เล่ม แล้วปักไว้ที่กลองใบละ ๑ เล่ม เทเหล้าบูชาแคนเล็กน้อย แล้วเทเหล้าทาหน้ากลองโทนด้วย เพื่อแสดงคารวะและบอกกล่าวครู โดยแม่ครูก็จะยกแก้วเหล้าขึ้นเหนือศีรษะแล้วเทเหล้าลงไปที่แคน และเทเหล้าที่หน้ากลองจากนั้นก็ตีกลองพอเป็นพิธี

- ผู้เล่นจะนำดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงมาลัย ซึ่งแขวนไว้ตามมุมเสาประจำด้านในออกมาสวมคอ สวมศีรษะ เพื่อความสวยงามและนำดอกไม้ ใบไม้ที่ประดับอยู่ตามมุมเสาเก็บมาบางส่วนมาถือไว้เพื่อเป็นเครื่องบูชาครูกำเนิดที่จะเชิญมาประทับทรง

- เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว หมอกลอง หมอแคน ก็จะเริ่มบรรเลงเป็นจังหวะเพลงพื้นเมือง

- แม่ครูจะมอบดอกไม้ ใบไม้ที่นำมาจากมุมร้านในประจำมาส่งมอบให้ลูกศิษย์รอง แล้วลูกศิษย์รองก็จะส่งดอกไม้ให้คนต่อไป วนไปจนรอบถึงหัวหน้า แล้วหัวหน้าก็

จะนำไปไว้ที่กระบุงเครื่องเช่น การส่งมอบดอกไม้จะเวียนไปทางขวา

- แม่ครูและลูกศิษย์ร่อนน้ำขันบรรจุข้าวสารเล็กน้อย ทมากพลู และจุดเทียน ๑ เล่มติดไว้ที่ขัน วางไว้ตรงหน้าจับขันไว้ทั้งสองมือสักครู่ ขันจะเลื่อนไปทางซ้ายวนอยู่ตรงหน้าไปเรื่อย ๆ จากซ้ายไปถึงขวา และมีความรุนแรงจนข้าวสารในขันกระจายออกนอกขัน ตัวสั้น อาการเช่นนี้แสดงว่าได้มีการประทับทรงแล้ว จะค่อย ๆ ลูกขึ้นร้ายรำไปตามจังหวะของเพลงที่บรรเลงอยู่ การประทับทรงนี้แต่ละคนจะใช้เวลาต่างกันบางคนก็เร็วบางคนก็ช้า อยู่ในช่วง ๓ - ๕ นาที และอาการที่แสดงว่าประทับทรงแล้วนั้น จะแตกต่างกันไปเช่นกัน เช่น บางคนกระแทกขันอย่างแรงติดต่อกันเป็นเวลานานหรือถ้านั่งพนมมือมือก็จะสั่น บางครั้งอาจจะตบมือลงกับพื้นอย่างแรงก็ได้

- กรณีที่มีวิญญาณอื่นมาประทับแทรกครูกำเนิด แม่ครูจะสังเกตอาการที่ผิดแปลกไปจากผู้อื่นได้ จัดการถามไถ่ว่าเป็นใครมาจากไหนต้องการอะไร ซึ่งคำถามเหล่านี้จะร้องเป็นกลอน ถ้าไม่ยอมตอบคำถามและเห็นว่าไม่ค่อยสุภาพเรียบร้อย แม่ครูก็จะนำก้านกล้วย ยาวประมาณ ๑ เมตร มาตีเพื่อขับไล่ให้ออกไป ไม่ให้มารบกวนพิธี

การตีก็จะไม่แรงตีพอเป็นพิธีเท่านั้น เมื่อวิญญาณออกไปแล้ว เจ้าของร่างมีอาการปกติ และทำพิธีเพื่อให้ครูกำเนิดของตัวเองเข้าประทับแทน การร้ายรำนี้จะดำเนินติดต่อกันจนกว่า ครูกำเนิดจะพอใจ เช่นเล่นตั้งแต่ ๖ โมงเย็นหรือ ๑ ทุ่มจนถึงใกล้รุ่งของวันใหม่

การเชิญครูกำเนิดออก

เมื่อมีการรำการร้องจนเป็นที่พอใจแล้ว ตามเวลาที่สมควร จะมีการเชิญครูกำเนิดออก โดยมีขั้นตอนต่อไปนี้

- นำเอาเครื่องเช่นบนร้าน ลงมาทั้ง ๒ ชุดให้คนถือไว้
- นำเอาดอกไม้ ใบไม้ที่ประดับอยู่ที่ ๔ มุม ของร้านออกมาแจกให้กับสมาชิกที่มาร่วมกันร้องรำ ให้ครบทุกคน ซึ่งจะยืนอยู่โดยรอบร้านกลางประจำ
- ดนตรีเริ่มเรื่องบรรเลง แม่ครูจะเป็นคนร้องเชิญครูกำเนิดออก เนื้อหาของคำร้องจะพรรณนาเกี่ยวกับการมาร้องรำครั้งนี้ เมื่อเป็นที่พอใจแล้วก็ขอเชิญให้กลับไปสิ่งใดที่ไม่พอใจก็ขอร้องด้วย และขอให้ลูกหลานจงประสบแต่โชคดี อย่าได้มีเภทภัยมาแผ้วพาน

- ทุกคนจะรำไปรอบๆประมาณ ๕ นาที นั่งลงพนมมือไหว้ และมีอาการเหมือนกับตอนที่ครูกำเนิดจะเข้า เช่น ชูมือที่พนมขึ้นเหนือศีรษะวนรอบเป็นวงตรงหน้าจากบนกลาง หรือซ้ายไปขวา ตัวสั้น ครูที่อยู่รอบๆก็จะช่วยกันปรบมือให้จังหวะเป็นการลุ้นทำให้เกิดมีความสุขสนุกสนานครึกครื้น ถ้าคนไหนที่ครูยังไม่ยอมออกก็จะรำไปเรื่อยๆ เวียนขวา จนกว่าจะมีอาการดังกล่าว ตอนครูออกไปนั้นจะสังเกตได้จากผู้นั้นจะเอามือลูบหน้า ลืมตา มีสติกลับคืนมาเป็นของตัวเองอีกครั้งหนึ่ง

- เสร็จแล้วทุกคนจะนำสิ่งของที่ถือไว้ไปวางที่ร้านเหมือนเดิม โดยสอดไว้ตรงช่องว่างที่ทำไว้เหมือนประตู

บทที่ ๔

สภาพชีวิตของชาวภูยกับข้าง

นับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี ชาวสยามได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนบริเวณ อีสานใต้ในปัจจุบันนี้ เมื่อราวพ.ศ. ๒๒๐๐ (เดิม วิชาคพจนกิจ .ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๕๓๐) ว่ามีชนชาติหนึ่งเรียกว่า ส่วย ได้อพยพมา ๕ สายจากเมืองอัตตปือ เมือง แสนปาง จากการศึกษาในอดีตพบว่าคนกลุ่มดังกล่าว ตั้งบ้านเมืองที่บ้านกุดหวาย บ้านเมืองสิง บ้านลำดวน บ้านอัจจะปะนึ่ง และบ้านจารพัต และมีหัวหน้าครอบครัวผู้ อาวุโสปกครอง เรียกว่า พ่อบ้านเมืงตากะจะ เชียงขัน อยู่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยม โคกลำดวนใหม่ เชียงมะ อยู่บ้านดงยางหรือที่เรียกว่าบ้านอัจจะปะนึ่ง เชียงปุมอยู่บ้าน โคก เมืองที เชียงสีหรือตาพอควย อยู่บ้านกุดหวายหรือบ้านเมืองเดา เชียงไชยอยู่ บ้านจารพัต

จนถึงประมาณพ.ศ. ๒๓๐๒ ในสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์แห่งกรุง ศรีอยุธยา (พ.ศ.๒๓๐๑ - ๒๓๔๖) ได้มีข้างเผือกแตกไขลงลงมาจากกรุงศรีอยุธยาหนีเข้า มาถึงป่าทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่เขตเมืองพิมาย เลยผ่านไปจนถึงถิ่นที่อยู่ของ ชาวภูยกู ซึ่งเป็นป่าดงดิบ ในสมัยก่อนนั้น คนสยามในกรุงศรีอยุธยาจะเรียกชาวภูยกูใน แถบดินนี้ว่า เป็นพวกเขมรป่าดง

เมื่อข้างเผือกหนีเข้าไปทางเขตเขมรป่าดง สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ จึง โปรดฯให้นายทหารของพระองค์เป็นหัวหน้า รวบรวมไพร่พลประมาณ ๓๐ คน ออกติดตามหาข้างเผือกมาจนถึงเมืองพิมาย และได้ทราบจากเจ้าเมืองพิมายว่า ที่เขตดงดิบริม เขาทิศตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีพวกภูยกูซึ่งชำนาญทางด้านกรจับข้างป่าอาศัยอยู่ เมื่อ ทราบดังนั้นจึงได้เดินทางออกติดตามและสืบหาข่าวคราวของข้างเผือกจากชาวเขมรป่า ดง และได้พบกับเชียงสีหรือตาพอควย ที่บ้านกุดหวาย และได้รวบรวมสมัครพรรค พวกคือเชียงสี เชียงปุม เชียงมะและเชียงขันตามลำดับ เพื่อหาทางช่วยกันจับข้างเผือก ที่หนีออกมาได้สำเร็จ

ด้วยความคิดความชอบดังกล่าว สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์จึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งชาวเขมรป่าดงหรือชาวญกกลุ่มนี้ให้ขึ้นเป็นหัวหน้าหมู่บ้านและขึ้นตรงต่อเมืองพินายโดยให้เลื่อนจากบ้านขึ้นเป็นเมืองคือ

- บ้านกุดหวาย เป็นเมืองรัตนบุรี ให้หลวงศรีนครเดาหรือเชียงสีเป็นพระศรีนครเดา
- บ้านคูปะทาย เป็นเมืองสุรินทร์ ให้หลวงสุรินทร์ภักดี เป็นพระสุรินทร์ภักดีศรีนครงค์จางวาง
- บ้านอัจจะปะนิง เป็นเมืองสังขะหรือสังขะ ให้หลวงเพชรเป็นพระสังขะบุรีหรือนครอัจจะ
- บ้านลำดวน เป็นเมืองขุขันธ์ให้หลวงแก้วสุวรรณเป็นพระไกรภักดีศรีนครลำดวน

ความสำคัญของหัวเมืองทั้งสี่นี้ยิ่งเด่นชัดขึ้นเมื่ออาณาจักรลุ่มน้ำเจ้าพระยายอมรับรู้ว่ามีหัวเมืองเขมรป่าดงทางตอนใต้อยู่ในอำนาจของตน จึงมีนโยบายเอาใจผู้นำทั้งสี่ เพราะอยุธยาได้รับผลประโยชน์จากดินแดนแถบนี้ ในรูปของส่วนที่เป็นสิ่งของ จึงแต่งตั้งให้ตากะจะเป็นหลวงแก้วสุวรรณ เชียงขันเป็นหลวงปราบ

เชียงขะเป็นหลวงเพชร เชียงปุมเป็นหลวงสุรินทร์ภักดี เชียงสีเป็นหลวงศรีนครเดา เชียงไชยเป็นขุนไชยสุริยงค์ ให้เป็นผู้ควบคุมเขมรช่วยป่าดงในเขตบ้านตำบลให้นำช้างม้า แก่นสน ยางสน ปีกนก นอรมาด งาช้าง ชีผึ้ง ซึ่งเป็นส่วยส่งไปที่กรุงศรีอยุธยา

เมืองทั้งสี่นี้อยู่ได้บังคับบัญชาของเมืองพินายและเมืองนครราชสีมา ในเวลาต่อมาช่วงพ.ศ. ๒๓๐๖ หลวงปราบหรือเชียงขันได้ขอพระบรมราชานุญาต ย้ายหมู่บ้านจากเมืองที่ซึ่งคับแคบและไม่สะดวกในการทำมาหากินไปอยู่บ้านแต่คือที่ตั้งเมืองขุขันธ์

(อำเภอขุขันธ์ในปัจจุบัน) (เดิม วิชาคพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๕๓๓) แต่มีอีกหลักฐานหนึ่งซึ่งรศ.ดร.ไพฑูรย์ มีกุล บันทึกไว้ในวัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์ กรณีการผสมกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์ กวย เขมรและลาวว่า หลวงสุรินทร์ภักดี ซึ่งตั้งบ้านเมืองที่เห็นว่าชัยภูมิไม่เหมาะสมกันดารน้ำ จึงอพยพไปอยู่ที่เมืองเก่า ซึ่งมีคูเมืองเดิมเป็นรูปวงรีและรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกันอยู่และมีน้ำบริบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าเป็นเมืองสมัยทวารวดีและสมัยลพบุรี ต่อเนื่องกันมา

ในสมัยต่อมาอยุธยาก็ได้อาศัยกลุ่มเขมรป่าดงกลุ่มนี้ เป็นกำลังในการขยายอิทธิพลไปสู่อีสานส่วนเหนือ เช่นในปีพ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เป็นแม่ทัพทางบกสมทบกำลังของหัวเมืองคูขันธ์ สังฆะและสุรินทร์ ขึ้นไปตีเมืองจัมปาสัก เมืองนครพนม บ้านหนองคาย เวียงจันทน์ เป็นกำลังสำคัญในการขยายอิทธิพลสู่เขมรในปีพ.ศ. ๒๓๒๔ ทางฝ่ายเขมรเกิดการจลาจล โดยเจ้าฟ้าทะละหะ (มู) กับพระยาวิมุลราช (ฮู) พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับพระยาสุรสีห์ ยกกองทัพไปปราบปรามโดยเกณฑ์คนเมืองคูขันธ์ สังฆะและสุรินทร์ไปตีเมืองประกายเพชร ประกายมาศ ปะทายสมันต์ ลงสวาย และเสียมราชู (บรรณสวนตริจันต์ พงศาวดารเมืองสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๑๙) ครั้นเดินทางกลับก็ได้อพยพชาวเขมรจากเมืองต่างๆ เข้ามาจำนวนมากและได้จัดให้ไปเมืองคูขันธ์ สังฆะและสุรินทร์รับเกลี้ยกล่อมผู้คนในเขตแดนเขมร ตลอดจนให้เจ้าเมือง กรมการเมืองต่างๆ เหล่านี้ส่งคนไปลาดตระเวนเกลี้ยกล่อมผู้คนในเขตรับผิดชอบเดือนละสองครั้ง

เอมอยเนียร์ชาวฝรั่งเศสที่เป็นข้าหลวงประจำอยู่ที่ประเทศเขมร ได้เดินทางมาในเขตอีสานใต้ ระหว่างปีพ.ศ. ๒๔๒๖ - ๒๔๒๘ ได้บันทึกไว้ว่าเมืองสุรินทร์มีคูเมืองเก่า มีน้ำอุดมสมบูรณ์ไข่อุปโภคบริโภคได้ตลอดทั้งปี ชุมชนในเขตหัวเมืองเขมรป่าดงทั้งสิ้นนี้ได้รับการวัฒนธรรมของตนเอง มีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ เมื่อชาวเขมรและชาวลาวได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตนี้นี้ วัฒนธรรมเขมรและลาวจึงค่อยๆ มีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมของชาวกูย

ที่มาของคำว่า ส่วย

คำว่า ส่วย เพิ่งเกิดขึ้นในยุคต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นคำที่กลุ่มคนสยามใช้เรียกกลุ่มชาวกูย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากระยะเริ่มต้นของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ประเทศไทยเพิ่งได้ดินแดนและผู้คนในบริเวณตั้งแต่แม่น้ำมูลไปจนถึงแขวงจัมปาสัก สาระนั้นอดีตป็นเข้ามาอยู่ในอำนาจโดยเรียกดินแดนส่วนนี้ว่า บริเวณเขมรป่าดง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรง

พิจารณาเห็นว่าผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ ถ้าจะเกณฑ์แรงงานในระบบเลิกไพร่
ธรรมดาเหมือนเช่นแต่ก่อนคงจะได้ผลไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเนื่องเพราะที่ผ่านมามีการ
ล้อม คือช่องสุ่มกำลังอยู่ตามป่าทั่วไปมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒ ไม่ยอมให้
เกณฑ์แรงงานใช้ ทางราชสำนักสั่งให้กองทัพท้องถิ่นออกไล่ตาม ปรับใช้งานอย่างหนักก็
ไม่เบาบางลง พวกส้อมกลับต่อสู้แบบกองโจรขยับออกไปหากินในป่าดงไกลออกไปจน
เกินอำนาจของบ้านเมือง เพราะถึงลำบากอย่างไรพวกเขาก็ยังคงความเป็นเสรีชนได้
ดีกว่าจะต้องไปแบ่งครึ่งชีวิตทำงานรับใช้ผู้อื่น (จิตร ภูมิศักดิ์ ๒๕๒๔)

ด้วยเหตุนี้ สถานการณ์ต่างๆนับวันก็ยิ่งจะเกิดกรณี ข้าหนีเจ้าไพร่หนีนาย มาก
ขึ้น เกิดกำลังกองโจรอย่างล้น ต่อสู้กับกองทัพมากขึ้นผลประโยชน์ของพระคลังหลวง
และเจ้าขุนมูลนายก็ยิ่งเสียไปทุกทีๆ ประกอบกับสมัยของรัชกาลที่ ๓ ทางราชสำนัก
ตื่นตัวที่จะค้าขายกับสำเภากิจนนานใหญ่ การติดต่อค้าขายกับยุโรปก็เริ่มขึ้นใหม่หลัง
ชนเขาไปนานความต้องการสิ่งของพื้นเมืองเข้าสู่พระคลังจึงเริ่มทวีขึ้นทุกขณะ

ครั้งนั้นเมืองหลวงต้องการของป่าจำพวกครั้ง ผ่าง ไม้เนื้อหอม และอื่นๆจำนวนมาก
เพื่อค้าขายกับต่างประเทศ จึงได้มีการนำเอาระบบไพร่ส่วยขึ้นมาใช้กับหัวเมือง ที่
อยู่ห่างไกลออกไป คือ กำหนดให้ยกเว้นการเกณฑ์แรงงาน แต่มีข้อผูกพันว่าจะต้องส่ง
ของป่าให้ครบตามอัตราที่กำหนดไว้ต่อไปให้กรรมการเมืองเป็นผู้ดูแลและจัดทำบัญชีส่ง
ของมูลเกล้าฯ ถ้าหากส่งของไม่ได้ก็ส่งเป็นเงินแทน

ต่อมาในราวต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่
๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๔๑๑) พวกเขมรป่าดง ไม่สามารถหาสิ่งของส่ง
ส่วยไปยังกรุงเทพฯได้ ทางกรุงเทพฯเร่งรัดเอาเงินทอง กรมการเมืองบางส่วนใช้วิธีจับ
คนพื้นเมืองไปขายเพื่อนำเงินมาส่งส่วย ความนี้ทราบถึงรัชกาลที่ ๕ จึงทรงโปรดเกล้าฯ
ห้ามจับชาวเขมรป่าดงไปขายอีก แต่ยังมีบางส่วนส่งคนลงมาเป็นส่วยแทน จึงเรียกว่า
"คนส่วย" ตั้งแต่นั้นมา

พอถึงพ.ศ. ๒๔๔๖ แหวงจัมปาสัก สารวัน อัดตปือ ตกเป็นของฝรั่งเศส คง
เหลือบริเวณเขมรป่าดงบางส่วนได้แก่ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานีเท่า
นั้นและคนที่อาศัยในบริเวณนี้ก็มีพันธะที่จะส่งส่วยสิ่งของเงินทอง ตลอดจนส่งคนให้กับ
ทางเมืองหลวง คำว่า ไพร่ช่วยและคนส่วย จึงถูกตัดให้สิ้นลงเหลือเพียง ส่วย คำเดียว

และคำว่า ส่วย จึงมีความหมายถึงกลุ่มชนดังกล่าวมาจนถึงทุกวันนี้

อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งถึงสาเหตุที่เรียกชนกลุ่มนี้ว่า ส่วย จากบันทึกของพันตรี เอริก ไฮเดนฟาเดน รองผู้ตรวจราชการตำรวจภูธรภาคอีสานระหว่างพ.ศ. ๒๔๕๑ - ๖๒ ผู้สนใจศึกษาความเป็นมาของพวกส่วย กล่าวว่าเหตุที่มาเรียกว่าส่วยนี้เพิ่งมาเกิดขึ้น เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง " ในสมัยพระนั่งเกล้า (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) มีการสำรวจสำมะโนครัวในเขตอีสานตรงบริเวณนี้ และแบ่งคนออกตามความประสงค์ที่จะให้เสียส่วยดังนี้ : ลาว เขมร และส่วย(กวย) ปัจจุบันนี้ หรือตั้งแต่กว่า ๔๐ ปีมาแล้วคำเรียกชื่อว่าส่วยลาว ส่วยเขมร หมายถึงพวกกวยที่เปลี่ยนมาพูดภาษาลาวหรือ เขมร"

ปัจจุบันได้มีชาวส่วยหรือชาวกวย อาศัยกระจายอยู่ทั่วไปในเขตพื้นที่ต่างๆของ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี จะสังเกตได้ว่าชาวกวยมักจะทำหลักแหล่งอยู่ระหว่างแม่น้ำมูลกับเทือกเขาแดงเรียก บริเวณดังกล่าวอาจจะเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ก็เป็นได้ และอาจจะสะดวกต่อการเลี้ยงช้างอีกทางหนึ่ง

ชาวกวยโดยทั่วไปเป็นคนที่มิระเบียบวินัยและมีความเป็นเอกภยในสังคมของตัวเองสูง โดยเฉพาะกวยอาจึง หรือกวยเลี้ยงช้าง ที่นับถือผีปะกำ เมื่อถือผีปะกำแล้วจะต้องเคารพเคร่งครัดในศีลธรรมสูง ไม่ลักทรัพย์ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ประพฤติผิดทางเพศ ไม่พูดเท็จ ไม่มีความลับในหมู่ชาวกวยด้วยกัน มีความเคารพนอบน้อมเชื่อฟังผู้นำและไม่ทะเลาะวิวาทกันเองยิ่งเมื่อตอนเข้าปะกำคือระหว่างการตั้งสัจจะสาบานต่อกันตอนออกจับช้าง แม้แต่บุคคลในครอบครัวก็ต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัดเช่นเดียวกัน

กวยเลี้ยงช้าง

จังหวัดสุรินทร์ไม่ใช่จังหวัดเดียวในประเทศไทยที่มีการเลี้ยงช้าง จังหวัดอื่นๆ อย่างเลย เพชรบูรณ์ ชัยภูมิ ลำปาง กาญจนบุรีเหล่านี้ก็มีการเลี้ยงช้างอยู่มากเช่นกัน แต่สิ่งที่สุรินทร์ถือว่าตัวเองเด่นกว่าจังหวัดอื่นๆ ก็คือวิธีการเลี้ยงช้างของชาวกวย ที่พวกเขาถือว่าช้างเป็นเสมือนบุคคลในครอบครัวของเขา พวกเขาจะปฏิบัติต่อช้างเสมือน

หนึ่งคนในครอบครัว เมื่อช่างล้มเจ้าของช่างก็จะร่วมกันทำพิธีฝังและทำบุญอุทิศให้
ลักษณะเดียว กับทำอุทิศให้กับพี่น้องของตัวเอง

ที่บ้านตาตุม อำเภอบัวเขต มีช่องทางทะเลไปถึงท้ายชะเมา ซึ่งเป็นบริเวณที่มี
ช่างป่าอาศัยอยู่ มีหลักฐานยืนยันว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีช่างป่าบริเวณนี้
หลายโขลง โขลงหนึ่งจะมีอยู่ประมาณ ๔๐ - ๕๐ เชือก ชาวสุรินทร์หรือชาวภูวนิยม
คล้องช้างด้วยวิธีการที่เรียกว่า แทรกโพน คือคล้องด้วยเชือกปะกำ อุปกรณ์ในการ
คล้องช้างได้แก่ บ่วงบาศ ไม้คั้นจาม เชือกปะกำ ส่วนบุคคลที่สำคัญในการคล้องช้าง
คือ หมอช้าง ความรู้ช่าง ผู้ช่วยความรู้ช่าง

องค์ความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างช่างกับคน มีการสืบทอดกันมาับ
ร้อยนับพันปี จนกลายเป็นวิชาศาสตร์ที่นำศึกษาสำหรับคนรุ่นใหม่

โดยธรรมชาติแล้วช่างเป็นสัตว์ป่าที่มีนิสัยชอบอยู่ในป่าที่โล่ง เมื่อชาวภูวนิยม
ทำเลที่อยู่อาศัยของตัวเอง พวกเขาจึงเลือกบริเวณที่อยู่ใกล้ป่า มีน้ำสะดวก เมื่อสมัย
๔๐ ปีก่อนสภาพพื้นที่ในเขตอำเภอท่าตุม จอมพระ และชุมพลบุรีส่วนใหญ่จะเป็นป่า
โปร่ง มีน้ำอุดมสมบูรณ์จนบางที่มีน้ำท่วมและมีคนอาศัยอยู่น้อยมาก กลุ่มคนที่อาศัยอยู่
ในแถบนั้นจะมีอยู่ไม่กี่หมู่บ้าน และส่วนมากจะเป็นชาวภูย ซึ่งเลี้ยงช้างเป็นอาชีพในพื้นที่
ดังกล่าว ทุกครัวเรือนจะมีช้างอย่างน้อย ๑ เชือกและมากที่สุด ๑๐ เชือก ชาวภูย
เหล่านี้แทบจะไม่ต้องทำอาชีพอย่างอื่นนอกจากเลี้ยงช้าง สมัยก่อนป่ายังอุดมสมบูรณ์
การเลี้ยงช้างจึงเป็นไปอย่างธรรมชาติมากที่สุดคือ ปล่อยให้ช้างเข้าไปหากินในป่าตาม
ความต้องการ บางทีก็ปล่อยให้จนถึงฤดูการทำนาจึงพากันไปตามช่างกลับมา การ
ปล่อยให้ช้างออกไปหากินเองนั้นถือเป็นเรื่องที่ดีเพราะช่างจะได้หากินด้วยตัวเองอย่างเต็ม
ที่และได้อยู่ร่วมกันเป็นโขลงระหว่างตัวผู้กับตัวเมียจึงสามารถผสมพันธุ์กันให้เกิดลูกได้
ตามกำหนดเวลา ซึ่งทำให้มีลูกช้างเพิ่มขึ้นมาทดแทนช่างที่เจ้าของได้ขายหรือตายไป
อีกทางหนึ่งนอกจากการเพิ่มประชากรช่างโดยวิธีไปคล้องช้างแล้ว ดั้งนั้นในเขตอำเภอ
จอมพระ อำเภอท่าตุมและชุมพลบุรี ถิ่นที่อยู่ของภูยเลี้ยงช้าง จึงเต็มไปด้วยฝูงช้างเป็น
จำนวนมากในสมัยก่อน จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า เดินไปทางไหนก็เหยียบแต่ช้าง

เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๘ มีข่าวลือในละแวกตำบลกะโพว่าจะมีสลิดคอปเตอร์ มาจอด
ลงบริเวณบ้านตากลาง เขตตำบลกะโพ อำเภอท่าตุม จังหวัดสุรินทร์ ด้วยสาเหตุอันใด

ไม่ทราบแน่ชัด ชาวลือนีเองเป็นเหตุให้ชาวบ้านแถบนั้นซึ่งไม่เคยเห็นเครื่องบินในระยะไกลชิตมาก่อน แม้กระทั่งรถยนต์ในสมัยนั้นก็ถือเป็นของแปลกสำหรับพวกเขา ทุกคนจึงพากันตื่นตื่นที่จะได้เห็นเครื่องบินมาจอดลงถึงกลางหมู่บ้านแน่นอนว่าพวกเขาเป็นผู้ชำนาญในการฝึกช่าง ฉะนั้นพาหนะในสมัยนั้นของชาวภูยก็คือช่างนั่นเอง ดังนั้นวันที่ฮอเล็กอปเตอร์มาลงจึงเป็นการชุมนุมช่างกว่า ๓๐๐ เชือกที่เจ้าของพากันเข้ามาดูเครื่องบินกลางหมู่บ้าน

๖ปีต่อมาในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ นายวินัย สุวรรณภาค ขณะนั้นรับราชการเป็นนายอำเภอท่าตูม ได้ชักชวนให้ชาวบ้านนำช่างของตัวเองมารวมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อฉลองที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ บริเวณสนามบินเก่าของอำเภอท่าตูม ซึ่งปัจจุบันนี้กลายเป็นที่ตั้งของโรงเรียนท่าตูมประชาเสรมิวิทยาไปแล้ว โดยครั้งนั้นได้จัดให้มีการแสดงของช่างประมาณ ๖๐ เชือกมีการสาธิตการคล้องช่าง การเดินพาหุรัดของช่าง และให้ช่างวิ่งแข่งกัน เหตุการณ์ครั้งนั้นเองที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลกะโพเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณะจากสื่อมวลชนต่าง ๆ จนทำให้เกิดความสนใจทั้งชาวไทยและต่างชาติเป็นอันมาก

องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหรือ ททท. ในสมัยนั้นจึงเสนอให้กระทรวงมหาดไทย เผยแพร่งานแสดงของช่างไปสู่กว้างโดยจัดให้เป็นงานประเพณีของจังหวัดทุกปี และจัดรูปแบบของงานให้สมบูรณ์มากขึ้น มีการโฆษณาไปยังต่างประเทศ เพื่อเชิญชวนให้มาชมการแสดงช่าง

๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๔ ทางจังหวัดสุรินทร์ร่วมกับองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดงานแสดงช่างประจำปีของสุรินทร์ขึ้นครั้งแรก ครั้งนั้นยังคงจัดอยู่ที่อำเภอท่าตูม ซึ่งมีระยะทางห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ออกไปประมาณ ๕๒ กิโลเมตร ซึ่งขณะนั้นการคมนาคมยังไม่สะดวกเท่าที่ควรถนนยังเป็นดินลูกรัง แต่งานแสดงช่างในครั้งนั้นกลับประสบความสำเร็จเกินคาดเมื่อได้รับความสนใจจากผู้ชมอย่างล้นหลาม องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงเสนอรายงานให้คณะรัฐมนตรี พิจารณาให้งานแสดงช่างเป็นงานประจำปีของชาติไปเมื่อวันที่

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕ และได้มีมติอนุมัติตามที่ได้ออกไป

ประเพณีงานแสดงช่างของชาวสุรินทร์ จึงเกิดขึ้นและดำเนินต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดให้วันเสาร์และอาทิตย์ที่สามของเดือนพฤศจิกายนของทุกปีเป็นวันแสดงของช่าง ซึ่งงานนี้ก่อให้เกิดรายได้ให้จังหวัดสุรินทร์นับล้านบาทและส่งผลให้จังหวัดสุรินทร์พัฒนาทางวัตถุเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวไปอย่างรวดเร็วในขณะนั้น

ชาวกูยซึ่งเป็นชนชาติที่ผูกพันและอยู่กับช่างมานาน จนก่อให้เกิดงานแสดงช่างที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดสุรินทร์มาจนถึงทุกวันนี้ เป็นชนชาติที่ผูกพันกับช่างมาก เพราะพวกเขาถือว่าการเล่นช่างเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษของพวกเขา ช่างจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่พวกเขาจะต้องปฏิบัติด้วยอย่างดี เพราะการปฏิบัติต่อช่างอย่างไรก็เท่ากับว่าพวกเขาได้ปฏิบัติต่อดั้งตระกูลของพวกเขาเช่นกัน และชาวกูยเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษจะคอยคุ้มครองครอบครัวของพวกเขาให้พ้นภัยตลอดไปและใครไม่ทำเช่นนั้นก็จะถูกลงโทษจากผีบรรพบุรุษ

หน้าบ้านของชาวกูยเลี้ยงช่างจะมีศาลปะกำไว้หน้าบ้านทุกหลัง ในศาลจะมีเจ็อกหนึ่งปะกำ เครื่องมือในการคล้องช่าง ถ้าบ้านไหนมีหม่อใหญ่คือผู้นำของชาวช่าง ศาลปะกำบ้านนั้นก็จะต้องใหญ่ขึ้นตามฐานะ

ช่างนั้นเปรียบได้เหมือนกับทรัพย์สินที่มีค่าของชาวกูยอาชีพ พวกเขาถือว่าเป็นมรดกที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของพวกเขามาก ทุกครอบครัวจะแบ่งช่างให้กับลูก ๆ ของตัวเมื่อถึงเวลาอันควร โดยลูกที่ได้รับคือลูกสาว เด็ก ๆ ชาวกูยจะได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติต่อช่างเสมือนหนึ่งเป็นที่น้องของตัวรวมทั้งต้องคอยดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี แม้นิยามเจ็บไข้ได้ป่วย

หากช่างของใครล้มก็จะมีคนฝังศพให้ช่างเชื่อนั้นอย่างดี เมื่อเวลาผ่านไป ๓ ปีจึงขุดเอากระดูกช่างเชื่อนั้นมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ช่างอีกครั้งหนึ่ง การกระทำเช่นนี้ถือเป็นประเพณีที่ชาวกูยจะต้องปฏิบัติเพื่อเป็นสิริมงคลต่อครอบครัวของเขาเอง

ในอดีตก่อนปีพ.ศ. ๒๕๐๔ ชาวกูยอาชีพจะเลี้ยงช่างอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุดคือพวกเขาจะปล่อยช่างเข้าป่าไกล ๆ บ้านเพื่อให้ช่างหากินเอง พอใกล้ค่ำก็จะพากลับมาบ้านเพื่อนำมาล่อมใช้ไว้ได้ถนัดบ้าน เหมือนกับชาวบ้านอื่นๆที่เลี้ยงควาย เขาก็จะพาออกไปหากินตามทุ่ง เย็นก็จะพากลับมาบ้านของตัวเอง ดังนั้นบ้านร้างณะเดิมของ

กฤษณ์จึงมีใตถุนสูงเพื่อให้ง้างได้อาศัยใตถุนนั้นเป็นที่พักนอน

เคยมีความพยายามที่จะให้ความช่วยเหลือชาวภูยกฤษณ์และส่งเสริมการเลี้ยงช้างขึ้นมา สุขชะ กิ่งมณี เป็นหนึ่งในผู้ที่กระตุ้นให้เกิดมีการตั้งหมู่บ้านช้างขึ้นมา และต่อมาทางราชการได้ยกหมู่บ้านหนึ่งในละแวกชนชาวภูยกฤษณ์ คือ หมู่บ้านตากกลาง ต.กะโพ ขึ้นมาเป็นหมู่บ้านช้าง ให้เป็นศูนย์กลางการเลี้ยงช้างของชาวภูยกฤษณ์ ถึงแม้ว่าหมู่บ้านนั้นจะไม่ได้เป็นหมู่บ้านเดียวที่มีการเลี้ยงช้างก็ตาม

หมู่บ้านตากกลางมีข้อได้เปรียบหมู่บ้านอื่นตรงที่มีทุ่งกว้างทางทิศเหนือจรดกับแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นบริเวณรอยต่อที่แม่น้ำมูลกับแม่น้ำลำชีซึ่งเป็นคนละสายกับแม่น้ำชี มาบรรจบกันพอดี บริเวณนั้นได้มีการสร้างศาลาพักร้อน เรือนขึ้นนั่งช้าง ตลอดจนถึงห้องสุขาไว้รองรับนักท่องเที่ยว แต่น่าเสียดายที่หลังจากการตั้งหมู่บ้านช้างขึ้นมาแล้ว ไม่มีการสานต่อเพื่อส่งเสริมอย่างจริงจัง จึงไม่อาจบรรลุผลตามความมุ่งหมายได้

สาเหตุหนึ่งก็คือ การขาดแผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ดี ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าไม่ได้มีการส่งเสริมกันอย่างจริงจัง นั่นเป็นผลที่กลายเป็นสาเหตุของข้อที่ตามมาคือ เมื่อเดินทางไปจนถึงหมู่บ้านช้างแล้วไม่มีหลักประกันเลยว่าจะมีช้างแสดงให้ดูชมกัน เพราะชาวภูยกฤษณ์เจ้าของช้างต้องนำช้างของตัวเองไปหารายได้ต่างถิ่น ซึ่งมีความแน่นอนกว่าการรอคอยให้นักท่องเที่ยวไปถึง และจะหวนกลับถิ่นเดิมก็ต่อเมื่อใกล้ช่วงเวลาแสดงช้างประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งขาดการพัฒนาหมู่บ้านอย่างจริงจัง

การเพิ่มประชากรช้างแต่อดีตก่อนพ.ศ. ๒๕๐๔ ของชาวภูยกฤษณ์ นอกจากจะปล่อยให้ช้างตกกลูกเองตามธรรมชาติแล้ว ยังมีการออกป่าจับช้างเพ่อมเรียกว่า การโพนช้าง การโพนช้างหรือคล้องช้างนั้นมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตามหลักฐานในประวัติศาสตร์ระบุไว้ชัดเจนว่า กษัตริย์ไทยในสมัยก่อนทรงใช้ช้างเป็นพาหนะ ทั้งยามสงครามและปกติ ยามปกติพระองค์จะทรงคล้องช้างพลีมีพระองค์และข้าราชการบริพาร ให้มีความชำนาญในการขับขี่ช้าง และใช้ช้างตลากจนหาจับช้างนำมาไว้ใช้งานด้วย ส่วนในยามสงครามก็จะใช้ช้างเป็นพาหนะบรรทุกสิ่งของต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในสงครามและใช้สำหรับเป็นพาหนะสำหรับออกศึกอีกด้วย

การคล้องช้างในอดีตมี ๓ วิธีคือ

- วังช้าง คือการทำคอกขนาดใหญ่ เพื่อจับช้างทั้งโขลงในคราวเดียวกัน

- คล่องข้าง คือการทำเพนียดไล่ข้างป่าให้มาเข้าเพนียดทั้งโขลงแล้วเลือกคล่อง แต่เฉพาะข้างที่มีลักษณะตามที่ต้องการส่วนที่เหลือก็ปล่อยไป

- โพนข้าง คือการจับข้างโดยหมอล่าง ซึ่งใช้ข้างต่อไล่จับข้างป่า โดยใช้บ่วง มาศหรือเชือกปะกำ คล่องเท่าข้างป่าข้างใดข้างหนึ่ง แล้วผูกกลมไว้กับต้นไม้สักกระยะ หนึ่งแล้วจึงนำมาผูกให้เชื่องเพื่อใช้งานต่อไป

การจับข้างด้วยวิธีทั้ง ๓ นั้นนับว่าเป็นวิธีที่ชาวภูยกเคยใช้มาแล้วโดยเฉพาะการ จับข้างที่เรียกว่า โพนข้าง ชาวภูยกจะใช้มากเป็นพิเศษ ปกติหนุ่มชาวภูยก มีความสนใจ และชอบจับข้างเป็นทุนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงมีการฝึกฝนถ่ายทอดวิชากรจับข้างสืบต่อกัน ไปรุ่นต่อรุ่น

ชาวภูยกถือว่าการออกไปโพนข้างมีละครั้งเป็นประเพณีที่ชายภูยกจะต้องออกไป พิสูจน์ฝีมือของตนเอง ส่วนใหญ่นิยมไปในเดือน ๑๑ - ๑๒ หรือเดือนยี่ถึงเดือนสาม เพราะช่วงนั้นอยู่ในช่วงปลายฤดูฝน การออกไปคล่องข้างแต่ละครั้งกินเวลานาน ประมาณ ๒ - ๓ เดือน และถือปฏิบัติกันมาเช่นนี้ตลอดมาจนกลายเป็นประเพณี

แหล่งคล่องข้างที่ชาวภูยกนิยมไปกันเป็นประจำตลอดมามีที่สำคัญอยู่ ๒ แห่งคือ

- ประเทศกัมพูชา บริเวณเมืองเสียมราฐ พระตะบอง และบางครั้งเลยไปถึง จัมปาสักฝั่งลาว

- จังหวัดเลย บริเวณเขตอำเภอวังสะพุง เขตดงลาน

แต่ชาวภูยกนิยมไปคล่องในกัมพูชามากกว่า เพราะมีข้างชุกชุมและภูมิประเทศ เป็นที่ราบเหมาะแก่การไล่ติดตามข้างป่า ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของกัมพูชาอนุญาตให้ จับได้ตามความพอใจ ไม่จำกัดจำนวนเพียงแต่เสียค่าธรรมเนียมผ่านด่านเพียงครั้ง เดียวในสมัยนั้นประมาณ ๒๐ บาท ส่วนที่จังหวัดเลยเจ้าหน้าที่อนุญาตให้จับได้ไม่เกิน ๓ เชือก และภูมิประเทศแถบเมืองเลยของไทยเป็นป่าที่บึงูเขามากไม่เหมาะแก่การไล่ ติดตามข้าง ประกอบกับมีขั้นตอนการขออนุญาตที่ซับซ้อนกว่าไปกัมพูชา ดังนั้นชาวภูยก จึงไม่นิยมไปทางจังหวัดเลยแต่จะไปก็ต่อเมื่อหากัมพูชาไม่อนุญาตให้เข้าไปเท่านั้น

เครื่องมือในการคล้องช้าง

หนังปะกำหรือเชือกปะกำ คือบ่วงมาศที่ทำด้วยหนังควายแห้ง เชือกปะกำถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกของชาวกูย ในการคล้องช้าง หนังปะกำ นี้จะเป็นที่สิ่งของดวงวิญญาณ ปูย่า ตายาย ครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่เชื่อว่ามีอยู่ หนังปะกำถือว่าเป็นเครื่องมือจับช้างที่สำคัญที่สุดประจำตระกูล คนในตระกูลจะต้องเคารพนับถือ และเชื่อกันว่ามีปะกำจะสามารถบันดาลให้โชคดีหรือโชคร้าย ในการคล้องช้างได้ สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการปฏิบัติต่อหนังปะกำก็คือ ห้ามเหยียบ ห้ามผู้หญิงและผู้ที่ไม่ใช่สายโลหิตแตะต้องหรือขึ้นไปบนศาลปะกำ ถ้าละเมิดข้อห้ามดังกล่าวถือว่าเป็นผิดครูหรือผิดปะกำ อาจมีผลร้ายต่อผู้ไปคล้องช้างไว้ เช่น เป็นบ้า เสียสติ วิกลจริต เจ็บป่วยหรืออาจจะได้รับอันตรายได้ โดยปกติแล้ว เชือกปะกำจะเก็บรักษาไว้บนศาลปะกำ ซึ่งมีลักษณะคล้ายศาลปูดา มีเสา ๔ ต้น ยกพื้นสูงประมาณ ๒ เมตร แยกออกจากตัวบ้านต่างหาก ส่วนใหญ่จะอยู่ทางหน้าบ้านมีฝาและหลังคา กันแดดกันฝน ในศาลนอกจากจะมีหนังปะกำแล้วก็มีเครื่องเซ่นต่างๆ โดยเหล่าชาดไม่ได้ การเซ่นใหญ่จะมีเป็นครั้งคราวเฉพาะในช่วงที่จะมีคนออกไปจากบ้านเท่านั้น

ทามคอหรือทาม ทามคอหรือทามนี้เป็นเชือกหนังขนาดใหญ่ สำหรับให้ผูกคอช้างป่าที่คล้องได้แล้ว มีเงื่อนที่จะสวมรัดคอช้างป่า ทามนี้ทำจากหนังหรือหวายพันเกลียว ๖ เกลียวหรือ ๘ เกลียว ทามค้อมี ๒ เส้น สำหรับสวมคอช้างป่าเส้นหนึ่ง อีกเส้นหนึ่งสำหรับผูกติดกับต้นไม้ที่ไ้เป็นหลักในการยึดช้างเชลยที่คล้องได้แล้ว ระหว่างทาม ๒ ด้านจะมีเชือกร้อยรัดทามไว้พอดีกับคอช้างเชลย มีโซ่โยงติดกันด้วยกาหรั้น ซึ่งมีลักษณะเป็นห่วงสำหรับยึดโซ่ไว้กับทามเพื่อป้องกันไม่ให้โซ่ลามาบีบรัดคอช้าง

สลกหรือซดก สลกมีลักษณะคล้ายกับทามคอ แต่จะใช้กับช้างต่อสำหรับผูกปลายหนังปะกำอีกข้างหนึ่งไว้กับคอช้าง เพื่อป้องกันไม่ให้ช้างป่าที่คล้องได้แล้วหลุดหนีไปได้ สลกทำด้วยหนังพันเป็นเกลียว ๓ เกลียวที่ปลายทั้งสองข้างทำเป็นห่วง

ชนัก ทำด้วยเหล็กเส้นบิดเป็นเกลียวต่อกันเป็นห่วง ๓ ห่วง ๒ ท่อน รูปร่างคล้ายเหล็กบังเหียนม้า ไข้เชือกป่าหรือปอเหนียวขนาดประมาณ เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ - ๒ เซนติเมตรยาว ๔ - ๕ เมตร สอดในห่วงตอนที่ตั้ท่อนเกลียวเหล็กกับห่วงรับ

เชือกอีกข้างละหวง ชายทั้งสองข้างผูกบรรจบกันสวมคอข้างสำหรับให้หมอข้างซึ่งคือ
ข้างอาศัยหัวแม่เท้า สอดคืบเชือกหนักเป็นหลักมันไม่ให้พลัดตกเมื่อข้างวิ่งไล่ตาม
ข้างป่า หนักจึงมีประโยชน์เช่นเดียวกับโคลนที่อานม้า

โยง ที่ทั้งโยงเล็กและโยงใหญ่ ทำด้วยหนังบิดเป็นเกลียว ๒ - ๓ เส้นสำหรับให้
ผูกเชื่อมต่อผูกติดหรือมัดข้าง โดยใช้โยงสวนเข้ากับขาของข้าง

สนามมุก ทำด้วยหนังเย็บเป็นถุง สำหรับใส่เครื่องกินเครื่องใช้

ไม้คันทาม เป็นไม้เนื้อแข็ง (ไม้แก่น) มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ นิ้ว ยาว
ประมาณ ๕ เมตร ที่ปลายด้านหนึ่งสำหรับหนีบเชือกหนังปะก่าที่ทำเป็นบ่วงเพื่อคล้อง
เท้าข้างป่า

ไม้งัก เป็นไม้เนื้อแข็ง รูปงอคล้ายหมอน ยาวประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ปลาย
ด้านหนึ่งเจาะรูเพื่อร้อยเชือก สำหรับผูกข้อมือของควาญข้างไม่ให้หลุดเป็นเครื่องมือ
ของตำแหน่งมะข้าง สำหรับไว้ตีท้ายข้างเพื่อเร่งความเร็วขณะไล่ข้างป่า

กาทรันหรือเดื่อง เป็นหวงเหล็กใหญ่และเล็กติดกัน เดื่อยสลักหางเล็กสอดไว้ใน
รูบนขอบหางใหญ่ ปลายสลักเป็นแป้นติดไว้เพื่อกันหลุด ไซเป็นหัวต่อระหว่างทามคอ
ข้างกับหางไซ เพื่อโยงทามทั้งสองที่ล้ามมัดคอข้างเคลยไว้กับต้นไม้ป้องกันไม่ให้ไซทาม
รัดคอข้าง

สะแนนเกล เป็นเขาควยตากแห้งใส่เป่าเพื่อเป็นสัญญาณระหว่างชาวภูยที่จะ
ออกไปโพนข้างจะเป่าใน ๓ โอกาสด้วยกันคือ

- โอกาสที่ออกไปคล้องข้าง หมอข้างแต่ละคนจะออกจากหมู่บ้านไปจะต้องเป่า
สะแนนเกลเพื่อแสดงว่าตนออกจากหมู่บ้านแล้ว

- โอกาสอยู่ในป่า ขณะที่หมอข้างออกไปคล้องข้างตอนกลางคืนผู้ที่อยู่ในคณะ
จะต้องเป่าเพื่อแสดงที่ตั้งของคณะ เป็นการป้องกันไม่ให้หมอข้างหลงทาง

- โอกาสออกจากป่า ภายหลังจากเสร็จจากการคล้องข้างแล้วหมอข้างจะกลับบ้าน
เมื่อพร้อมแล้วก็จะเป่าเป็นสัญญาณให้ทุกคนออกจากป่าเพื่อให้ญาติพี่น้องได้รู้ว่าพวกเขา
กลับมาแล้ว

พิธีกรรมก่อนออกจากบ้าน

เนื่องจากอาชีพการจับขังป่าเป็นงานที่เสี่ยงต่ออันตรายมาก ดังนั้น ชาวภูยผู้ประกอบอาชีพนี้จึงต้องอาศัยความกล้าหาญ และความชำนาญอย่างมาก นอกจากนี้ยังต้องอาศัยขวัญและกำลังใจจากผีปะก่า ซึ่งเชื่อกันว่าจะช่วยปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดจากอันตรายที่จะเกิดจากสัตว์ป่า ผีนางไม้ และเจ้าป่าเจ้าเขาทั้งหลาย และจะช่วยให้การจับขังป่าประสบผลสำเร็จได้ขังป่ากลับมาบ้านด้วยความปลอดภัยในการออกจับขังแต่ละครั้งนั้นจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบวิธีการควบคุมบังคับบัญชากันภายในคณะ อย่างเคร่งครัด ถ้าหากใครฝ่าฝืนอาจได้รับอันตรายถึงชีวิตได้ ซึ่งก็ปรากฏว่าเกิดขึ้นเป็นประจำ ในแต่ละคณะที่จะออกไปโพนขังจะประกอบด้วยตำแหน่งควบคุมดังนี้

- มะ คือคนที่คอยรับใช้ทุกอย่างไม่มีสิทธิ์นั่งคอขังต่อ นอกจากนั่งหลังขังต่อได้อย่างเดียว จะไม่เรียกและไม่จัดเข้าในตำแหน่งหมอขัง ซึ่งจะมีเฉพาะอยู่ ๔ ตำแหน่งเท่านั้น

- จาหรือจ่าคือบุคคลที่คล้องขังป่ายังไม่ถึง ๕ เชือกถือเป็นหมอขังใหม่ที่เพิ่งผ่านพิธีกรรมปะขีมาใหม่ๆ

- สะเดียง เป็นผู้มีความชำนาญในการควบคุมขัง และมีประสบการณ์ในการจับขังป่ามาแล้ว ๕ เชือก มีความรู้เรื่องภาษาป่า ขีขังตรงคอและทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสะดำ สะเดียงจะสูบบุหรี่ในขณะที่ขังไม่ได้ เป็นความขี้ขาย

- สะดำ หรือครุบาหรือกำลวงแกต ต้องมีความสามารถในการจับขังป่าได้ ๙ เชือก เป็นความขี้ขาย จะมีฐานะสูงขึ้นมากอีกตำแหน่งหนึ่ง

- ครุบาใหญ่หรือกำลวงพิดมีฐานะเป็นเจ้าใหญ่ในป่า ทำหน้าที่เป็นคนกลางเชื่อมระหว่างผีปะก่ากับคน เป็นหัวหน้าใหญ่ในการไปคล้องขังป่า เสมือนเทพเจ้าของชาวภูยเพราะกว่าจะได้เป็นครุบาใหญ่นั้นต้องมีผลงานในการจับขังป่ากว่า ๕๐ เชือก และจะต้องเชี่ยวชาญในการจัดพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงภาษาผีปะก่าเมื่อออกป่าด้วยกัน ครุบาใหญ่จะเป็นผู้ที่ตัดสินใจทุกอย่างในการออกจับขังและในการออกจับขังแต่ละครั้งครุบาใหญ่จะต้องจับขังให้ได้ ๑ เชือก

ก่อนที่จะออกไปจับขังป่า เจ้าของขังจะต้องงดใช้งานหนักแก่ขังของตัวเองเป็นเวลา ๑ เดือนและเลี้ยงดูให้อาหารอย่างดีเพื่อให้ขังแข็งแรงพอที่จะปะทะกับขังป่าได้

ชาวภูยเชื่อถือเรื่องโชคลาง ก่อนจะออกไปโพนขังทุกครั้งจึงต้องทำพิธีก่อน พวกเขาเชื่อว่า พิธีกรรมที่ทำอย่างถูกต้องจะช่วยให้การโพนขังสำเร็จได้ดี ก่อนจะไปโพนขังในป่าสมัยก่อนนั้น ความขังผู้ที่จะไปโพนขังจะต้องทำหนังสือขออนุญาตจากทางราชการเสียก่อนจากนั้นจึงกลับมาทำพิธีเอาฤกษ์ยามจากศาลปะกำ

พิธีกรรมจะเริ่มต้นที่ศาลปะกำ เพื่อแจ้งให้ผีปะกำและครูปะกำทราบว่าพวกเขาจะออกไปโพนขังในป่าขอให้ครูปะกำและผีปะกำ อำนวยโชคและดูแลรักษาพวกเขาให้พ้นจากภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นในป่า ในพิธีจะประกอบด้วยครุบาใหญ่ หมอสะต่าสะเดียง จาและมะรุมทั้งหมดขังคนอื่น ๆ และญาติพี่น้องมานั่งล้อมรอบในพิธี

เครื่องเซ่นสรวงผีปะกำประกอบด้วย

- หัวหมู ๑ หัว และเครื่องในหมูทุกชนิด ถ้าไม่มีหมูอาจใช้เบ็ดดัมแทนก็ได้
- ไก่ต้ม ๑ ตัว
- เหล้าขาว ๑ ขวด
- กรวยใบตอง ๕ กรวยเอาดอกไม้เสียบในกรวยถ้าไม่มีดอกไม้ใช้ยอดปึกไก่อต้

หรือยอดหมอนแทน

- เทียน ๑ คู่
- หมาก ๒ คำ
- บุหรี่ ๒ มวน
- ข้าวสวย ๑ จาน
- แอง ๑ ถ้วย
- ขมิ้นผง
- น้ำปล่า ๑ ชัน
- ด้ายผูกแขนใช้ด้ายดำและด้ายแดง

เมื่อเริ่มพิธี ครูบาใหญ่และหมอสวดคำจะยกเครื่องเช่นถวายเป็นประจำ จุดเทียน บูชาอธิษฐานและเสี่ยงทายการเดินทาง โดยยกโกศัมที่นำมาเช่นขึ้นแล้วพูดว่า "พวกข้าจะไปคล้องช้างคราวนี้จะได้อหรือไม่ ถ้าไปได้ขอให้หัวโกเป็นสีขาวตลอดและให้ คางโกปกติเรียบร้อยถ้าไม่ได้ขอให้หัวโกนั้นฟกช้ำดำเขียวและคางโกงุ้มผายปากเข้า หาคอ" เมื่ออธิษฐานแล้วก็จะรินเหล้าเทใส่แก้วอัญเชิญผีประจำเสวย แล้วหยิบหัวโกมา ฉีกดูกระดูกคางโก ถ้าหัวโกเป็นสีเขียวคล้ำก็แสดงว่าลงไม่ดีห้ามออกไปไหนข้าง ถ้า ไปอาจจะมีอันตรายได้ถ้าหัวโกสีขาวเป็นปกติไปคราวนี้ก็จะประสบแต่โชคดี พิธีนี้เรียก ว่า "พิธีถอดกระดูกคางโก"

เมื่อการเช่นสรวมผีประจำเสร็จสิ้นลง ครูบาใหญ่จะยกหนึ่งประจำจากศาลลงมา วางบนหลังข้างต่อ ข้างต่อทุกเชือกจะต้องมีหมอล้างซึ่งคือล้าง มะจะซึ่งท้ายข้าง กลาง หลังข้างจะปูหนังรองหลังข้างหลายๆผืน ม้วนหลังประจำเป็น สองวง วางทับไว้บนหนัง ข้างผูกไม้คั่นจามไว้ข้างๆ ริมบั้งประจำ ผูกไม้กติดกับหนังประจำ เตรียมเสียบอาหาร ยารักษาโรคซึ่งแต่ก่อนจะเป็นสมุนไพรต่าง ๆ ภาชนะต่าง ๆ ที่จำเป็นผูกไว้ข้างหลังข้าง เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้วหมอล้างทุกคนจะลาญาติพี่น้องแล้วเข้าขบวนเพื่อออกเดินทาง พร้อมกับเป่าสแนงแกลเป็นสัญญาณการออกเดินทาง ตามฤกษ์ยามที่ครูบาใหญ่เป็นผู้ กำหนด

ภาษาผีประจำ

ภาษาผีประจำนั้นเป็นสาขาย่อยของคชศาสตร์ เป็นภาษาที่ชาวภูไทใช้ในพิธีกรรม การเช่นผีประจำและใช้สื่อสารระหว่างออกล่าช้างป่า ชาวภูไทเคารพนับถือผีประจำเป็นเจ้าของชีวิตของตนโดยมีตัวแทนของผีประจำเป็นหัวหน้าปกครองอยู่ คือ ถ้าหลงป่าหรือครูบา ใหญ่ผู้นั้นเอง บนเส้นทางชีวิตของชาวภูไคนักโพนร้างจะเต็มไปด้วยคาถาอาคมเครื่อง ลางของคลัง เวทย์มนต์คาถาต่างถูกนำออกมาใช้อย่างมากมายโดยเก็บไว้ในชายพกผ้า ไหมจิตพื้นสีแดงคาดเอว แต่สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสาขาย่อยของผีประจำเท่านั้น คือผีประจำ เป็นศูนย์รวมของเวทย์มนต์คาถา เป็นผีประจำวังมดซึ่งมีอำนาจทำให้ช้างป่าลด ความร้ายป่าเถื่อนลงเหลือแต่ความหลงไหลในผีประจำ มีความศักดิ์สิทธิ์ทำให้ชีวิตของ สิ่งที่เกี่ยวข้องเจริญรุ่งเรือง

เชือกปะกำเป็นเชือกที่ใช้สำหรับคล้องช้าง ทำจากหนังวัวหนังควายบิดเป็นเกลียวตากแดดเอาไว้ประมาณ ๑๕ วันให้น้ำมันในหนังนั้นแห้งสนิท เดิมทำจากเถาว์วัลย์ เชือกนี้จะต้องผ่านพิธี ประจุปะกำ จากกลุ่มหมอช้าง ๕ คน มีครูบาใหญ่เป็นประธาน เส้นหนึ่งจะมีความยาวประมาณ ๕๐ - ๘๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ นิ้วเศษ ไข้รวมกันพันเกี่ยวกัน ๓ - ๕ เส้น จึงจะเป็นเชือกปะกำหรือบ่วงมาศ

ภาษาผีปะกำที่ใช้ท่องสวด ถือเป็นภาษาพิเศษของชาวญ้ออาจึง ไข้สื่อสารกันระหว่างเข่าป่าไปโพนช้าง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาษาป่า มีความแตกต่างจากภาษาที่ชาวญ้อใช้ในชีวิตประจำวันเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ไม่ควรนำมาพูดเล่นในยามที่ออกจากป่ามาแล้ว นักภาษาศาสตร์สันนิษฐานว่าน่าจะมีที่มาจากภาษาเขมรโบราณ จึงมีรากศัพท์ของบาลีและสันสกฤตปนอยู่ ซึ่งชาวญ้ออาจึงเชื่อว่าเทพเจ้าประทานภาษานี้มาให้เขาใช้ในป่าเพื่อโพนช้าง

ตัวอย่างภาษาผีปะกำที่ใช้ท่องสวด

ญูกอี่เดมาอยู่ทามท่ายค่างมากะลงวัดไหวโบแจงกตสะลา ต้องท่อง ๓ ครั้ง คือ ก่อนรับประทานอาหารต้องเอาข้าว พริก เกลือ ไปเช่นสรวงผีปะกำทุกครั้ง และบริกรรมคาถาด้วยประโยคข้างต้น

คำต่างๆในภาษาผีปะกำเช่น

เขวียะกรวด	แปลว่า	กินข้าว
กกสลาพลาพู	แปลว่า	ต้นพู่
เทวะด้า	แปลว่า	ช้างป่า
โทบ	แปลว่า	พ่อ
ด้าแรก	แปลว่า	แม่
ลองจาว	แปลว่า	ห้วย
โง่ล	แปลว่า	ภูเขา

จาว	แปลว่า	น้ำฝน
มาละเซา	แปลว่า	วัวป่า

ตัวแทนของผีประจำในการทำพิธีต่างๆซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ ภาษาญายเรียกว่า ครุบาใหญ่ ภาษาผีประจำเรียกว่า กาลวงพืด และขณะเป็นประธานนั่งทำพิธี เรียกว่า ประชัญญ โดยยกขบวนออกไปตั้งอยู่ ณ จุดหนึ่งนอกบ้าน ตามวันเวลาของฤกษ์ เพื่อ ระดมพลพรรค เพราะแต่ละคนจะออกตามฤกษ์ไม่ตรงกัน

โรงเรียนผีประจำ เป็นเรือนสร้างด้วยเสา ๔ ต้นทำจากเสาไม้มะค่า สูง ๕ ฟุต ตั้งอยู่หน้าบ้านหม้อข้าง มีกฤตคามหรือถอนหรือซ่อมแซมใดๆ ภายในโรงเรียนผีประจำจะ วางหมอนเล็กๆ ๑ ใบสำหรับประดิษฐานผีประจำ กรวยขัน ๕ หนึ่งชุดและแก้วน้ำ ๑ ใบ เชือกประจำขาคใหญ่ ปลูก ๒ วงสำหรับรวบขาหน้าทั้ง ๒ ข้าง ๑ วงและสำหรับ รวบขาลังของข้างทั้ง ๒ ข้างอีก ๑ วง

โรงเรียนประจำจะมีเฮ้ง ซึ่งเป็นผีอีกระดับหนึ่งที่ต่ำกว่าผีประจำ เช่น เฮ้งครู เฮ้งมุดมิด สิ่งสถิตย์อยู่ด้วย แต่โรงเรียนมักจะอยู่เดี่ยวที่บ้าน เวลามาว่าสาวกูดแต่งงาน ก็จะมีผีประจำก่อนแล้วจึงไปเฮ้งเฮ้งบนบ้าน

พิธีกรรมและการวางตัวบุคคล

การใช้หลักเหตุผลเพื่อเชื่อมโยงตัวแปรต่างๆให้เกิดมโนทัศน์ในแต่ละเรื่องนั้น ป รากฐานในพิธีกรรมและข้อห้ามต่างๆ นอกจากนี้การกำหนดตำแหน่งวางตัวบุคคลเป็น หน่วยหนึ่งในวิชาคชศาสตร์ที่พวกเขาออกป่าทุกคนจะต้องตระหนักและยอมรับเพราะเป้าหมายสำคัญคือการจับข้างให้ได้

เมื่อรวมพลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็จะให้ทุกคนสารภาพบาป ผู้ใดทำผิดอะไรที่ ไทน์เมื่อไร ก็ต้องสารภาพให้หมด เพื่อกาลวงพืด(ประชัญญ)ผู้เป็นประธานในพิธี จะได้ กระทำพิธีชำระล้างให้หมดเพื่อเป็นคนบริสุทธิ์ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง เรียกว่า พิธีประสะ พิธีนี้จะทำกันริมหนองน้ำ ครึ่งเสร็จพิธีผู้สารภาพบาปจะต้องกระโดดลงน้ำให้ เสียงดังโครม พร้อมกับตะโกนว่า " โย้ย บัว บัว ลอย ลอย " คือบริสุทธิ์สะอาดแล้ว

จากนั้นกำลวงพีตก็จะสอบถามความสามารถของแต่ละคน เพื่อเข้ารับการทำพิธี ประสิทธิ์ให้เป็นหมอช่าง

พิธีประสิทธิ์

คือกระบวนการแต่งตั้งให้ลูกน้องหรือคนรับใช้ของหมอช่างได้เลื่อนขั้นเป็นหมอช่าง โดยผู้เข้ารับการทำพิธีจะขี่ช้างต่อมากล้องช้างบ้านซึ่งจะถูกสมมติให้เป็นช้างป่าวนซ้ายรอบศาล ๓ รอบ แล้วเข้ารับการประพรมน้ำมันดีผีปะกำ แล้วมีกำลวงพีตสวดคาถาผีปะกำตลอดกระบวนการ เสร็จพิธีก็จะนับคนนั้นเป็นหมอช่าง

พิธีขรวดช้างหรือประสะเทวะดำ เป็นศัพท์เฉพาะในภาษาผีปะกำ เป็นพิธีอัญเชิญผีนางนางไม้ผีป่าผีตัง ทั้งหลายออกจากช้างป่าหรือเทวะดำ หลังจากที่ยับได้แล้ว เพื่อชำระสิ่งไม่ดีทั้งหลายออกจากตัวช่าง ให้ช่างกลายเป็นช่างบ้านคือเป็นอาชีพ และเข้ามาอยู่ในความครอบครองของผีปะกำ จะมีการบริกรรมคาถาภาษาผีปะกำ หากฤษู้คู่คำหนีของช่างแล้วทำพิธี ประสะให้

พิธีลาปะกำ จะทำในช่วงที่จะยกพลกลับมักจะทำตรงที่พันป่าช่างมาแล้วโดยกำลวงพีตจะเป่าสแนงแกลและรำยมนต์เป็นภาษาผีปะกำ บอกกล่าวต่อเทพยดา เทพอารักษ์ ผีป่า ผีเขา ว่าครและพรรคพวกเสร็จภารกิจแล้ว จะพากันกลับ พร้อมกับกล่าวสรรเสริญบุญคุณอันยิ่งใหญ่ของผีปะกำ เสร็จพิธีกำลวงพีตและคณะก็จะถอดเครื่องกลางของขลังออกจากเขา

ชาวภูยจะมีการสรรหาและจัดวางบุคคลเข้าตำแหน่ง โดยยึดถือความสามารถเป็นประการสำคัญ รองลงมาคือ ความอาวุโส เบนหมอช่างจะมีตำแหน่งลดหลั่นกันอย่างเป็นระบบหรือแม้แต่สตรีที่อยู่บ้านก็จะถูกเรียกชื่อตามภาระในแต่ละช่วงชีวิต

การวัดคนที่ความสามารถจะเห็นได้ชัดจากการประกาศตำแหน่งหมอช่างก่อนวันออกเดินทาง ๑ วันโดยกำลวงพีตจะเป็นผู้ประกาศและจัดตำแหน่งใหม่ทุกครั้งที่จะออกเดินทาง บทบาทหน้าที่ของแต่ละคนที่ได้รับก็ตั้งทำกันอย่างเคร่งครัด และกำลวงพีตก็จะเป็นผู้บริหารที่เคร่งครัดและเข้มงวดในเรื่องข้อห้ามต่าง ๆ

เมื่อถึงฤกษ์เคลื่อนขบวน กำลวงพีธจะเป็นสเนงแกลเสียงดังไปทั้งหมู่บ้าน ก้องกังวาลไปหลายสิบกิโลเมตร สเนงแกลทำจากเขาควยป่า เจาะรูตรงกลางไข่มุ่ไม่ทำล้นอุดด้วยชัน ปลายแหลมถูกตัดให้เป็นรูเล็กๆ แกะสลักเป็นชั้นๆ ๒ - ๓ วง ป้องกันการสิ้นหรือรูดของนิ้วมือเวลาจับเปิดเปิดบังคับเสียง เป่าได้ทำนองเดียว เพื่อเป็นการประโคนภูติผี หรือเป็นสัญญาณให้รู้ว่าอยู่ที่ใดในป่า รวมทั้งเป่าเป็นสัญญาณเวลากลับเข้าหมู่บ้าน ให้คนทางบ้านรู้ว่าได้ข่างมา จะได้เตรียมก่อไฟต้มน้ำเตรียมข้าวปลาอาหารและวัสดุอื่นๆ สำหรับหมอข่างนอกจากนี้อาจไขเป่าตอนพิธีสาปะกำ หลังจากที่จับข่างและพาออกมาพ้นป่าแล้ว

เครื่องแต่งกายของหมอข่าง

พวกมะและหมอข่างระดับจาไม่มีสิทธิ์สวมเสื้อ จะให้นุ่งผ้าเดี๋ยวมินเดียว ส่วนหมอข่างระดับที่ ๑ - ๓ จะนุ่งผ้าไหมใจกระเบน ท้ามมีลวดลาย สวมเสื้อหรือมีผ้าขาวม้าเบี่ยงสองผืน มีหัวขิ้นลายขีดห่อเครื่องกลางของขลังคาดเอว นิยมใช้ห่วงสำริดหรือห่วงเขาสัตว์หรือเถาว์ล้วยประดับที่เอว หรือผูกเชือกพาดไหล่ โดยเชื่อว่าห่วงหรือวงเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์แห่งความโชคดี ซึ่งเมื่อพบข่างป่าแล้ว แม้ข่างตัวนั้นหลุ่ครอดไปก็จะต้องวนเวียนกลับมาอีก แต่ทั้งหมดนี้มีข้อห้ามว่าจะต้องสวมชุดเดียวตลอดงานจนกว่าจะกลับถึงบ้าน

เรียนรู้ที่จะอยู่กับข่าง

ทุกคนในบ้านจะต้องเรียนรู้ว่าสัตว์ชนิดใดที่ข่างไม่ชอบและสัตว์อะไรที่เป็นข้อห้ามสำหรับคนและข่าง เช่นห้ามรับประทานกระต่ายโดยเด็ดขาดมิฉะนั้นจะจับข่างไม่ได้หรือไม่ ข่างที่ได้มาก็อาจหลุ่หนีไป ต้องเรียนรู้วิถีชีวิตข่างในป่า แล้วจำลองสภาพธรรมชาติบางอย่างมาสร้างเป็นสิ่งแวดล้อมแก่ข่าง ชาวภูยจะจัดให้ข่างนอนหน้าบ้าน โดยทำเนินดินไว้ให้ข่างนอนแทนหมอน มีโซ่ล้ามติดกับเสาไม่ให้ข่างเดินไปกินข้าวในยุ้ง มีดอกกวักดอกควายอยู่ข่างๆ เพื่อให้ข่างรู้ว่าตัวเองมีเพื่อนนอนอยู่ด้วย

หลังจากที่ช่างผ่านกระบวนการประสะ กลายเป็นช่างบ้านแล้ว หมอช่างต้องพยายามหัด และสอนให้ช่างเรียนรู้สภาพแวดล้อม วิธีชีวิตและวัฒนธรรมใหม่ของฐานะที่เป็นช่างบ้าน และจะจัดพิธีเรียกขวัญช่างหรือเฮาปลึง ซึ่งอาจจัดทำพร้อมกันหลายเรียกทีละเรียกก็ได้ โดยเตรียมเครื่องเช่น ไต้แก๊ ๑ ตัวต่อช่าง ๑ เรียก ขามข้าวต้ม ขึ้นหมากแแบ โดยจะต้องทำการขออนุญาตตะปะก่าก่อน แล้วนำเครื่องเช่นวางบนบ้าน เชิญหมอช่างและผู้นำพิธีมาสวด ทำนํามนต์สำหรับรดช่าง ใช้น้ำขาวคลุมหลังช่างมีคนนั่งก่ากับ ๒ คนที่หัวและท้าย ให้ช่างยืนสงบอยู่ตรงเจดียงหน้าบ้านหรือหน้าต่างบ้าน พันค้ายสายสิญจน์โยงจากเครื่องเช่นมาถึงตัวช่าง โยงเข้ากับบายศรีปากขามที่อยู่ในมือของผู้ก่ากับช่างทั้งสองคน เมื่อทำเสร็จพิธีก็จะมีค้ายสายสิญจน์ผูกรอบคอช่างและรอบหูช่างเพื่อสู้ขวัญช่าง พรหมนํามนต์ เสียงท่ายโดยคูดวงโก่หรือไซโก่ ต้มและนำมัดพลีไปลอยน้ำให้สิ่งไม่ดีลอยน้ำไปพร้อมๆมัดพลี

เวลาช่างตกมันก็จะต้องบอกผีปะก่าแล้วหาพราหมณ์มาทำพิธีสะเดาะห์เคราะห์ให้ หากช่างบางตัวสติพันเพือนก็อาจรักษาด้วยสมุนไพรหรือคาถาอาคม

พิธีกรรมเกี่ยวกับช่าง

- พิธีรับขวัญช่างเกิดใหม่ เมื่อช่างตกลูก ชาวภูยจะมีพิธีเช่นบอกผีปะก่าขอให้คุ้มครองช่างน้อยที่เกิดใหม่ให้อยู่เย็นเป็นสุข
- พิธีพรากรลูกช่างจากแม่ จะทำเมื่อลูกช่างอายุได้ ๓ ปี เพื่อนําลูกช่างมาฝึกหัดชี้ หัดทำตามคำสั่ง หัดทำงาน โดยควาญช่างให้โหรทำนายทายทัก หากฤกษ์ดีมีมงคลเพื่อให้ลูกช่างว่านอนสอนง่าย เชื้อพังไม้ดี้อและเกเร
- พิธีปะจุช่างหรือบวชช่าง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปะจิ จะทำพิธีนี้เมื่อลูกช่างอายุได้ประมาณ ๑๕ ปี เมื่อร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงเต็มที่ พร้อมทั้งจะออกไปคล้องช่างได้
- พิธีเบิกป่า เป็นการทำพิธีเพื่อบอกกล่าวเจ้าป่า เจ้าเขา โดยลากวาง ล่ากระต่าย มาต้มแล้วเอาหัว เครื่องในมาเป็นเครื่องเช่น ตัดเปลือกไม้ตั้งเป็นศาลปะก่าทำกระพวงจากใบไม้ใส่ข้าวปลาอาหาร ขอให้การคล้องช่างได้ประสบผลสำเร็จตามที่ปรารถนา

- พิธีไหว้ไฟ หมอช่างและความช่าง ถือว่ากองไฟเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับคุ้ม
ครองทุกคนไม่ว่ามีอันตราย

- พิธีโยงหรือประสะ คณะคล้องช้างเมื่อออกคล้องช้างในป่าแล้วประมาณ ๑๗ -
๑๕ วันยังคล้องช้างไม่ได้ต้องมีการสอบสวนว่าใครทำผิดและผู้ที่ทำผิดต้องสารภาพบาป

- พิธีปิดรังควานหรือประสะช้าง คือพิธีตรวจช้างว่ามีตำหนิตรงไหนบ้างที่ไม่เป็น
มงคล เช่น ตาบอด เล็บขาด ต้องทำพิธีประสะเพื่อปิดเสนียดจัญไรขับไล่สิ่งไม่เป็นสิริ
มงคลออกไป

- พิธีลาป่า กำลังพืดจะทำพิธีตั้งศาลปะกำลาเจ้าป่า เจ้าเขา พร้อมเครื่องเช่น
เป็นการลาน้ำ ลาไฟ จะมีการร้องรำทำเพลงเกี่ยวพาราสี กินอยู่หลับนอนได้อย่างอิสระ

- พิธีรับช้างเข้าบ้าน คือการรับขวัญลูกช้างที่กลับจากการคล้องช้าง โดยทำ
กระทงสามมุมจากกกกล้วย พร้อมเครื่องเช่นสังเวีย บอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขา และเช่น
บอกผีปะกำ ขอให้คุ้มครองป้องกันภัย

- พิธีจระง จะรงคือเพนียดหรือตอก เป็นพิธีรับช้างป่า โดยหมอโหรจะดูฤกษ์
ยามกำหนดวันเวลา พิธีนี้เป็นการนำช้างเข้าเพนียดเพื่อฝึกไล่ปลอกขา

- พิธีทำศพ เมื่อช้างตายลงต้องนิมนต์พระมาประกอบพิธีทางศาสนาเหมือนคน
ทุกประการ แล้วจึงฝังไว้ประมาณ ๓ - ๔ ปี ก่อนขุดกระดูกขึ้นมาทำพิธีเผาถินนิมนต์
พระมาสวดประพรมน้ำมนต์ ขอให้อริกรรมและโทษเกิดเป็นมนุษย์ในชาติต่อไป

ข้อปฏิบัติของหมอช่าง

ขณะออกไปโพนช้างหมอช่างจะมีข้อห้ามอย่างเคร่งครัดเรียกว่า การเข้าปะกำ
ใครฝ่าฝืนอาจอันตรายถึงชีวิตได้

๑. ห้ามแต่งกายสวยงาม ให้สวมเสื้อผ้าเก่าๆในสมัยก่อนห้ามสวมเสื้อ
๒. หลังจากเข้าพิธีเช่นหนึ่งปะกำแล้ว ห้ามขึ้นเรือนของตนอีก จนกว่าจะกลับ
มาจากการคล้องช้างและนำหนังปะกำมาไว้ที่โรงปะกำแล้ว
๓. ห้ามยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิงในขณะที่ออกเดินทางไปคล้องช้าง ถ้าฝ่าฝืนจะถูกเสี

กัด

๔. ห้ามใช้ผ้าขาวมาโหมกศีรษะขณะเดินทาง
๕. ต้องเคารพและเชื่อฟังหมอช่าง
๖. ต้องพูดจกกันด้วยภาษาป่าหรือภาษาผีเท่านั้น
๗. ห้ามพูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน
๘. หมอช่างอื่นๆ ต้องเข้านอนหลังครูบาใหญ่ ก่อนนอนต้องไหว้หนึ่งประก่ำและ

ครูบาอาจารย์

๙. เมื่อสูบบุหรี่ต้องบังแสงไฟไว้ จะปล่อยให้แสงไฟลอคออกมาไม่ได้
๑๐. ห้ามคล้องลูกข่างต่อติดแม่ที่วิ่งตามไปในขณะคล้องข่างป่า

ข้อปฏิบัติของภรรยาและลูกขณะอยู่บ้าน

๑. ห้ามคนอื่นมาพักบ้านโดยเด็ดขาด
๒. ห้ามคนในบ้านนั่งขวางบันไดโดยเด็ดขาด
๓. ห้ามทุกคนดัดผม ดัดเล็บ
๔. ห้ามทาขมิ้นหรือใช้เครื่องหอมประพินผิว ผัดหน้า ทาแป้ง
๕. ห้ามทวิผมและสระผม
๖. ห้ามคนในบ้านไปนอนหรือพักค้างคืนบ้านอื่นหรือที่อื่น
๗. ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือหัวหน้าครอบครัวต้องไว้มวยาว
๘. ถ้ามีคนมาเรียกไม่ว่าเวลาใดห้ามขานรับขณะอยู่บนบ้าน ให้ลงมาจากบ้าน

ก่อนจึงขานรับได้

๙. ไหว้ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสงฆ์ เทวดา ก่อนเข้านอนทุกครั้ง
๑๐. ห้ามพูดโกหกหรือดูดำหรือใช้ถ้อยคำหยาบคาย
๑๑. ห้ามนุ่งผ้าใหม่
๑๒. เวลาหุงข้าวทำครัว ห้ามซักฟืนออกมาให้ดินฟืนเข้าไปในเตา
๑๓. เวลาตัดฟืนห้ามใช้เหยียบให้ฟืนจนขาดไปเอง

พิธีเบิกไพร

หลังจากทุกคนทำพิธีปะสะเพื่อให้เป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว ครูบาใหญ่จะทำพิธีเบิกไพร เป็นการขออนุญาตเจ้าป่าเจ้าเขาก่อนจะเข้าไปจับช้าง เครื่องใช้ในพิธีมีเนื้อสัตว์ ๑ ตัว ข้าวสาร หมากพลู บุหรี่ สุรา หมอช้างจะตั้งศาลเล็กๆ ขึ้นหลังหนึ่งเอาเครื่องเช่นวาง ตั้งถวาย กล่าวคำพิธีเบิกไพรว่า "วันนี้พวกข้าพเจ้าหมอช้าง ความรู้ช้าง และช้างต่อ มาเที่ยวหาลูกช้างลูกม้าจากเจ้าป่า โดยมีของมาถวาย ขอให้ท่านไล่ไขลงช้างป่าออกมาให้ข้าพเจ้าโดยด่วน ส่วนสัตว์ร้ายต่างๆ นั้นขออย่าได้ปล่อยมารบกวนพวกข้าพเจ้าเลย"

การเช่นสรวงบูชาเจ้าป่าเจ้าดงนี้กระทำด้วยความเชื่อว่า ที่ทางในป่า เป็นที่มีเจ้าของทุกอย่างล้วนแต่มีเจ้าของทั้งสิ้น และเชื่อกันว่าเจ้าของช้างคือ อากง ซึ่งเล่ากันว่า อากง เป็นผู้เริ่มคล้องช้างหรือต่อช้างเป็นคนแรก ซึ่งควายไปต่อช้าง พอเห็นช้างป่าก็กระโดดจากหลังควายขึ้นขี่ช้าง ช้างป่าพาวิ่งหายไปโน่นป่าลึก ผู้ที่ร่วมทางไปด้วยกันช่วยกันตามหาและกู่ตะเอนเรียก อากง เอย...จะได้ยินเสียงขานรับว่า เอย... อยู่โน่นป่าลึกเข้าไปอีก แต่ตามควไม่พบดังนั้น จึงถือว่าเป็นเจ้าของป่า หมอช้างจึงต้องขอช้างจาก อากง ก่อน

เมื่อทำพิธีเบิกไพรเสร็จแล้ว ครูบาใหญ่จะพาหมอช้างไปหาที่ที่เหมาะสมเพื่อตั้งตั้งค่ายพักแรมหรือชมรม ในระหว่างนี้มีข้อปฏิบัติคือ ถ้าพบเห็นสิ่งใดแปลกประหลาดห้าม ทัก ห้ามหยอกล้อกัน ห้ามพูดคุยกันในขณะที่ยังคล้องช้าง ถ้าเห็นสิ่งใดผิดปกติให้บอกหมอเด่าทราบ การพูดคุยต้องใช้ภาษาผีปะกำหรือภาษาป่า

ครูบาใหญ่จะเช่นเจ้าป่าเจ้าเขาดลอดจนผีป่าก่อนแล้วจึงเริ่มบริกรรมพิธีให้บริเวณชมรมที่พักศักดิ์สิทธิ์ และจัดถอกองไฟศักดิ์สิทธิ์หรือกองกำพวด ไม้ประจำ ๓ กองคือ จุดไม้ข้างขวาชมรม ๑ กองเรียกว่า กำพวดสดำ จุดไม้ข้างซ้ายชมรม ๑ กองเรียกว่า กำพวดเสด็จ กองไฟทั้ง ๓ กองนี้ถือว่าเมื่อจะออกจากชมรมไปไหน ก็จะต้องไหว้ถากองไฟนี้ก่อน มิฉะนั้นอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ตนเองและคณะได้

กองไฟศักดิ์สิทธิ์ด้านซ้ายและขวานั้น ห้ามใช้ประโยชน์อื่นทั้งสิ้น ถือว่าเป็นกองไฟที่เข้ากรรมสำหรับเคารพสักการะเท่านั้น ส่วนกองไฟหน้าชมรมหรือกำพวงเชิง ใช้ประโยชน์อื่นๆ ได้ เช่น หุงต้ม ประกอบอาหาร จุดบุหรี่ กองไฟทั้งสามกองนี้จะจุดให้ลุกตลอดเวลากว่าถากองช้างครั้งนั้นจะสิ้นผู้คล้อง

วิถีปกครองของคณะหมอซำง

หมอซำงมีศักดิ์ฐานะในกลุ่มไม่เหมือนกันดังนั้นสิทธิต่าง ๆ ก็ไม่เหมือนกันด้วย เวลาที่อยู่ในป่าครูบาใหญ่จะปกครองคณะหมอซำงโดยแบ่งเป็นชมรมย่อยๆ ในแต่ละชมรมจะมีหมอใหญ่หมอสะคำ สะเคียง จาและมะ ความซำง ครูบาใหญ่จะมอบหมายให้ปกครองและบังคับกันตามลำดับชั้น แต่ละชมรมหรือจมนมนั้นจะสร้างที่พักของตนตามโคนต้นไม้ต่างๆ อาจหาไม้ไผ่มาทำเพิงง่ายๆ หลังคามุงด้วยหญ้า ตอนกลางคืนจะนำหนังปะก่ามาวางไว้บนหัวนอนด้านที่หันศีรษะออกไปเสมอ และเก็บอุปกรณ์เครื่องใช้ผูกข้างต่อไว้กับต้นไม้บริเวณชมรม ส่วนเพิงของครูบาใหญ่จะจัดสร้างไว้ด้านหน้าบริเวณทางเข้าชมรมและทุกชมรมจะมีกฎเกณฑ์บังคับเคร่งครัดมาก

- ทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟังและคอยรับใช้ครูบาใหญ่ให้ได้รับความสะดวกสบายทุกเวลาให้ครูบาใหญ่นอนก่อนแล้วทุกคนจึงนอนได้

- สะคำ จะทำหน้าที่หัวหน้าชมรมเล็กๆ จะมีสิทธิพิเศษซึ่งลูกน้องในชมรมจะต้องเชื่อฟังและรับใช้หมอสะคำเช่นเดียวกับครูบาใหญ่

- เวลารับประทานอาหาร ต้องให้หัวหน้าเริ่มรับประทานอาหารก่อน ลูกน้องจึงรับประทานอาหารตามได้

- เวลานอน สะค่านอนข้างขวา สะเคียงนอนข้างซ้าย จาและมะนอนด้านปลายเท้า สะคำจะต้องเป็นผู้ล้มตัวลงนอนก่อนคนอื่นจึงนอนได้

ตามรอยซำง

ถ้าซำงยกวงสูดอากาศต่ำๆ หมายความว่าซำงป่าอยู่ใกล้มากแล้ว

ถ้าซำงด้อยกวงขึ้นไปทางไหน แสดงว่าซำงป่าอยู่ในทิศทางนั้น และต้องไล่ซำงไปทางนั้นและที่สำคัญต้องเข้าทางได้ลม

ในขณะนั้นต้องเงียบและไม่สูบบุหรี่ หากพบซำงป่าในเขตป่าโปร่งเวลากลางวันก็เริ่มลงมือคล้องได้เลย แต่หากเป็นป่าทึบต้องรออยู่ห่างๆ จนกว่าซำงป่าจะออกมาหา กินตามป่าโปร่งเสียก่อน

เมื่อคล้องข้งป่าได้แล้ว หมอและมะ จะต้องช่วยกันเปลี่ยนเครื่องผูกข้งเชลยใหม่ โดยใช้ข้งต่อ ๒ เชือกขนานข้งข้งเชลยที่จับได้ เอาทามที่เตรียมไว้มาสวมคอข้งเชลยที่จับได้ โดยทามที่เตรียมมาสวมคอข้งเชลยทามหนึ่ง มัดติดกับไม้ทามหนึ่ง มีสายเชือกหนังขนาดใหญ่หรือโซ่ ล่ามติดระหว่างทามทั้งสองเป็นการผูกเชลยไว้กับต้นไม้แล้วจึงปลดบ่วงมาศหรือเชือกประจำออกจากเท้าข้งเชลย

ข้งเชลยจะต้องผูกเอาไว้ให้อุดน้ำอดข้าว ๑ วัน ๑ คืน เพื่อให้อ่อนกำลังและลดความดีดอง จากนั้นหมอข้งจึงนำข้งต่อไปเทียบแล้วแก้ทามจากต้นไม้มาล่ามติดกับคอข้งต่อ แล้วจึงย้ายไปผูกกับต้นไม้ที่ใช่เป็นหลักผูกข้ง พยายามยั่วให้ข้งเชลยโกรธเพื่อให้ทามรัดคอจนได้รับบาดเจ็บ ไม่กล้าดิ้นแรงอีกเป็นการปราบข้งป่าให้เชื่องและกลัวตัวเอง

เมื่อได้ข้งป่ามาแล้วครุบาใหญ่จะต้องทำพิธี ประสะข้ง เพื่อปัดรังควานไล่ผีป่าที่เรียกกันว่า มะเร็งกงเวียร ออกจากตัวข้งป่าโดยใช้กิ่งไม้หรือผ้าขาวมาปัดที่หลังข้งเชลย บริกรรมคาถาและเสกน้ำมนต์ไปรดข้ง

และเมื่อได้เวลาสมควรแล้ว ก็จะเดินทางกลับบ้าน ครุบาใหญ่จะเป็นผู้หาฤกษ์เพื่อปล่อยหมอข้งออกจาก การเข้าประจำ โดยครุบาใหญ่จะต้องทำพิธีรายมนต์ บอกล่าวกับเทพยดา ผีป่า ผีตงว่าตนและหมอข้งเสร็จสิ้นภารกิจแล้วจะพากันกลับบ้านมีการกล่าวสรรเสริญเทพยดาพร้อมทั้งบอกว่าจะกลับมาอีกในคราวหน้า และเมื่อเดินทางมาถึงใกล้ๆหมู่บ้านแล้วหมอข้งก็จะเป่าสะแนงแกล เป็นสัญญาณให้ทางบ้านรู้ตัวเพื่อจะได้ออกไปต้อนรับหมอข้ง และจะผูกข้งเชลยไว้นอกบ้านและนำข้งต่อและหนังประจำเข้าไปในหมู่บ้าน นำหนังประจำไปเก็บที่ศาลประจำทำพิธีขอขอบคุณผีประจำ ครุบาใหญ่จะเอาดาบมาผูกข้อมือเรียกขวัญหมอข้งทุกคน แล้วจึงแยกย้ายไปพักผ่อน ส่วนใหญ่จะจัดงานเลี้ยงต้อนรับ

บทบาทของศูนย์ช่างในปัจจุบัน

นับตั้งแต่คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติตามที่องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว(ททท.)นำเสนอไปในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕ กำหนดให้งานแสดงช่างที่จังหวัดสุรินทร์เป็นงานประจำปีของชาติ จึงทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านตากกลางซึ่งคือชาวภูยกุญเลี้ยงช่างได้เปลี่ยนไปทันที

นับเนื่องจากพ.ศ. ๒๕๐๕ รูปแบบงานช่างมีความแน่นอนชัดเจนขึ้น และได้มีการกำหนดวันแสดงของช่างให้ตายตัวลงไปเป็นวันเสาร์และอาทิตย์ สัปดาห์ที่สามของเดือนพฤศจิกายนทุกปี

งานช่างสุรินทร์มีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านช่างอย่างแยกกันไม่ออก และหมู่บ้านก็เกิดขึ้นได้ก็เพราะชุมชนชาวภูยกุญ การจัดงานได้นำช่างจากชาวภูยกุญในเขตตำบลกะโพ อำเภอท่าตูมของจังหวัดสุรินทร์ มาแสดงรายได้จากการนำช่างไปแสดงในเวลา ๒ วันของงานและจากนักท่องเที่ยวขอขึ้นช่างโดยนั่งบนสัปดาห์หรือแหงหลังจากเสร็จสิ้นการแสดงในแต่ละวัน กำหนดเวลาเอาไว้อีก ๖ โมงเข้าไปจนถึงเที่ยง รายได้ที่ชาวภูยกุญนำช่างเข้าร่วมแสดงตกประมาณ ๑,๐๐๐ บาทต่อเหือกในขณะที่เงินเข้าทางจังหวัดรวมล้านกว่าบาท

เมื่อหมดจากงานช่าง ชาวภูยกุญต้องกลับไปดำรงชีวิตอับเฉาอยู่ได้วังวนของความอับจนต่อไป บางรายก็หารายได้จากการทำงานเครื่องรางที่ทำจากหางช่าง รวมทั้งช่างแกะสลักออกเรขายในขณะนี้ปัจจุบันนี้ งานช่างที่จังหวัดสุรินทร์เริ่มไม่เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร เพราะมีงานแสดงช่างที่จังหวัดชัยภูมิ เริ่มออกแสดงด้วย ในขณะที่เดียวกับที่มีกลุ่มบุคคลที่เล็งเห็นผลประโยชน์จากการแสดงของช่าง เข้าไปมีอิทธิพลเหนือชาวภูยกุญในหมู่บ้าน บางรายกว้านซื้อช่างของชาวภูยกุญเพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเอง แล้วให้ชาวภูยกุญเจ้าของช่างเดิมทำหน้าที่ดูแลช่างเหิกนั้นต่อไป

เคยมีความพยายามที่จะช่วยเหลือชาวภูยกุญและส่งเสริมการเลี้ยงช่าง โดยสุษะ กิ่งมณี เป็นหนึ่งในผู้ที่กระตุ้นให้เกิดมีการตั้งหมู่บ้านช่างขึ้นมา และต่อมาทางราชการก็ได้ยกหมู่บ้านตากกลาง ตำบลกะโพแห่งนี้ขึ้นมาเป็นหมู่บ้านช่าง ให้เป็นศูนย์กลางการเลี้ยงช่างของชาวภูยกุญ ถึงแม้ว่าบ้านตากกลางจะไม่ไต่กันเดียวที่เลี้ยงช่าง แต่ข้อได้เปรียบ

ของบ้านตากกลางก็คือมีบริเวณทุ่งกว้างทางทิศเหนือจรดกับแม่น้ำมูล ซึ่งก็คือบริเวณ
วังทะเล ตรงนั้นได้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้สร้างศาลาพักผ่อน เรือนขึ้นนั่งข้าง และ
ห้องสุขาไว้บริการนักท่องเที่ยวที่คาดการณ์กันว่า จะเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านกันมาก
มาย

แต่แล้วทุกอย่างก็เหมือนถูกทำให้หยุดนิ่ง หมู่บ้านตากกลางได้รับทุนพัฒนาจาก
หลาย ๆ หน่วยงานที่พยายามเข้าไปช่วยเหลือ โดยมีศูนย์ศึกษาตั้งขึ้นกลางหมู่บ้าน
บริเวณที่เคยใช้เป็นทุ่งโล่งของข้างและหมอข้างก่อนออกเดินทางไปไหนข้างมาก่อน
การตั้งหมู่บ้านข้างขึ้นมา นับเป็นการริเริ่มที่ดี แต่ขาดการสานต่อ สิ่งนี้เองที่ทำให้
ชีวิตของชาวบ้านตากกลางส่วนใหญ่ มีความหวังอยู่ที่สักวันหนึ่ง หมู่บ้านของเขาจะ
ได้รับการพัฒนาออกไปมากกว่านี้และจะรองรับนักท่องเที่ยวได้มากขึ้นกว่าเดิม

ในความเป็นจริงแล้ว ข้างไม่สามารถจะอยู่ในหมู่บ้านได้อย่างถาวรอีกต่อไป
เพราะบริเวณพื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้านจำนวนกว่า ๘,๐๐๐ ไร่กลับกลายเป็นพื้นที่
ป่ายูคาลิปตัสด้วยการได้สัมปทานของนายทุนจากข้างนอก ข้างจำนวน ๒๐๐ เชือกจึง
ไม่สามารถหาอาหารกินได้อย่างเพียงพอ เพราะข้างต่อหนึ่งเชือกต้องการอาหารต่อวัน
ถึงร้อยละ ๑๐ ของน้ำหนักตัว ข้างเชือกใหญ่ต้องการอาหารประมาณ ๓,๐๐๐ กิโลกรัม
ต่อวัน ในปัจจุบันข้างพลายทองใบของผู้ใหญ่ดา จงใจงามซึ่งเป็นข้างพลายที่มีน้ำหนัก
ถึง ๖ ตันอายุ ๓๐ ปีได้รับรางวัลข้างที่สมบูรณ์สวยงามที่ห้างสรรพสินค้าเมเจอร์
ซีนีเพล็กซ์ รัชดา และยังได้เป็นพรีเซนเตอร์โฆษณาเบียร์ยี่ห้อหนึ่งของไทย ต้องเสียค่า
ใช้จ่ายในการซื้อกล้วยหอมที่ไม่สวยแล้วให้กินถึงวันละ ๓,๐๐๐ บาท(สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่
ดา จงใจงาม)ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ ชาวภูยอาจจึงไม่สามารถเรียกร้องเอาจากใครได้ นอก
จากต้องตั้งหน้าหาอาหารให้ข้างของเขากินต่อไป เพราะข้างกับชาวภูยถือเป็นเสมือน
หนึ่งญาติพี่น้องกันเมื่อข้างอดคนก็ต้องอดตามไปด้วย และด้วยเหตุนี้เอง ที่ทำให้ชาว
ภูยส่วนใหญ่ตัดสินใจพาข้างของตัวเองเดินทางรอนเร่ออกนอกหมู่บ้าน เพื่อเผชิญโชคและ
หาอาหารประทังชีวิตทั้งคนและข้าง แต่ปัจจุบันปัญหาข้างเร่รอนในเขตจังหวัดกรุงเทพฯ
ก่อให้เกิดความวุ่นวายถึงปัญหาที่มากมาย และเกิดมูลนิธิต่าง ๆ ที่ยื่นมือเข้ามาช่วย
เหลือข้างที่เดือดร้อน เพราะจำนวนชาวภูยและข้างที่อพยพเข้ามาหากินในเขตกรุงเทพฯ
ช่วงปี ๒๕๔๐ - ๒๕๔๒ นั้นได้กระจายตัวกันอยู่ประมาณ ๕ แห่งด้วยกันคือ ละแวก

งามวงศ์วานซอย ๑๔ รังสิต พระราม๙ บางนา และบางพลัด จำนวนข้างบ้านเท่าที่สำรวจได้ในปัจจุบันมีอยู่ ๒,๗๐๐ เชือก ทุกปีข้างจะล้มไปประมาณ ๒๐๐ เชือก ข้างที่มีอยู่ในปัจจุบันอาจเป็นประเภทได้ดังนี้

- ข้างทำงานป่าไม้
- ข้างตามแหล่งท่องเที่ยว
- ข้างเรื่อน

ซึ่งจำนวนข้างเรื่อนเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครมีอยู่ประมาณ ๕๐ เชือกต่อครั้งแต่จำนวนข้างเรื่อนที่เข้าออกในเขตกรุงเทพฯอยู่เป็นประจำประมาณ ๓๐๐ เชือก

เมื่อข้างเดินทางเข้ามาหาถิ่นร่วมกับความชุ่มชื้นในเขตกรุงเทพมหานครแล้ว จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของข้างและคนแน่นอน คนเราอาจจะมีภูมิคุ้มกันที่ดีกว่าข้าง แต่สำหรับข้างแล้วมีปอดที่ใหญ่กว่า เมื่อเข้ามาสูดไอเสียของรถยนต์ในเมือง อาจจะมีความเสี่ยงที่จะเป็นวัณโรคได้ง่าย รวมทั้งการสะท้อนของกระจกต่าง ๆ จะทำให้ข้างตาบอดได้ง่าย สังเกตได้จากเมื่อข้างเดินอยู่ตามถนนในกรุงเทพฯแล้วจะมีน้ำตาไหลอยู่ตลอดเวลา จากกรณีนี้เองที่ส่งผลให้อายุของของข้างที่เรื่อนสั้นกว่าข้างทั่วไป เพราะลูกข้างที่ไม่ได้กินนมแม่จะมีอายุสั้นกว่าข้างอื่น ๆ คือจะมีช่วงอายุไม่เกิน ๑๐ ปีเท่านั้น

ปัจจุบันมีกระแสข่าวจะจัดที่ทำกินให้กับข้างและคนใหม่ละแวกจังหวัดบุรีรัมย์ นิล มะลิงามชายชาวกูยที่ออกเรื่อนเผชิญโชคกับข้างคูใจของเขาในกรุงเทพฯ เมื่อดใจว่า หากบ้านตากกลางถิ่นเกิดของเขาเป็นอย่างลำบากก็จะดีมาก พวกเขาจะอยู่กันได้ ไม่เดือดร้อน ถ้าเลือกได้เขาก็อยากจะทำบ้านเกิดของตัวเอง เพราะเมื่อ ๘ ปีที่ผ่านมา นพื้นที่ป่าสาธารณะของหมู่บ้านเขายังอุดมสมบูรณ์อยู่ไม่เหมือนตอนนี้ที่กลายเป็นพื้นที่ปลูกยูคาลิปตัสไปหมดแล้ว หากทางราชการจะอพยพให้ข้างของพวกเขาไปอยู่ที่ลำบากก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก เพราะในระยะยาวแล้ว นิล มะลิงามคิดถึงลูกหลานชาวกูยที่ตากกลางจะอยู่กันอย่างไร ไม่มีการศึกษา หมู่บ้านแห้งแล้ง เมื่อเขามาอยู่ที่กรุงเทพฯก็จะได้โดนเทศกิจไล่จับ บังคับให้เขาลงจากหลังข้าง ซึ่งเป็นไปไม่ได้เพราะข้างต้องมีคนคุมอยู่บนหลังตลอดเวลา

การให้ประโยชน์จากช่าง

แต่เดิมการนำช่างป่ามาฝึกให้ช่างและฝึกให้ทำงานเมื่อช่างก็สามารถทำงานได้ก็จะนำไปขาย ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติของชาวภูยและเป็นวิธีหนึ่งที่นำรายได้มาให้กับเจ้าของช่าง ราคาในสมัยเมื่อ ๗๐ ปีก่อนตกราว ๑ - ๒ ชั่งซึ่งนับว่าเป็นราคาที่ดี ต่อมาเมื่อมีการปรับเปลี่ยนอัตราเงินเดิมมาเป็นปัจจุบัน ราคาของช่างก็เพิ่มเป็นเชือกละ ๕๐๐ บาท ๑๐,๐๐๐ บาท ๒๐,๐๐๐ บาทและขึ้นมาเป็นนับแสนบาทในปัจจุบัน

การซื้อขายช่างส่วนใหญ่สมัยก่อนจะขายให้กับความช่างที่มาจากจังหวัดชัยภูมิ และเพชรบูรณ์ ซึ่งชาวภูยในสมัยนั้นถือว่าการมีช่างก็เท่ากับครอบครัวของเขาจะมีเงินด้วย การออกไปโพนช่างจึงเท่ากับเป็นการหารายได้เข้าครอบครัวที่ใช้เวลาน้อยกว่าหากินด้วยวิธีอื่น

นอกจากชาวภูยจะหาประโยชน์จากช่างด้วยการขายและให้ช่างลากซุงแล้วพวกเขายังเริ่มออกเดินทางจากหมู่บ้านเพื่อแสวงโชคทั่วประเทศหลังจากที่พวกเขาไม่สามารถออกจับช่างป่าได้อีกต่อไป การนำช่างของตัวเองออกไปเผชิญโชคด้วยการให้คนทั่วไปลดทองช่างหรือขึ้นขี่ ครั้งละ ๑ - ๒ บาท บางรายนำช่างรับจ้างเข้าขบวนแห่นาคมีรายได้ต่อปีตกประมาณ ๖,๐๐๐ บาทซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่ไม่น้อยเกินไป

ชาวภูยมีความผูกพันกับช่างเลี้ยงของเขามากจนแทบจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตซึ่งผูกพันดังกล่าวจำแนกออกมาได้ ๓ ลักษณะด้วยกัน

ความผูกพันในฐานะที่ช่างเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ชาวภูยส่วนใหญ่เป็นผู้มีความเคารพและยึดมั่นในขนบธรรมเนียมอย่างเหนียวแน่น สิ่งใดที่ประพฤติปฏิบัติสืบมาจากบรรพบุรุษ สิ่งนั้นก็ได้รับการยอมรับและปฏิบัติสืบทอดกันต่อไป ทั้งนี้เชื่อกันว่า การประพฤติปฏิบัติผิดแปลกไปจากธรรมเนียมดังกล่าวจะนำผลร้ายมาสู่ผู้ปฏิบัติเอง และชุมชนโดยรวมด้วย ถ้ารุนแรงมากก็จะถึงชีวิต ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีชาวภูยคนไหนฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา การเลี้ยงช่างจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ชาวภูยได้รับปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ช่างจึงมี รั้วรอบ เสาไม้ต้นตัวแทนของ

บรรพบุรุษและสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษด้วย เพราะพวกเขาเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษจะคอยปกป้องข้างและครอบครัวของความข้าง ดังนั้นทุกบ้านที่เลี้ยงข้างจึงต้องศาลปะกำ เพื่อบูชาและเก็บอุปกรณที่เกี่ยวกับข้างไว้ที่นั่นและเจ้าบ้านจะต้องจัดหาเครื่องเซ่นไหว้อยู่เสมอ สิ่งที่ขาดไม่ได้คือสุรา

ความผูกพันในฐานะที่ข้างเป็นทรัพย์สิน สมัยก่อนชาวภูยกักไม่ค่อยสะสมทรัพย์สินที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ด้วยคิดว่าผืนดินไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของได้ อีกทั้งพวกเขาหารายได้เลี้ยงชีพจากข้างได้มากมาย จึงพบว่าชาวภูยกักน้อยรายที่นิยมบุกเบิกไร่นาเหมือนเช่นชาวไทย - ลาว ดังนั้นแต่อดีตมาชาวภูยกักผูกพันกับข้างในฐานะที่ข้างเป็นทรัพย์สินอันมีค่าที่พ่อแม่สามารถมอบเป็นช่องทางทำมาหากินให้กับลูกสาวได้ ในหมู่ชาวภูยกักถือเป็นสมบัติส่วนรวมที่พ่อแม่จะยกให้ลูก ๆ มีสิทธิ์ได้รับประโยชน์จากข้างร่วมกันหากว่าบ้านนั้นมีข้างเพียงเชือกเดียว ทุก ๆ ปีเจ้าของข้างพี่น้องจะสับเปลี่ยนนำข้างออกไปหาประโยชน์ ผลัดเปลี่ยนกันเลี้ยงดูเป็นรายปี ข้างจึงเป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวภูยกัก แม้แต่ชาวไทย - ลาวเองก็เชื่อว่าข้างเป็นสัตว์ที่นำมาซึ่งโชคลาภและความเป็นสิริมงคล

ความผูกพันต่อข้างในฐานะเป็นสมาชิกในครอบครัว ข้างเป็นส่วนหนึ่งของชาวภูยกักในแต่ละครอบครัว พวกเขาจะปฏิบัติต่อข้างเสมือนคนในครอบครัว มีการเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุข ผูกหัด สั่งสอน เมื่อข้างตัวโตลม ก็จะทำพิธีฝังเมื่อถึงกำหนดเวลาครบ ๓ ปีก็จะขุดกระดูกขึ้นมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ลักษณะเดียวกับอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับ

ที่บ้านตากกลางในปัจจุบันแยกออกเป็น ๒ หมู่คือหมู่ ๙ มีทั้งหมด ๑๖๙ หลังคาเรือน และหมู่ ๑๓ มีทั้งหมด ๔๘ หลังคาเรือน เหตุที่แยกออกเป็นสองหมู่เพราะเมื่อก่อนทางถนนตัดผ่านหมู่บ้านตรงไปยังวังทะลุนั้นเป็นร่องลึกลงไปมาก เพราะเป็นทางข้างเดินเมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำก็ท่วมมาจนถึงบริเวณนั้นมิดไปหมด

โดยเฉพาะช่วงปี ๒๕๒๕ - ๒๕๓๐ น้ำจากวังทะลุจะท่วมทันฝั่งที่บ้านตากกลางไม่สามารถเพาะปลูกข้าวได้ตามปกติ การที่ชาวภูยกักอาจจจะรอรายได้จากงานแสดงข้างประจำปีของสุรินทร์เพียงอย่างเดียว ก็คงจะพากันลดตายทั้งหมู่บ้าน และด้วยเหตุที่เองที่พวกเขาตัดสินใจเดินทางออกไปเผชิญโชคข้างนอก เพื่อนำอาหารและเงินทองกลับมา

บ้านเลี้ยงลูกเมีย หากจะเปรียบเทียบการที่กุญแจจึงออกเดินทางเสี่ยงโชคในกรุงเทพฯ นั้นก็ไม่ผิดอะไรกับ ครั้นก่อนที่บรรพบุรุษของเขาต้องออกป่าเพื่อโพนข้างกลับมา แต่ละครึ่งที่ชาวญ้อจึงออกเดินทางจากบ้านเขาจะเหมารถบรรทุกในราคา ๖,๐๐๐ บาทต่อเที่ยวเพื่อบรรทุกข้างเพื่อนยากของเขามาลงยังรังสิตพร้อมกับความแค้นและพรรคพวกอีก ๓ คนเป็นอย่างต่ำ หากจะเปรียบเทียบตำแหน่ง มะ จา สะดำ สะเตียงแล้ว ก็น่าจะได้ทุกครั้งที่เขาขายกล้วย หรืออาหารข้างให้กับคนกรุงเทพฯ พวกเขาจะเดินไปประมาณ ๔ คนเสมอ

ฟื้นฟูประเพณีทำหนังปะกำและบวงสรวงผีปะกำ

มูลนิธิคนรักข้างแห่งประเทศไทย จัดงานฟื้นฟูประเพณีทำหนังปะกำและบวงสรวงผีปะกำซึ่งมูลนิธิคนรักข้างแห่งประเทศไทยจัดขึ้นไล่เลี่ยกับงานสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ข้าง ,มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของประเทศไทย และงานฟื้นฟูพิธีกรรมปะกำของข้าง ซึ่งศูนย์วัฒนธรรมสุรินทร์และสถาบันราชภัฏสุรินทร์ และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ร่วมมือกันจัดขึ้นในเดือนเมษายน ๒๕๓๙ ได้ทำให้หลายฝ่ายตระหนักว่า ชาติศาสตร์ คือภูมิปัญญาอันศักดิ์สิทธิ์ของคนกล้า การเข้าป่าโพนข้างเป็นงานที่ต้องแลกมาด้วยชีวิต และศาสตร์แห่งวิชาคชศาสตร์นั้น คือศาสตร์ที่สอนให้คนเป็นคน

และถึงแม้วันนี้ การเข้าป่าเพื่อโพนข้างหรือกูปเทวะดำ ได้ยุติลงนับตั้งแต่ชายแดนไทย - เขมรปิดลง เพราะปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศในปีพ.ศ. ๒๕๔๘ และนับตั้งแต่ข้างป่าถูกไล่ล่าเอางานและยิงแม่ข้างเพียงเพื่อนำลูกข้างไปขายในรีสอร์ทจนจำนวนข้างในธรรมชาติเหลือน้อยลงทุกที การออกไปโพนข้างของชาวญ้อจึงสมัยก่อนถือเป็นงานใหญ่ที่ต้องรอนแรมไปในป่าคงเป็นเวลานานถึง ๓ เดือน หลังรวมพลก่อนจะออกไปโพนข้างก็คือชายป่าใกล้หมู่บ้านที่ตั้งของศูนย์ศึกษาในหมู่บ้านตากกลางปัจจุบันนี้ ครูบามาก สุขศรี บัณฑิตำรงตำแหน่งครูบาใหญ่เล่าให้ฟังถึงอดีตในช่วงปี ๒๕๔๐ ว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นฝรั่งเศส ป่าแถวเสียมราฐ พระตะบอง พระวิหาร เต็มไปด้วยข้างและสัตว์ป่า ฝรั่งเศสไม่สนใจ คนเขมรก็ไม่ค่อยล่า เพราะฝรั่งเศสออกกฎระเบียบให้แต่ละหมู่บ้านมีจำนวนได้เล่มเดียวเกรงว่าคนเขมรจะกลอกเกลี้ย พวกญ้อจึง

จากตำบลกะโพเข้ามาจากช่องจอมซึ่งปัจจุบันคือชายแดนไทย - กัมพูชา ไปโพนช้าง ป่ากันเป็นอาชีพ ได้ช้างป่าครั้งหนึ่งหลายสิบตัว เอาไปฝึกสอนตกลูก หลายเชือกเป็น ช้างในสุรินทร์จนทุกวันนี้ อย่างเช่นทองโบนช้างพลายของผู้ใหญ่ดา จงใจงาม

งานฟื้นฟู ประเพณีประเพณีหมอช้างและการทำเชือกปะกำขึ้นมาในครั้งนั้น ส่งผล ให้เกิดหมอช้างคนใหม่อย่างผู้ใหญ่ดา จงใจงาม ที่เป็นที่นับถือของชาวภูยอาชีพทั้ง หลาย และเป็นการตอบคำถามที่ว่า หากไม่มีการออกป่าเพื่อโพนเช่นอดีตที่ผ่านมา ครอบครัวยุคใหม่และตำแหน่งหมอช้างอื่น ๆ จะได้รับการสืบทอดต่อไปหรือไม่อย่างไร

เพราะคำตอบในวันนี้ก็คือ พวกเขา ภูยอาชีพ เปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองให้ เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การเลื่อนตำแหน่งเป็นเพียงบทบาทที่สมมติขึ้นในพิธี กรรมที่ทำในหมู่บ้านของตัวเองหน้าศาลปะกำประจำศูนย์ศึกษา

และพวกเขาไม่มีวันที่จะยุติการเร่ร่อนออกไปจากหมู่บ้านได้อย่างแน่นอน ทราย ใต้ที่ปัญหาต่าง ๆ ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ถึงแม้พวกเขาจะเข้ามาในเขต กรุงเทพมหานครไม่ได้ ก็เชื่อว่าเขาจะไม่ออกจากหมู่บ้าน เพราะช้างและคนก็ยังคงต้องการ อาหารเพื่อประทังชีวิตทั้งสิ้น.

บทที่ ๕

บทสรุป

การพัฒนาทางสังคมของชาวกูยที่บ้านตากกลาง

ชาวกูยเป็นกลุ่มชนที่ยังรักษาความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางวัฒนธรรมชาวกูยไว้ได้และสามารถพิจารณาด้านพิธีกรรมของชาวกูยที่สะท้อนออกมาให้เห็นชัดเจน ก่อนที่จะออกไปคล้องช้างป่า ตลอดทั้งการอยู่ในระบบสังคมที่มีผู้นำคือ ครูบาใหญ่ คอยควบคุมผู้ได้อำนาจที่แสดงทางด้านระบบอุปถัมภ์ต่อกัน ใครละเมิดก็จะถูกลงโทษ โดยพลั้งธรรมาติ

ครูบาใหญ่ เป็นตำแหน่งที่ชาวกูยอาชีพ ยกย่องเป็นผู้มีความชำนาญในการจับช้าง เป็นผู้มีความสามารถสูงและเป็นตำแหน่งสูงสุด ในอดีตเคยมีการออกเดินทางจากบ้านตากดุมเมื่อประมาณพ.ศ.๒๔๙๐ - ๒๔๙๗ มีการออกล่าช้างป่ากันอย่างกว้างขวาง เสียงสนแวงแลกลดถึงกาลมาแต่ไกล พวกหม้อช้างจากบ้านกะโพพร้อมคาราวานช้างต่อและคนมุงหน้าหมู่บ้านของ บ้านคันทนา ผ่านหนองน้ำของ ห้วยหมอนแบก บ้านตากดุม เข้าสู่ช่องลำเอนพันเขตแดนประเทศไทยอยู่ในเขตกัมพูชา เดินทางเลียบช่องระเนียมของสวายจู ช่องกะปุ โล่ล่าช้างไปเรื่อย มุงหน้าทางทิศตะวันออก เมื่อจับช้างได้ก็จะเดินทางกลับมาเข้าทางช่องพริก สู่บ้านตระเวงและพักที่บริเวณลำน้ำตระเบียงจรัส ผ่านบ้านจรัสเข้าเขตอำเภอสังขะ อำเภอลำตวน อำเภอเมืองแล้วมุงหน้าไปเขตอำเภอจอมพระและตากดุมเข้าหมู่บ้านในที่สุด ช่วงปีพ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๕๐๔ วิถีชีวิตของชาวกูยแห่งตำบลกะโพคือกองคาราวานของช้างต่อ เดินทางไปคล้องช้างป่าปีละ ๒ - ๓ ครั้ง ครั้งหนึ่งพวกเขาจะไปในนานประมาณ ๓ เดือนโดยการนำของกำลวงพืดหรือครูบาใหญ่ แห่งคล้องช้างมีอยู่ ๑๐ แห่งคือ บริเวณชายป่าตามแนวเทือกเขาพนมดงเร็กฝั่งประเทศกัมพูชา ๘ แห่งและบริเวณเหนือภูเขาถล่มลงไปทางจัมปาสะประเทศลาวอีก ๒ แห่ง

ผู้คนในเขตจังหวัดอื่นๆ โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ ที่พบเห็นช้างออกมาเดินเร่ตามท้องถนน มักจะมองคนเลี้ยงช้างเหล่านี้ว่าหาชีวิตมาพอกพาม และทำให้การจราจรติดขัด กระทั่งหน่วยงานของภาครัฐมีมาตรการเข้ามาควบคุมช้างเข้ามาเดินในเมือง แต่...

ใครจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างเช่นชาวภูยออาจิง เพราะพวกเขามีความผูกพันกับช้างเสมือนว่าช้างคือมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษหยิบยื่นให้แก่เขา พวกเขาผูกพันกับช้างในฐานะที่ช้างคือทรัพย์สินอันมีค่าที่เขาควรรักษาและหวงแหนและความผูกพันระหว่างภูยออาจิงกับช้างในฐานะที่เป็นเหมือนคนในครอบครัว เพราะพวกเขาเกิดและเติบโตมากับช้าง เด็ก ๆ บ้านอื่นอาจจะมีเพื่อนเล่นเป็น สุนัขหรือควายเพื่อที่เล่นตามชายทุ่ง แต่สำหรับเด็กชาวภูยอแล้วละก็เพื่อนเล่นของเขาก็คือช้างนั่นเอง เมื่อบ้านไหนที่ช้างล้ม พวกเขาจะทำพิธีเช่นเดียวกับทำไถ่ญาติของตัวเอง ช้างจะถูกฝังดินเอาไว้ ๓ ปีจากนั้นจึงขุดกระดูกขึ้นมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้อีกครั้งหนึ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดายเมื่อทุกวันนี้หากช้างใครล้ม นอกจากเจ้าของจะต้องเศร้าเสียใจต่อการจากไปของช้างแล้ว พวกเขาอาจจะต้องนอนผวาด้วยความระแวงว่าใครจะมีขุดกระดูกช้างเพื่อนยากของเขาไปขาย เพราะกระดูกช้างทั้งตัวนั้นมีมูลค่านับแสนบาททีเดียว

อีกทั้งตำแหน่งครูบานั้นหลังจากที่ชาวภูยออาจิงไม่สามารถจะเดินทางไปไหนช้างได้อีกต่อไปแล้วการดำรงอยู่ของครูบาใหญ่นั้น ก็เริ่มมีรอยร้าวขึ้นเพราะความขัดแย้งเพื่อชิงความเป็นผู้นำทางสังคมในหมู่คนเลี้ยงช้าง และเป็นเรื่องของผลประโยชน์ในแวดวงผู้เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันหมอช้างที่เป็นครูบาใหญ่มี ๕ คนคือ เภา แสนดีแห่งบ้านกะโพมาก สุขศรีแห่งบ้านศาลา ท้าว ศาลางามแห่งบ้านกระเบื้องใหญ่ หมิว ศาลางามแห่งบ้านตากกลาง และพิมพ์ ศาลางามแห่งบ้านหนองบัวขาด

หมอช้างที่อาวุโสที่สุดและได้รับการยอมรับจากหมู่คนเลี้ยงช้างคือหมอเภาแสนดีปัจจุบันอายุ ๙๕ ปี และเคยได้รับรางวัลบุคคลดีเด่นทางวัฒนธรรมจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเมื่อปี ๒๕๓๙ หมอเภา แสนดีนั้นเกิดที่บ้านกะโพอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เริ่มเป็นมะข่างตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี เมื่ออายุได้ ๑๘ ปีก็เริ่มไปไหนช้างที่ประเทศกัมพูชา อายุ ๓๐ ปีได้รับการประชันเป็นหมอช้างและนำช้างต่อไปจับช้างป่าในเขตกัมพูชาจำนวน ๑๗ ครั้ง จับได้ช้าง ๒๐ ตัวจึงได้รับการเลื่อนขึ้นเป็นหมอช้างระดับกำลวงเมื่ออายุ ๓๖ ปี และหลังจากหมอเภาแล้วยังหาคนที่จะมาสืบทอดได้ยากจนกระทั่งเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๙ มีการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ช้างมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยสถาบันราชภัฏสุรินทร์และสำนักงานคณะกรรมการ

การวัฒนธรรมแห่งชาติ ในงานนี้จัดให้มีพิธีปะชิ ซึ่งก็คือกระบวนการแต่งตั้งหมอข้าง คนใหม่ เป็นเจตนารมณ์ที่ดีของคนนอกที่ต้องการให้มีผู้สืบทอดประเพณีทางวัฒนธรรม ของชาวกูยอจึงด้วยเห็นว่าหมอเอานั้นอายุมากแล้ว แต่พิธีครั้งนั้นกลับทำให้ปัญหาเริ่ม ขัดแย้งกันมากขึ้นในหมู่มุออจิ่ง

กูยอจิ่งแบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนและต้องการให้มาก สุขศรีเป็น ผู้นำในสังคมคนเลี้ยงช้าง ฟากนี้ประกอบด้วยนักวิชาการ กำนัน นายอำเภอท่าตูมและ ข้าราชการจังหวัดสุรินทร์ ในขณะที่นักวิชาการท้องถิ่น นักอนุรักษ์ รวมทั้งหมอเอาและ กูยอจิ่งคนอื่น ๆสนับสนุนผู้ใหญ่ว่า จงใจงาม ฝ่ายสนับสนุนมาก สุขศรีอ้างว่าคนจะ เป็นครูบาหรือกำลวงได้นั้นต้องออกไปต่อช้าง พูดภาษาผีประจำจะมาสมมุติว่าเป็นหมอ ไปไม่ได้เพราะผู้ใหญ่ว่าไม่เคยคล้องช้าง ส่วนหมอเอานั้นก็แก่เกินไป ในขณะที่ฝ่าย สนับสนุนผู้ใหญ่ว่าก็ให้เหตุผลว่า มาก สุขศรีนั้นทำผิดกฎหมายกูยอจิ่งด้วยการไปผิด เมียคนอื่นซึ่งกูยอจิ่งถือว่าเป็นความผิดที่ไม่สามารถเป็นกำลวงได้ต่อนอกจากจะต้อง ประสะเสียก่อน

หากพิจารณาในข้อเท็จจริงจาก หมู่บ้านข้างหรือบ้านดากลาง ต.กะโพ อันเป็น ศูนย์กลางของข้างสุรินทร์ในปัจจุบัน จะพบว่าผู้นำทางสังคมของพวกเขาได้เปลี่ยนไป จากอดีต อิทธิพลของกระแสสังคมภายนอกทำให้กูยอจิ่งแบ่งออกเป็น สองกลุ่มใหญ่ ๆ คือกลุ่มกูยเก่าและกลุ่มกูยใหม่

กลุ่มแรกประกอบด้วย คนเฒ่าคนแก่และชาวบ้านทั่วไปที่มีฐานะยากจน ชีวิต ส่วนใหญ่จะผูกพันอยู่กับอดีตและยอมจำนนต่อสิ่งเร้นลับทางไสยศาสตร์และวิญญาณ

กลุ่มที่สอง เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีโอกาสไปแสวงโชคในต่างถิ่นหรือต่างแดนและมี ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศูนย์อำนาจปกครอง

กลุ่มที่สองนี้เองที่ครอบครองช้างไว้มากกว่าครึ่งหนึ่งในหมู่บ้านดากลาง และ ช้างของเขานำในตำบลกะโพนี้เองที่จะได้ไปแสดงอยู่ตามสวนต่างๆไม่ว่าจะเป็นที่ สวนสามพราน ฟาร์มจระเข้สมุทรปราการ และตามโรงแรมท่องเที่ยวแถบชายทะเล

ปัญหาข้างพลัดถิ่นเร่ร่อนไม่ใช่ปัญหาที่เพิ่งเกิดเมื่อ ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา เพราะ สำหรับชาวกูยอจิ่งทั้งตำบลกะโพนั้นพวกเขาต้องเผชิญหน้ากับปัญหาการเลี้ยงช้างใน หมู่บ้านมานานนับสิบปี อุปสรรคสำคัญของการเลี้ยงช้างคือ

- ทำเลเลี้ยงดูหรือป่าสาธารณะ ซึ่งเคยใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงช้างได้ถูกบุกรุกทำลาย และยึดครองเป็นพื้นที่ทำกินของกลุ่มผู้มีอิทธิพล พื้นที่ดังกล่าวชาวบ้านตากกลางเรียกว่า ป่าทามริมแม่น้ำมูลโดยเฉพาะบริเวณที่เรียกว่า วังทะเล เป็นจุดที่ล้าชีไหลมาบรรจบกับ แม่น้ำมูล กลายเป็นแก่งน้ำกว้างใหญ่ ห่างจากบ้านตากกลางไปทางทิศเหนือประมาณ ๓ กิโลเมตร วังทะเลเป็นเขตรอยต่อของสามอำเภอสองจังหวัด คืออำเภอสตึก จ.บุรีรัมย์ และอำเภอชุมพลบุรีกับอำเภอท่าตูม จ.สุรินทร์ ในอดีตบริเวณวังทะเลอุดมไปด้วยป่าทุ่ง ป่าทาม ซึ่งปัจจุบันนี้กลายเป็นป่ายูคาลิปตัสหมดในเนื้อเนื้อที่ ๗,๐๐๐ ไร่ เหลือ พื้นที่ป่าสาธารณะจริงอยู่เพียง ๘๐๐ กว่าไร่

- ผลตอบแทนจากการเลี้ยงช้างลดลง เพราะชาวภูเขาจึงไม่สามารถหาช้างป่า มาฝึกเพื่อขายได้อีกต่อไป ทำให้ชาวภูเขาบางคนขายช้างแล้วหันมาประกอบอาชีพทำนา แทน แต่ก็ไม่ได้ผลเต็มที่พวกเขาจึงกลายเป็นกรรมกรขายแรงงานในเขตกรุงเทพฯ

- ค่าใช้จ่ายเลี้ยงดูช้างที่เพิ่มขึ้นทั้งค่าใช้ ค่ายา และค่าขนส่งพาช้างไปแสดงยังที่ ต่าง ๆ ระหว่างนำช้างออกไปหารายได้

ด้วยปัญหาการเลี้ยงช้างเหล่านี้ ทำให้ภูเขาจึงและครอบครัวมีฐานะยากจนถึง ขนาดต้องขายช้างให้กับนายทุนที่เข้ามาขอซื้อช้างไป

ขณะที่กระแสของคนรักช้างเพิ่มทวีมากขึ้นในช่วง ห้าปีที่ผ่านมาเนื่องจากมี องค์กรพัฒนาเอกชนอย่างน้อยสองกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือช้างบ้านและช้างป่า ให้ดำรงอยู่ต่อไป ช่วงนี้เองที่มูลนิธิคนรักช้างแห่งประเทศไทยได้เข้ามาที่หมู่บ้าน ตากกลางพร้อม ๆ กับนักวิชาการจากสถาบันราชภัฏสุรินทร์ที่ต้องการให้ชาวภูเขาจึง รวม ตัวกันขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ศูนย์อำนาจ การปกครองในตำบลกะโพได้เปลี่ยนถ่ายจากกำนันไทยสงวน ร่วมพัฒนามาเป็นลูกชาย คือกำนันแดง สุริยะ ร่วมพัฒนา กำนันแดงสามารถรวบรวมคนเลี้ยงช้างไว้ได้เป็นส่วน ใหญ่รวมทั้งยึดอำนาจสภาตำบลไว้ด้วย

สำหรับกลุ่มใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิคนรักช้างมีอดีผู้ใหญ่บ้าน ตากกลางคือผู้ใหญ่ดา จงใจงามเป็นหัวหน้าคนซึ่งผู้ใหญ่ดาได้รับเสียงสนับสนุนจากชาวภูเขา จึงรุ่งเก่า ที่ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมดั้งเดิม สภาพภายในหมู่บ้านตากกลางจึงมี เรื่องของการแย่งชิงอำนาจของควาญช้าง โดยฝ่ายหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากทางราช

การและอีกฝ่ายหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนให้การช่วยเหลือ

ทุกวันนี้แม้จะมีศูนย์ศึกษา ที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์และศูนย์แสดงของช่างเพื่อหารายได้ให้กับท้องถิ่น รวมไปถึงการบินไทยที่ได้มีแนวคิดจะช่วยเหลือช่างเร่ร่อน จึงดำเนินโครงการ หมู่บ้านการบินไทยสุรินทร์ ขึ้นมา แต่ความอ่อนล้าและแตกแยกของพลังในท้องถิ่น จึงทำให้ศูนย์ศึกษาและการแสดงของช่างในทุกวันเสาร์ ต้องพบกับความล้มเหลว และมีผู้คนเดินทางไปชมน้อยลงเรื่อย ๆ ขณะที่ชาวภูยอาจึงยังต้องพาช่างของพวกเขาออกเร่ร่อนเดินทางแสวงโชคในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล เป็นระยะ เพราะพวกเขาเชื่อว่าหากช่างอยู่ในหมู่บ้านก็มีแต่จะอดตาย ในขณะที่นักการเมืองจังหวัดบุรีรัมย์พยายามผลักดันให้เกิดหมู่บ้านช่างขึ้นอีกแห่งหนึ่งในเขตอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบกับทางภาครัฐและเอกชนของจังหวัดบุรีรัมย์ พยายามผลักดันให้อำเภอสตึกกลายเป็นเขตอุตสาหกรรมและมีการจัดสร้างสนามบินพาณิชย์อีกด้วย และพวกเขามีโครงการว่าหากเรื่องนี้เป็นความจริงหมู่บ้านช่างที่อำเภอสตึกก็จะกลายเป็นผลพวงจากการพัฒนาด้านคมนาคมขนส่งในครั้งนั้นด้วย

ชะตากรรมความอยู่รอดของชาวภูยอาจึงบ้านตากกลางและเขตตำบลกะโพอีกหลายครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับเกมการเมืองและการพัฒนาของจังหวัดเท่านั้น

งานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์ คุรุบาทมาก สุขศรี(คนใส่แว่น)พานมอช้างเข้าร่วมขบวนพาเหรด

ขบวนพาเหรดจะเดินรอบจังหวัดสุรินทร์ก่อนวันงานแสดงช้าง ๒ วัน

ก่อนออกเดินทางไปแสวงโชคทุกครั้ง กุญแจจึงและช่างจะพากันมา
ให้หลวงพี่นำบุญร่นำมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล

รอนแรมร้อนเรวี่ถึของกุกยอจ้ง

เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าไปในหมู่บ้านผู้หญิงจะออกมาขายอาหารข้าง

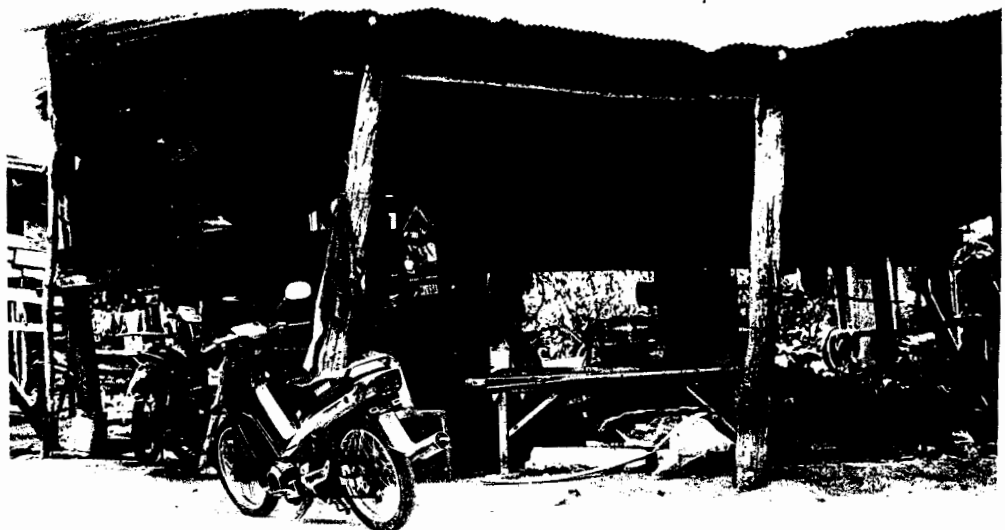
แต่ยามปกติเธอจะดูแลลูกหลานและทำงานบ้าน

หลวงพี่นาญ ภิกษุวัดป่าที่ศรัทธาของอุยจาจิ่ง (รูปที่นั่งขายมือ)

รูปทรงบ้านของชาวภูยออาจึงสมัยก่อนที่ยังอาศัยอยู่จนทุกวันนี้
จะใช้ตอกค้ำและผูกเสาเอา และมีที่สำหรับช้างนอน

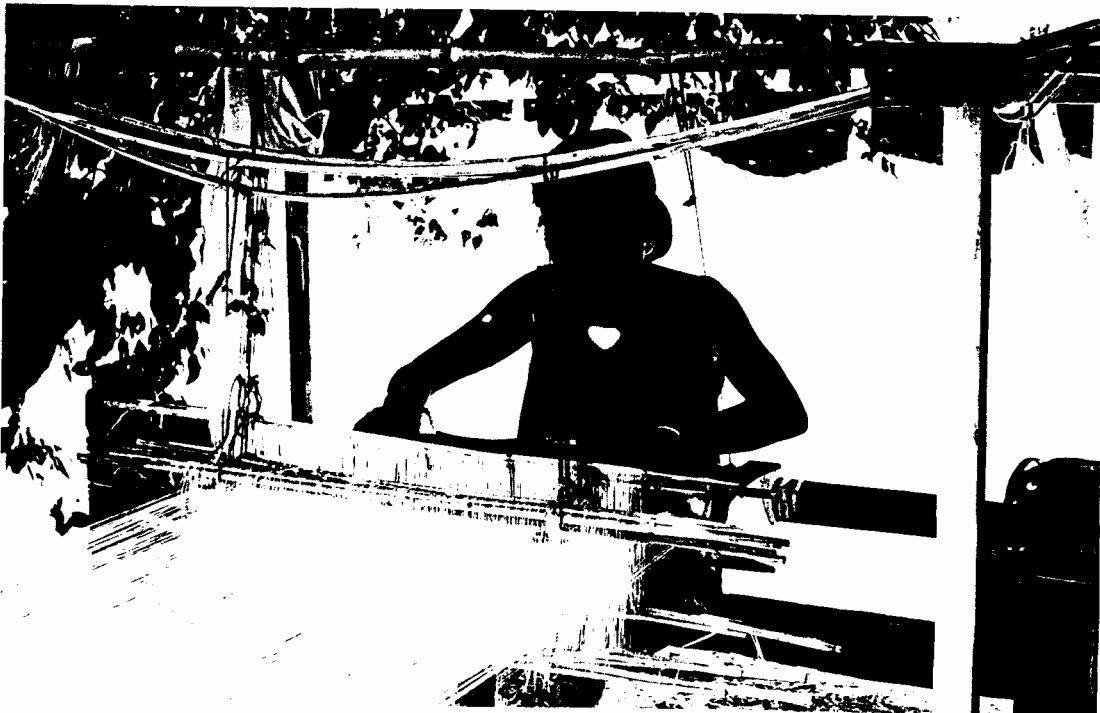

ใต้ถุนบ้านบางครั้งจะเป็นที่สาวไหมของแม่บ้านเพื่อนำไปถักทอเป็นผ้าต่อไป

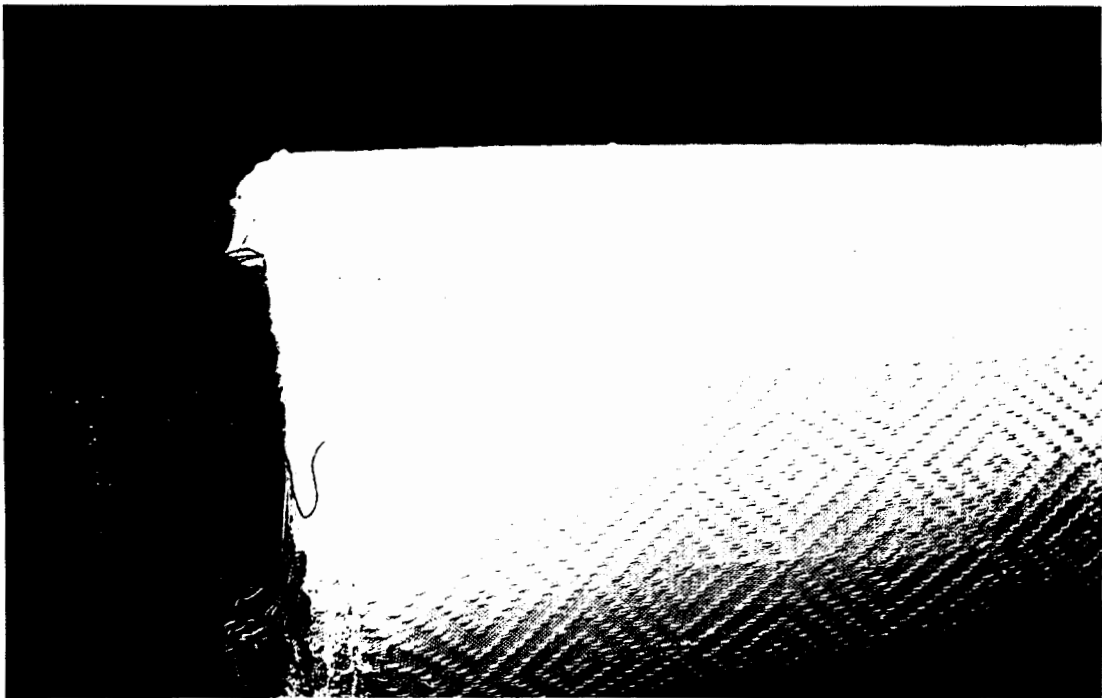

แม่บ้านหมู่บ้านจินดาซึ่งอยู่ติดกับบ้านตากกลางได้รับทุนสนับสนุนทอผ้าจากปตท.สม.

แม่ใหญ่สาวโตคนนี้จะทอผ้าเป็นประจำผ้านี้คือ
ผ้าที่จะนำไปทำสไบหรือนำไปทำเป็นผ้าแก๊บได้

บริเวณหมู่บ้านตากกลางตรงพื้นที่ทำนาทำย่นหมู่บ้าน

พ่อแม่ลูกช่วยกันแต่งตัวให้ช้างของตนออกไปหารายได้กับนักท่องเที่ยว

ทุกวันเสาร์ส่วนใหญ่จะมีนักท่องเที่ยวเข้าไปชมการแสดงช้างถ้าโชคดีอาจได้ดู

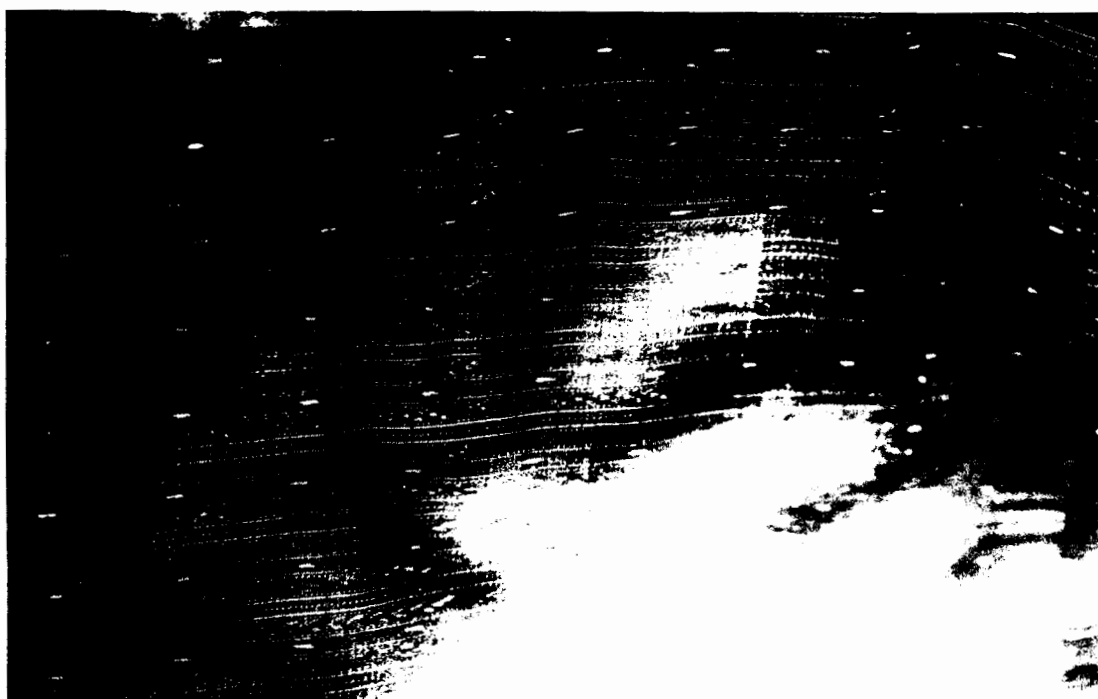
ชาวต่างชาติชอบที่จะนั่งช้างชมรอบๆหมู่บ้าน

บางครั้งที่ช่างน้อยติดเกินไปมักจะถูกล่ามโซ่เอาไว้แบบนี้

งานขนาดประจำปีของชาวกูยบางครั้งจะเพิ่มสีสันด้วยการประกวดผ้า

จังหวัดสุรินทร์บริเวณที่แม่น้ำมูลและลำชีมาบรรจบกัน

ศาลปู่ตามหรือยะจาสะเพรียม ที่เคารพของคนทั้งหมู่บ้าน

ทุกครั้งที่จะมีการอุปสมบทชายชาวกูยจะมากเล่นสรงน้จะจ๊ะฮเพ็ญเหมอ

ตระเตรียมเครื่องเช่นต่างๆ

เครื่องเซ่นจะจัดจะเตรียมปรับเปลี่ยนไปตามสังคม แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้คือบุนหรีและสุรา

หลังจากพานาคีนี้หลังกมาจนถึงตอนไปตาบริเวณวังทะเล
ความขี้ขางจะพาขี้ขางของตัวลงเล่นน้ำ

แม่หวล เสาวรล หญิงสาวกวยที่มีความคิดก้าวหน้า
ยอมให้ลูกสาวของเธอออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

กล้วยข้าวที่ไม่สามารถขายในตลาดได้จะถูกขายในราคา
๓,๐๐๐ บาทต่อหนึ่งคันรถกระบะเพื่อเป็นอาหารช้าง

มูลนิธิเพื่อนช้างจะเข้าไปตรวจโรคและฝังไมโครชิพให้ช้างในหมู่บ้าน

นำเลือดช้างไปตรวจหาโรคและบันทึก

งานบวชนาคของบ้านตากกลางจะครึกครื้นไปทั้งหมดหมู่บ้านเสมอ

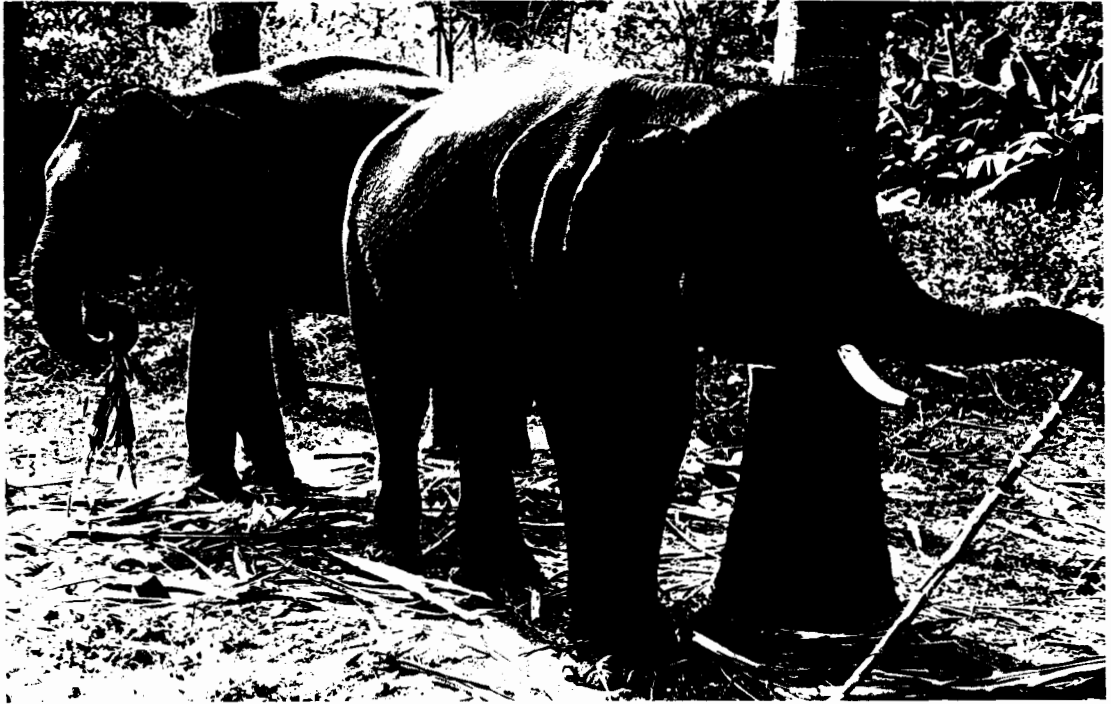

นาคจะได้นั่งบนหลังช้างเพื่อนำไปส่งถึงอุโบสถ

เชี่ยม ศาลางาม วัย ๔๖ ปีปัจจุบันทำงานร่วมกับมูลนิธิโครงการ
พัฒนาประชากรและชนบทโดยนำช่างของตัวเองเป็นสอนตามโรงเรียนต่างๆ
ให้เด็กรักสิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า

ช้างพังอัญญาและพลายบัวบาน อายุ ๘ ปีของเจียม ศาลางาม

บางครั้งที่ไม่ได้พาช้างไปวิ่งทะเลหากอากาศร้อนก็ต้องอาบน้ำกันแบบนี้

ศูนย์การศึกษา บริเวณบ้านตากกลาง

ยามเย็นบริเวณวังทะเล หากช้างอยู่ในหมู่บ้านเจ้าของจะต้องพามาอาบน้ำที่นี่

สัตว์เลื้อยของเด็กชายบ้านตากกลางคือ ช้าง ที่เติบโตขึ้นมาพร้อมๆกัน

บางครั้งลูกช้างที่ไม่ค่อยดีอาจจะได้รับการปล่อยใจและเดินป่วนเบียดอยู่กับคน

ศาลปะกำจะถูกรื้อสร้างไว้หน้าบ้านของภูยอาจึงทุกคนโดยไม่มีกรรหรือสร้างใหม่

ผู้ใหญ่นาย จงใจงามอดีตนายใหญ่บ้านตากสว่างที่นับถือของชุมชนลาจึง

พลายทองใบ ช้างที่สวยงามที่สุดตอนนี้องบ้านตากกลางเป็นของผู้ใหญ่ตา จงใจงาม

พลายทองใบกับความขี้ขางที่รู้จักกันก่อนเดินทางออกไปนอกหมู่บ้าน

ศาลปะกำของบ้านตากกลางตั้งอยู่ที่ศูนย์ศึกษา

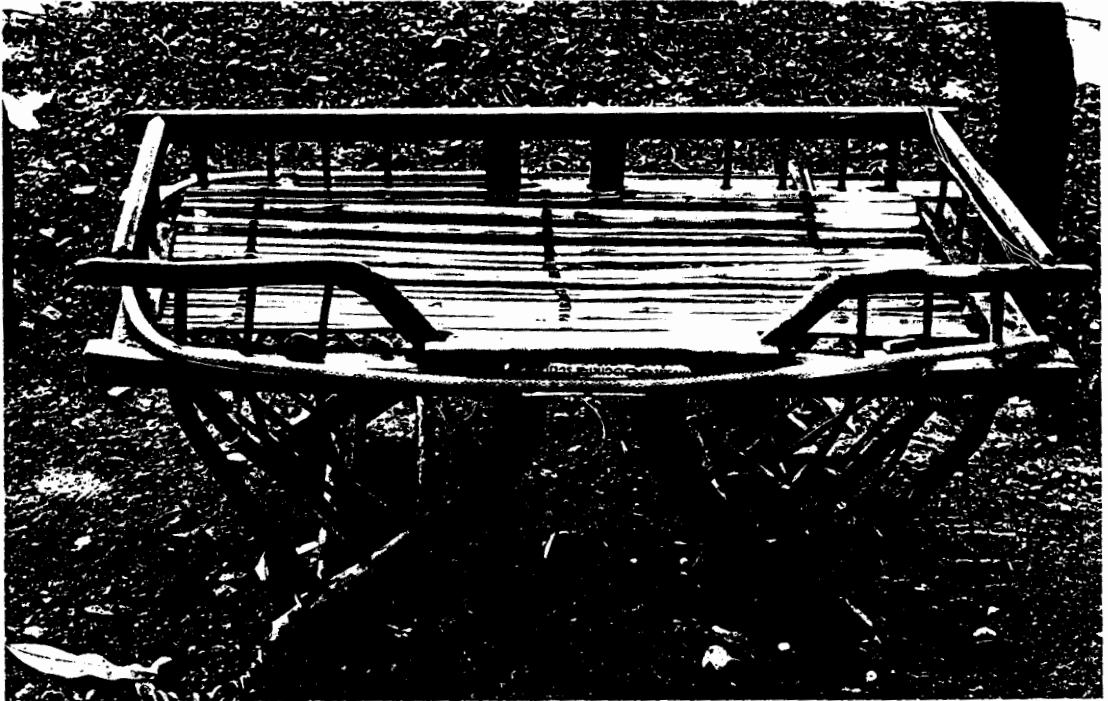
ลักษณะศาลปะกำของชาวภูยอาจึงตามบ้าน
จะเป็นที่เก็บเครื่องมือค้ำจ้งด้วย

ศาลปะกำเป็นสถานที่ตั้งขนำสำหรับผู้หญิงทุกคน

ตามที่ใช้รัดคอกช้าง

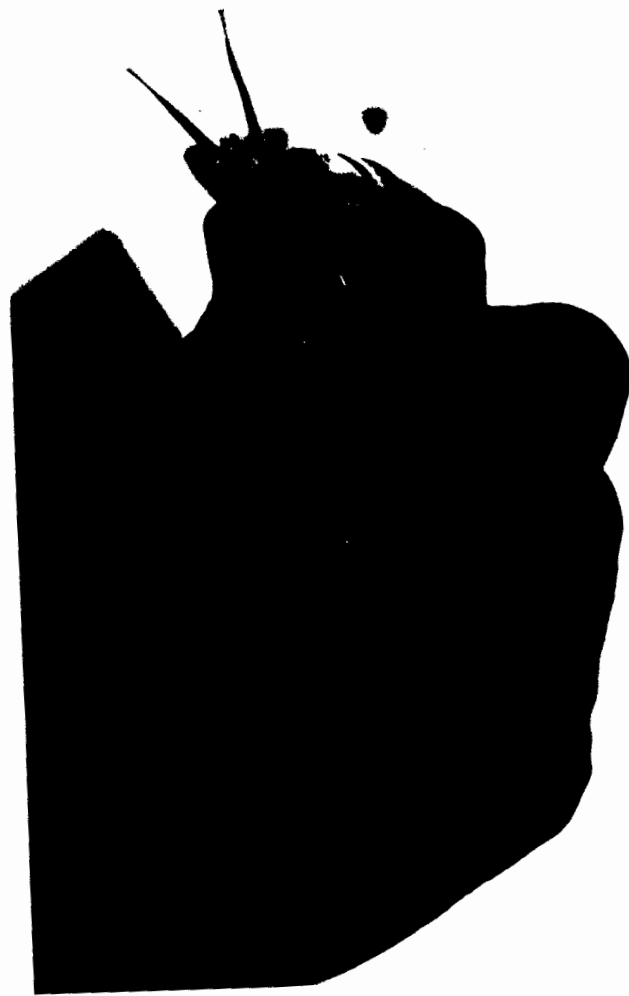

กบสำหรับนั่งช้างของนักท่องเที่ยวปัจจุบัน

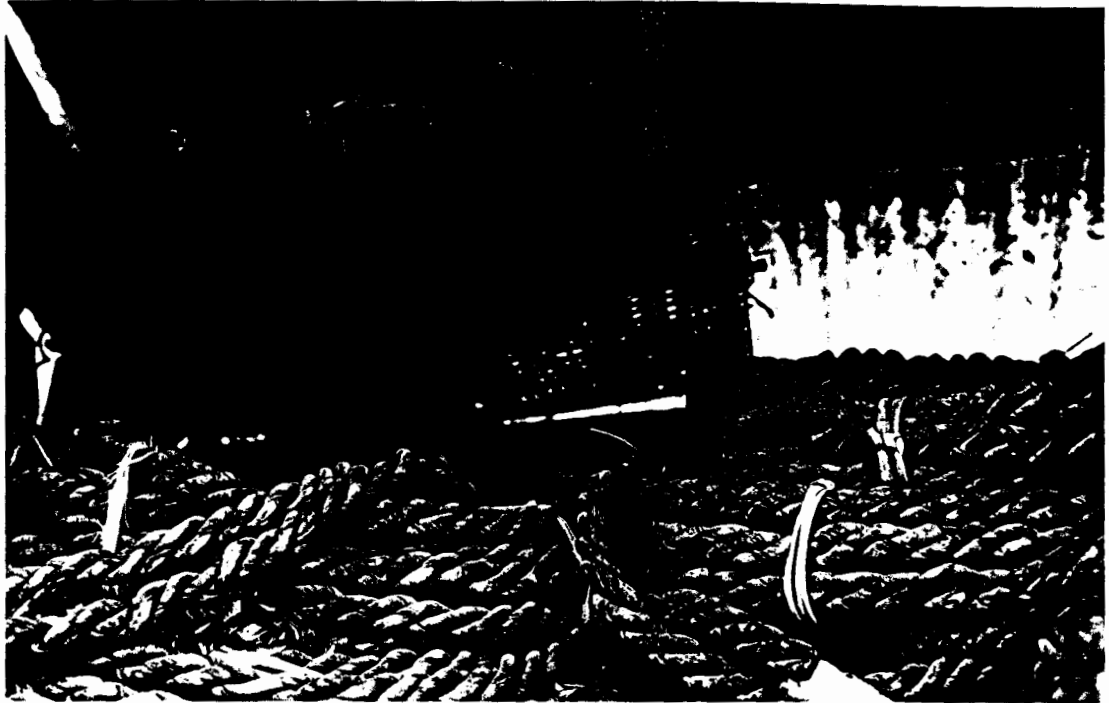

ก่อนจะได้ดูบจะต้องปูเยื่อไม้รองหลังข้างหลายๆชั้นเพื่อกันข้างเจ็บ
ขอสืบของควาญเพื่อบังคับเวลาข้างคือ

กระดุกคางโกที่ใช้เสียงทนายทุกครั้งที่ถูกอาจึงจะเดินทางออกจากบ้าน

เชือกปะกำสมัยก่อนจะทำจากเดาวัลย์และหนังควายตากแห้ง

บรรณานุกรม

จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอมและลักษณะทางสังคม
ของชื่อชนชาติ กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล , ๒๕๒๔

ยศ สันตสมบัติ มนุษย์กับวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
, ๒๕๓๗

วรรณ เทียนมี การกระจายของภาษาภายในประเทศไทย นนทบุรี : มุลินธิภาษา
ศาสตร์ประยุกต์ , ๒๕๓๗

วุดินันท์ พระภูจันงค์ วัฒนธรรมไทยกาย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ศูนย์ศิลป
วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๓๕(เอกสารอัดสำเนา)

ศรีศักร วัลลิโภดม,รศ. แอ่งอารยธรรมอีสาน กรุงเทพมหานคร : มติชน , ๒๕๓๓

สกนศร,สถาบันราชภัฏ ชนกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณแอ่งสกลนคร สกลนคร,
๒๕๓๘ (เอกสารอัดสำเนา)

สมทรง บุรุษพัฒน์ เรียนภาษาและวิถีความเป็นอยู่ของชาวกูย - กวย (ส่วย)จาก
มณฑลยูนนาน กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก , ๒๕๓๗

_____ สำรวจอนุกรมชนชาติกูย นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการ
สาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล , ๒๕๓๘

สมัย สุทธิธรรม คนคลองช้าง กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗

สมิทธ์ สระอุบล พื้นฐานทางมานุษยวิทยาและพจนานุกรมศัพท์ที่เกี่ยวข้อง กรุงเทพ
มหานคร : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๓๒

สุรียา รัตนกุล ,รศ.ดร.คุณหญิง นานาภาษาในเอเชียอาคเนย์ภาคที่ ๑ สถาบันวิจัย
ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ชาวพญาแฉ่ง พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพ
มหานคร : ศุภสภา , ๒๕๔๐

สุรินทร์, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด การประชุมปฏิบัติการ เรื่องอนุสัญญายูเนสโก
เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม , ๒๕๓๗(เอกสารอัดสำเนา)

สุรินทร์, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์
กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน , ๒๕๓๓

สุรินทร์ , สถาบันราชภัฏ,ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิจัยทางประวัติศาสตร์

ท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์ ,๒๕๕๑ ม.ป.ท.

อมรา พงศาพิชญ์,รศ.ดร. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทย

แนวมานุษยวิทยา กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๓๓

อัจฉรา ภาณุรัตน์ ,เครือจิต ศรีบุญนาถ,สุจิตรา บานแย้ม ความเชื่อและสัญลักษณ์

เกี่ยวกับผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกูย กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะ

กรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๖ (เอกสารอัดสำเนา)

อุดมพันธุ์ พิชญ์ประเสริฐ วิถีชีวิตชาวส่วย ศรีสะเกษ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด

ศรีสะเกษ,ม.ป.ป.

ผู้ให้ปากคำสัมภาษณ์

ผู้ใหญ่นา จงใจงาม ชาวบ้านตากกลาง

ประวิทย์ ศาลางาม หัวหน้าฝ่ายการช่างและประชาสัมพันธ์

ส่วนกิจการสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

นิล มะลิงาม ชาวบ้านตากกลาง

ผู้ใหญ่ประทีป กลางพัฒนา ผู้ใหญ่บ้านตากกลางคนปัจจุบัน

แม่หวล เสาวรส ชาวบ้านตากกลาง

เอี่ยม ศาลางาม ชาวบ้านตากกลาง

